

Knihovna univ. prof.
Dr. KARLA LAŠTOVKY

77-D-287

EXTENSE ČESKOSLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKOL
V REPUBLICE ČESKOSLOVENSKÉ
SBÍRKA PŘEDNÁŠEK A ROZPRAV

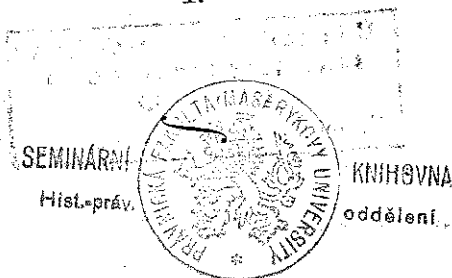
ŘADA III

EXTENSE UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ
REDIGUJE PROF. DR. RICHARD HORNA

7

NĚKOLIK PŘEDNÁŠEK
Z DĚJIN SLOVENSKA

I.

PRAHA 1936

NÁKLADEM

JEDNOTY ČESKOSLOVENSKÝCH MATEMATIKŮ A FYSIKŮ

VYTISKL „PROMETHEUS“, PRAHA VIII

PŘEDMLUVA.

V zimním přednáškovém období r. 1934/35 pořádala v Bratislavě Extense university Komenského spolu s Osvětovým Svazem pro Slovensko řadu přednášek o dějinách Slovenska. Voleny byly přednášky o nejstarších dějinách slovenských a proponováno bylo, že v příštích letech bude v přednáškách těchto pokračováno.

Předkládáme československé veřejnosti první svazek těchto přednášek a slibujeme, že v jich vydání budeme pokračovati. Příští svazek bude obsahovati přednášky z novějších dějin Slovenska.

V Bratislavě 1./X. 1935.

Předsednictvo Extense U. K.

O B S A H:

Předmluva	3
Jan Eisner: Slovensko v praveku a vo včasnej dobe dejinnej	5
Vojtěch Ondrouch: Slovensko v době římsko-germánské	21
I. Doba římskogermánská na Slovensku. — Hlavní prameny, osvětlující styk Říma s územím dnešního Slovenska za doby římskogermánské	21
II. Horopis a vodopis Slovenska za doby římskogermánské. — Komunikační brány starověké: moravskooderská a sarmatskopoviseľská (potiskopoviseľská). — Východní hranice svobodné Germanie. — Danuvius (Dunaj); classis Pannonica, via iuxta amnem Danuvium. — Limes Romanus na středním Dunaji; římské stanice na pravém břehu dunajském, přechody na středním Dunaji, římské stavby na levém břehu Dunaje, zvláště na Slovensku. — Římské vojsko v epigrafických památkách slovenských	25
III. Národopisný vývoj Slovenska za doby římskogermánské	42
IV. Styky Říma s územím dnešního Slovenska v době římskogermánské	48
Poznámky	60
E. Knappek: Cirkevná organizácia na Slovensku v stredoveku	73
Příloha (mapka): Horopis a národopis Slovenska v geografii Klaudia Ptolemaia. — Limes Romanus na středním Dunaji.	

Jan Eisner:

Slovensko v praveku a vo včasnej dobe dejinnej.

Minulosť obyvateľstva zeme Slovenskej sa delí na dobu pravekú (prehistorickú), potom na dobu včasnú dejinnú (protohistorickú) a konečne na dobu dejinnú (historickú). O pravekých obyvateľoch Slovenska nás poučujú temer výhradne len pamiatky, ktoré sa v pôde našej zeme po nich zachovali. Prameňom našich vedomostí o dobe včasne dejinnej sú zprávy dejepisné, ktorých však nie je mnoho, a tak archeologický výskum má pre poznanie vtedajších obyvateľov na Slovensku ešte vždy veľký význam. O dobe historickej nás však poučujú predovšetkým písané zprávy, a archeologické vykopávky majú pre jej poznanie význam vždy podružnejší. Doba praveká trvala na Slovensku od staršej doby kamennej až do konca prvej doby železnej v 4. storočí pred Kr., v ktorom k nám od západu prišli Galovia a ovládli našu zem. Vtedy nastala na Slovensku včasná doba dejinná. Doba historická sa u nás počína vznikom ríše Veľkomoravskej.

Prví ľudia žili na Slovensku v dobe diluviálnej, ktorá bola vo vývoji zemskej kôry pred terajšou dobou geologickou, zvanou aluvium. V dobe diluviálnej striedali sa studené obdobia ľadové s teplejšími obdobiami medziľadovými. U nás prví ľudia žili v dobe ľadovej. Boli lovcami, lovili mamuta, nosorožca, soba, jaskynného medveďa aj iné zvieratá, ktoré vtedy u nás žily. Kultúru diluviálnych ľudí menujeme kultúrou staršej doby kamennej

alebo paleolitickou. V jej staršom období nebolo ešte Slovensko obývané, ľudia žili na jeho pôde až v jej mladšej časti. Pamiatky z onej doby sa nachodia v jaskyniach (Plavecký Sv. Mikuláš pri Malackách, Dubnica nad Váhom pri Ilave, Bojnice pri Prievidzi, »Horná Tufňa« pri Harmanci blízko Banskej Bystrice, »Dmica« v Kečove pri Tornali, vrch »Sivec« u Ružina pri Košiciach, Jasov pri Moldave nad Bodvou) alebo pod šírým nebom (Boleráz pri Trnave, Moravany nad Váhom pri Piešťanoch, Zamarovce pri Trenčíne, Šahy).

V strednej dobe kamennej (mezolitickéj) žili ľudia ešte vždy životom loveckým, ale chovali už psa, najstaršie domáce zviera. Pamiatok z onej doby u nás niet, lebo v osídlení našej zeme nastala po konci doby ľadovej dlhá prestávka.

Znova je naša zem obývaná od 3. tisícročia pred Kr., od novej doby kamennej (neolitickéj). Vtedy k nám prišlo nové obyvateľstvo, roľnícky a pastiersky ľud s kultúrou keramiky páskovej, a od tých čias nebolo asi už prestávky v osídlení Slovenska. Cennou pamiatkou po praobyvateľoch našej zeme je keramika, lebo črep v zemi netlie, a praveké rody robily nádoby azda v každej osade, dávajúc im osobitný tvar i výzdobu. Preto je keramika dobrou ukázkou osobitných pravekých kultúr, a preto podľa nej menujeme niektoré skupiny pravekých pamiatok.

Keď od 3. tisícročia pred Kr. je naša vlasť hádam už trvale osídlená, naskytne sa otázka, či nemáme vidieť v praobyvateľoch nášho štátu svojich predkov, totiž jeden z koreňov, z ktorých vyrástol národ československý. Vo včasnej dobe dejinnej vystriedalo sa obyvateľstvo Slovenska niekoľkokrát, a tiež v dobe pravekej k nám prichádzali noví a noví obyvatelia. Nie je nemožné, že zo staršieho obyvateľstva sa pri príchode nového ľudu zachovaly vždy aspoň zbytky, niekedy väčšie, niekedy menšie, s ktorými sa noví prisťahovalci pomiesili? Bezpečnú odpoveď na túto otázku nedá ani archeológia, ktorá sa zaoberá prave-

kými pamiatkami, ani antropológia, ktorá poznáva terajšie i minulé obyvateľstvo našej zeme po stránke telesnej. Antropológia preto nie, že z niektorých dôb sa ľudské kostry nezachovaly, na pr. z dôb, v ktorých sa rozšíril zvyk spaľovať mrtvé. A keď vieme, že skupiny pravekých pamiatok z dôb po sebe nasledujúcich spolu súvisia, je niekedy možné, že ide len o kultúrnu, avšak nie o národnú súvislosť. Tak na pr. vidíme, že germánske pamiatky súvisia s galskými a slovanské s germánskymi, a preca neide o vývoj tohože ľudu. Či — a do akej miery — sa slovenskí Galovia pomiesili s praobyvateľstvom a Germáni s galským žvlom, nevieme. Z germánskeho obyvateľstva ostaly na Slovensku pri príchode Slovanov najviac ak nepatrné zbytky. Praobyvatelia nášho štátu boli však našimi predkami aspoň v tom smysle, že žili v zemi, v ktorej i my žijeme.

Na čele súvislého osídlenia Slovenska od 3. tisícročia pred Kr. je pokolenie s kultúrou keramiky páskovej. Delí sa na niekoľko skupín, ktoré predstavujú rôzne celky národné. Ľud s kultúrou keramiky volútovej, pomenovanej tak podľa výzdoby nádob, prišiel do juhoslovenských rovín od západu a tedy asi z Moravy a Rakús, avšak do Bešeňovej pri Ružomberku sa dostal azda z Poľska. Stykom s obyvateľmi osád s kultúrou lengyel-skou, pomenovanou podľa náleziska v stolici Tolne v Maďarsku, naučil sa svoje nádoby okrašľovať nielen rytými, ale tiež malovanými okrasami. Tak sa u nás z kultúry s keramikou volútovou vyvinula nová kultúra, ktorú zveve železovskou podľa jej sídlišť v okolí Želiezoviec nad Hronom alebo kultúrou slovenskej keramiky pomalovanej, lebo jej pamiatky sa vyskytujú predovšetkým na rovinatom slovenskom juhu a do susedných krajov rakúskych a maďarských zasahujú len málo.

Na slovenskom východe žil v dobe neolitickéj ľud s kultúrou keramiky bukovohorskej. Robil si nádoby jednoduchých tvarov a zdobil

ich vkusnými okrasami maľovanými i rytými. V jeho území bolo veľké bohatstvo takých kameňov, z ktorých bolo možno vyrábať nástroje s ostrými hranami, na pr. nože. Najmä mali tam mnoho obsidiánu. Ľud s keramikou bukovo-horskou žil v osadách pod širým nebom, ale rád vyhľadával za bydlíštia i jaskyne, na pr. jasovskú, Domicu a jaskyňu v Ardove pri Tornali. Z okolia Lučenca vnikol údolím Slatiny k západu do vnútra slovenských pohorí až po Zvolen. Jeho predkovia prišli na Slovensko azda zo západu z územia kultúry s keramikou volútovou. Bukovo-horská kultúra je na rozhraní troch veľkých oblastí páskovej keramiky, dnesterskej, dunajskej a severozápadnej, ku ktorej patrí.

Z juhu vnikla do južného Slovenska kultúra lengyelská, o ktorej sme sa už zmienili. V niektorých lengyelských osadách na Slovensku okraľovali keramikou maľovanými ozdobami. S ňou príbuzná kultúra potiská s keramikou ozdobenou kľukatými vzorkami vnikla vtedy z juhu do Podkarpatskej Rusi a do slovenského Potisia a dostala sa do stykov s kultúrou bukovo-horskou.

Prišlo k nám teda v dobe neolitickej obyvateľstvo z niekoľko strán, od západu i juhu, a žilo u nás potom až do doby medenej (eneolitickej, prechodnej od doby kamennej k dobe bronzovej), ktorá u nás trvala od konca 3. do počiatku 2. tisícročia pred Kr. Hlavnými obyvateľmi Slovenska boli vtedy rody s kultúrou keramiky kanelovanej. Nálezísk s kanelovanou keramikou známe už teraz mnoho z Pomoravia, z dunajskej nížiny na južnom Slovensku, z oblasti Ipl'a, z horného Pohronia, z Gemera, z Liptova, Spiša i z východu Slovenska. Osady, v ktorých si robili keramikou zdobenú jamkami podobnými voštinám, sú s kultúrou kanelovanej keramiky súčasné a s ňou súvisia. Náleziská s voštinovou keramikou sa vyskytujú vo východných končinách našej zeme, ale len v nevelkom počte. Tiež keramika

okrášlená ryhami, ktoré hrnčiar ryl ostrým rydlom, vpichujúc do rytej brázdy hlbšie jamky, súvisí s keramikou kanelovanou. Len v Gajaroch u Malaciek sa prišlo na nádoby, ktoré sú síce zdobené podobnou technikou, avšak kultúrne súvisia s podobnou keramikou vo východných Alpách, na juhu karpatskej kotliny a nad dolným Dunajom. Na Podkarpatskú Rus zasiahla v dobe medenej kultúra Cotofeni, pomenovaná podľa náleziska u Craiovy v Rumunsku. Do okolia Skalice dostal sa od severu z Moravy ľud s kultúrou keramiky šnúrovej, ktorého pravosť hľadáajú na ďalekom východe v terajšom Rusku a na Ukrajine, i ľud s kultúrou zvoncových pohárov, ktorého kolískou bol polostrov Pyrenejský. Na konci doby medenej, v ktorej k nám boli dovážané a azda tiež u nás hotovené prvé výrobky kovové, medené, zasiahol k nám z Potisia ľud s kultúrou bodrogkereszturskou, pomenovanou podľa pohrebišťa v Bodrogkereszturu v stolici Zemplínskej v Maďarsku. Súčasné pohrebište rázu z časti odchylného bolo v Lúčkach pri Michalovciach. Ktorej kultúre patria mohyly z doby medenej v Podkarpatskej Rusi, nevieme. Ľud s kultúrou keramiky kanelovanej, ktorý bol v dobe medenej hlavným obyvateľom Slovenska, je azda v svojom jadre potomkom staršieho obyvateľstva našej zeme v dobe neolitickej. Pristáhovalých rodov nebolo v dobe medenej toľko ako ľudu s kultúrou keramiky kanelovanej.

Doba bronzová u nás trvala od počiatku 2. tisícročia pred Kr. až do jeho konca. Ale ešte v staršom období prvej doby železnej, ktorú podľa pohrebišťa v Hallštatte v Horných Rakúsoch menujeme dobou hallštattskou, nehotovili u nás ešte nič zo železa, ale šperky, nástroje a zbrane liali všetky z bronzu. Praveký bronzový priemysel slovenský, ktorý sa od strednej doby bronzovej utešene vyvíjal, dosiahol vtedy svojho vrcholu. Prvá

doba železná trvala u nás od konca 2. tisícročia až do 4. stol. pred Kr.

Niektoré nálezy z počiatku doby bronzovej z východných častí Slovenska súvisia s kultúrou schneckenberskou, pomenovanou podľa Schneckenbergu u Brašova v Rumunsku. Avšak hlavným obyvateľom Slovenska vo včasnej dobe bronzovej bol ľud s kultúrou maďarovskou, pomenovanou podľa sídliska v Maďarovciach u Krupiny. Maďarovské osady stáli v juhoslovenských rovinách, a jej obyvatelia si hotovili keramiku pekných tvarov, pestovali jačmeň, sbierali v riekach mušle, lovili zver, na pr. jeleňa, a mŕtvých pochovávali v svojich osadách, kladúc ich telá do hrobu na bok a v polohe skrčenej. Sú asi potomkami staršieho obyvateľstva slovenského z doby medenej.

Do juhozápadného Slovenska však prišli v staršej dobe bronzovej z Moravy a snáď i z Rakús rody s kultúrou únětickou, pomenovanou podľa pohrebišťa v Úněticiach pri Prahe. Ľud únětický pochovával svojich mŕtvých na osobitných pohrebištiach. U nás sa rozšíril v Pomoraví a priesmykami v Malých a Bielych Karpatoch vnikol ďalej k východu na Trenčiansko, Trnavsko, Modransko až po Takšň pri Galante. Bránu Devínsku zaujal ľud s príbuznou kultúrou mošonskou, pomenovanou podľa stolice mošonskej v Maďarsku. Či naše Potisie patrilo už vtedy k oblasti otomanskej, ktorá má meno podľa nálezišťa v Otomani v Biharsku v Rumunsku, nedá sa pre nedostatok doterajších výskumov rozhodnúť.

V strednej dobe bronzovej nastaly v osídlení Slovenska nové zmeny. Vtedy na rovinatom slovenskom juhu žily zvyšky ľudu únětického a stály osady maďarovské. Ľud maďarovský neskrčoval vtedy telá svojich mŕtvých, ale kladol ich do hrobu natiahnutých na chrbte, ako svedčí hrob objavený vo Vrábľoch. Pri Dunaji sídlil na slovenskom i maďarskom brehu ľud s kultúrou popolnicových polí hornopanonských, pomenovanou podľa toho,

že je rozšírená v severnej časti pozdejšej rímskej provincie Panonie. Pamiatky severopanonské súvisia úzko s pamiatkami maďarovskými, avšak pohrebný obrad je iný. Či sa kultúra popolnicových polí severopanonských i pozdejšie vyvíjovala, nevieme. Sú nám totiž juhoslovenské pamiatky z pozdejšej doby bronzovej a z prvej doby železnej známe len neúplne. Zo západu k nám behom strednej doby bronzovej prišlo pokolenie juhonemeckých a juhočeských mohýl, ktoré sa u nás azda ešte stretlo s ľudom maďarovským. Kultúra mohylového ľudu má na Slovensku vzťahy ku kultúre knovízskej, ktorá patrí koncu doby bronzovej a má svoje meno od nálezišťa v Knovízi pri Slanom v Čechách. Jej náleziská sú na slovenskom juhu od brehov Moravy až po Pozbu pri Vrábľoch. Či naša knovízska kultúra súvisí s príchodom nového ľudu od západu a či aspoň zčasti vznikla na slovenskej pôde splynutím ľudu mohylového so starším našim obyvateľstvom únětickým a maďarovským, dnes ešte nevieme. Kostrové hroby, ktoré sa ojedinele vyskytly v Pohroní, sú hádam zo strednej doby bronzovej a zdajú sa byť domáceho pôvodu. Z konca doby bronzovej a zo staršieho obdobia prvej doby železnej je pri brehoch nášho Dunaja osobitná skupina popolnicových pohrebišť pôvodu panonského. I z mladšej časti doby hallštatskej sa na slovenskom juhu vyskytujú nálezy, ku ktorým podobné sa najdu v Panonii a vo východných Alpách.

Od mladšieho obdobia strednej doby bronzovej sedeli v časti slovenských vrchov, najmä v Považí, rody s kultúrou lužickou, ktorá sa tam potom vyvíjovala až do konca prvej doby železnej. Ľud lužický k nám prišiel z Moravy, Sliezska a Poľska.

V kotlinách medzi vnútrom Slovenska a vncom vrchov, ktoré sa od vacovského ohybu Dunaja ťahajú k hlavnému hrebeni karpatskému, žil v dobe bronzovej ľud popolnicových polí pilinských, ktoré majú meno podľa pohrebišťa v Pilini

v údolí Ipľa v Maďarsku. Kultúra pilinská má svoj počiatok v kultúre maďarovskej a vyvíjala sa u nás až do konca prvej doby železnej. Na juh od Poloninských Karpat sa kultúra otomanská vyvíjala tiež od doby bronzovej až do konca prvej doby železnej. V mladšej dobe hallštattskej začalo sa tam, azda vlivom skytským, pochovávať vo veľkých mohylách, z ktorých najznámejšie sú mohyly v Kušťanoviciach pri Mukačeve.

Pravekí obyvatelia Slovenska opevňovali snád' niekedy svoje osady, avšak až v prvej dobe železnej začali budovať na výšinách rozsiahle a mohutnými násypmi opevnené hrady, v ktorých tiež sídlili.

Sedely teda v prvej dobe železnej, ktorou sa končí slovenský pravek, v Podkarpatskej Rusi, v slovenskom Potísi a nad Ipľom rody s kultúrou otomanskou a kultúrou pilinskou, ktoré obe sú azda pôvodu t h r á c k e h o. V strednom a severozápadnom Slovensku žily od mladšej časti strednej doby bronzovej rody s kultúrou lužickou, ktorú valná časť badateľov považuje za ilyrskú. Na slovenskom juhu žily na konci doby hallštattskej — vedľa výbežkov ľudu lužického — pokolenia, ktorých pamiatky sa podobajú súčasným pamiatkam z východného Poalpia a z Panonie a teda z krajov, kde vtedy sedeli Ilyrovia. A tak lze snád' predpokladať, že na konci slovenského praveku žili v našom Potísi a nad Ipľom pravdepodobne Thrákovia a v ostatnom Slovensku kmenovia ilyrskí.

Najstaršia skupina pamiatok, ktoré sa nachodia v slovenskej pôde a ktoré možno už bezpečne označiť menom národa z dejepisu známeho, sú pamiatky s k y t s k é. Skytovia, národ iránsky, prišli z Azie do juhoruských stepí a prenikli odtiaľ, ako archeologické nálezy svedčia, ďaleko na západ až po Vetersfelde v Braniborsku. Podľa mienky Rostovceva, vynikajúceho ruského archeologa, Skytovia prišli okolo r. 600 pred Kr. tiež do karpatskej kotliny. Pamiatky, ktoré sa na československom území vysky-

tujú, nesvedčia vždy o pobyte Skytov v kraji, kde je nálezište. Niekedy sa tam predmet pôvodu skytského mohol dostať kupeckými stykmi praobyvateľov nášho štátu s oblasťou skytskou. Avšak v mohyle v Mehoch pri Tornali, v ktorej sa vyskytol skytský hrot šípu a konské zuby, bol pochovaný Skyta. Skytského pôvodu je bronzová grécka nádoba (hydria) z Bene pri Berehove v Podkarpatskej Rusi, železný mečík t. zv. akinakes z Ardanova pri Mukačeve, kostrový hrob so skytským kovaním a skytskými hrotmi šípov v Želiezovciach a skytské pamiatky z okolia Komárna a teda z kraja, ktorý bol zemepisne veľmi dôležitý, lebo tam boli staré prechody cez Dunaj. Tiež hradisko »Molpír« nad Smolenicami pri Trnave, na ktorom sa našly skytské pamiatky, má významnú zemepisnú polohu, lebo leží pri prastarej ceste cez Malé Karpaty priesmykom Jablonickým.

Skytských pamiatok je tedy u nás málo, a tak možno rannú dobu dejinnú u nás začať až 4. stol. pred Kr., v ktorom k nám prišli g a l s k é k m e n e. Galovia k nám priniesli kultúru latenskú, nazvanú podľa dôležitého nálezišťa v Neuchâtelskom jazeri v Švajciarsku. V kostrových hrobch v Stupave blízko Bratislavy sa pamiatky nového slohu vyskytujú ešte pospolu s pamiatkami hallštattskými. Tiež v iných nálezoch slovenských sa najdú pamiatky oboch kultúr pospolu, avšak latenská kultúra stála vyššie než kultúra slovenského praobyvateľstva a neskôršie ovládla úplne celú zem. Galovia k nám prišli od západu a usadili sa v južných rovinách, prenikajúc i do vnútra slovenských vrchov, do Turca a z údolia Ipľa či dolného Hrona snád' až po Detvu. Svojich mrtvých pochovávali spolu so šperkmi, zbraňami, nádobami a s potravinou, ktorú dávali mrtvému do hrobu pre potrebu posmrtnú. Niekedy však mrtvé telo spálili.

Z prvých století po príchode Galov sa nám zachovaly predovšetkým ich hroby na nevelkých pohrebištiach. Z posledného stoletia pred Kr. však sú

po celom Slovensku, v južných rovinách i v údoliach uprostred' vrchov sídliská, niekedy značne veľké, ako je osada na Devíne, niekedy v otvorenej rovine a niekedy na vrchu, na pr. na »Rohačke« pri Lipt. Sv. Mikuláši alebo na »Veľkom Hrádku« pri Dolných Pršanoch u B. Bystrice. Výšinné sídliská boli asi opevnené. V pozdnoľatenských osadách sídlili vedľa Galov azda i zbytky staršieho obyvateľstva predgalského. Niektoré osady boli živými strediskami priemyslu (na pr. osada pri Mukačeve) a obchodu (na pr. osada v Bratislave, kde sa našly už tri poklady galských mincí). Galovia boli zruční hrnčiari, nádoby pekných tvarov robili na hrnčiarskom kruhu a vypalovali ich v hrnčiarskej peci, ale vedeli hotoviť i sklenené šperky a bronzové predmety a kovať železné zbrane a nástroje. Tvar niektorých nástrojov, aký sa vyskytuje v pozdnoľatenských osadách, sa udržal nezmenený dlhé stáročia a niekedy sa drží až dosiaľ, na pr. kladivo, kliešte, ovčiarske nožnice a ručný žarnov. O vysokej kultúre slovenských Galov podáva najlepšie svedectvo ich vyvinuté mincovníctvo. Galská kultúra má svoje korene v kultúre gréckej, ktorá mala silný vliv už na Skytov. Podľa vzoru gréckomakedonského naši Galovia razili i mince, menej zlaté a zväčša strieborné. Zprvu napodobili mince Filipa II., kráľa makedonského (359—336), jeho syna Alexandra Veľkého (336—323) a jeho nástupcov, na pr. kráľa Audoleonta (315—286), ktorý vládol v Peonii (v terajšej Makedonii). Najbohatší náš poklad mincí, ktoré napodobujú staré gréckomakedonské vzory, bol odkrytý v Leviciach. V prvom stoly pred Kr. začali naši Galovia napodobiť rímsky denár. V širokej oblasti Devínskej brány vtedy razili t. zv. biateky, ktoré majú svoje meno od toho, že na niektorých z nich je nápis Biatec latinskými literami. Je to galské osobné meno, tak ako na pr. mená Nonnos, Bussumarus, Fariarix, Cobrovomarus atď., ktoré sú na biatekách. Niektorí badatelia myslia, že biateky razil galský kmeň Bojovia. Na juh od Dunaja sídlili vtedy pri jeho vacovskom ohybe pa-

nonskí Araviskovia, ktorí razili mince podľa vzoru rímskych denárov a označovali ich svojím kmeňovým menom. Poklad ich mincí bol objavený vo Frývalde-Trstenej na juh od Žiliny.

R. 63—60 pred Kr. bojovali Galovia (Bojovia a s nimi spojení Tauriskovia vo východných Alpách) o nadvládu nad karpatskou kotlinou proti thráckym Dákóm, ktorí sídlili v jej východnej časti. Zvítazili Dákovia, ktorí potom, ako sa zdá, ovládli až do príchodu Jazygov niektoré kraje slovenské. V dobe okolo Kristovho narodenia sa totiž obraz osídlenia Slovenska podstatne zmenil. Hranica ríše rímskej dosiahla za cisára Augusta (30 pred Kr.—14 po Kr.) až k slovenskému úseku Dunaja, a súčasne sa do územia teraz československého tisly germánske kmeňe, Markomani a Kvádovia. V prvej polovici prvého stoly vpadol do južného Slovenska iránsky kmeň, sarmatskí Jazygovia, ktorí sa však onedlho potom utiahli zo Slovenska do Potisia. Tak sa hlavnými obyvateľmi Slovenska stali bojovní Kvádi. Zbytky staršieho obyvateľstva ilyrského (panonský kmeň Osovia) a galského (kmeň Kotini) držaly sa v našej zemi až do 2. stoly po Kr. V hornom Potisí sedeli v dobe okolo Kristovho narodenia Anarti, kmeň azda galský, po nich Koistobokovia, kmeň dácky, ktorý však v 2. stoly ustúpil germánskym Vandalom. A tak od konca tohto stoly bolo Slovensko už celkom germánske.

Rimania založili pri južnom brehu Dunaja kamenné tábory pre svoje legie. Pri slovenských hraniciach bolo vojenské stredisko rímske najmä v Karnunte pri terajšom Hainburgu v Rakúsku a Brigetio proti nášmu Komárnu. Svoju posádku vložili tiež do galského mesta na Devíne, kde sa prišlo na rímske tehly z kolkom XIV. legie, a do galskej osady v Bratislave, kde sa v zbytkoch rímskeho tábora našly tehly s kolkom legie XIV. a XV. Obe legie mali hlavnú posádku v Karnunte. V kamennom tábore v Stupave

boly najdené tehly s razítkom legie XIV., XV. i legie X., ktorej hlavná sila bola vo Vindobone, terajšej Viedni. V druhom stolytí po Kr. utáborila sa časť legie II. z Akvinka, terajšieho Budína, až dakde pri Trenčíne, ako vieme podľa nápisu na hradnej skale trenčianskej, v ktorom sa oslavuje víťazstvo cisára Marka Aurelia a jeho syna Kommoda, vybojované nad barbarmi pravdepodobne r. 179 po Kr. Proti Brigetiu bola na slovenskom brehu Dunaja osada Kelamantia, kedysi, ako jej meno i nálezy archeologické svedčia, galská. Rimania pri nej založili kamenný tábor, ktorého zbytky sú na »Leányvári« pri terajšej Iži. Táboril v ňom oddiel legie I. pomocnej z Brigetia, VII. kohorta ilyrského kmeňa Breukov i časť legie, ktorej číslo je vyššie ako X (azda legia XIV). Našli sa tam i tehly s kolkom rímskeho dôstojníka, tribuna Lupicina, ktorý žil v dobe cisára Valentiniána. Z rímskych cisárov bol na pôde slovenskej v bojoch proti Kvádovi Markus Aurelius a jeho syn Kommodus, Konstans (r. 358) a Valentinián (r. 374), ktorý zomrel v Brigetiu r. 375 po Kr.

Germáni boli pod vlivom rímskej kultúry. Sú z onej doby pohrebištia (na pr. v Lábe pri Malackách, Dunajskej Strede a v Očkove pri Novom Meste n. V.) i sídliská (na pr. v Cíferi pri Trnave, Trenčíne, Púchove). Germáni svojich mŕtvých zprvu spaľovali, ale od 4. stol. po Kr. začali ich pochovávať nespálených. Z tohto stolytia sú niektoré hroby veľmi bohaté, a to i v oblasti vandalskej (Ostroviany pri Sabinove a Cejkov pri Trebišove) i kvádskej (Stráže pri Piešťanoch). Germáni nemali svojich mincí, avšak rímske peniaze boli u nich veľmi rozšírené. Najbohatší náš poklad rímskych mincí bol objavený v Kišvároši pri Vyškovciach, kde bol zakopaný za čias cisára Antonina Pia (138—161).

Nové podstatné zmeny v osídlení Slovenska nastaly v 5. a 6. stol. po Kr. R. 375, v ktorom cisár Valentinián zomrel u hraníc Slovenska, vpadli Hunovia, kočovní ľud mongolský, do južnej Rusi, a

začal sa veľký pohyb národov, za ktorého zmizli až azda na nepatrné zbytky Kvádovia zo Slovenska. Časť ich odišla r. 406 s Vandalmi na západ, zbývajúca časť sa ocitla pod panstvom Hunov, keď sa jadro tohto jazdeckého národa po r. 412 prenieslo od Čierneho mora do karpatskej kotliny, kde hunská ríša dosiahla za kráľa Atilu skvelého rozvoja. Avšak po jeho smrti r. 453 sa Hunovia utiahli z karpatskej kotliny k východu. Pokiaľ na Slovensko zasiahlo panstvo alebo sídla germánskych Rugiovi, Ostrogotovi, Herulovi a Langobardovi, nevieme. Rugiovia sedeli v rakúskom Podunajsku, avšak ich moc zničil kráľ Odavaker. Ostrogoti sídlili v Panonii, odkiaľ ich odviezol kráľ Theodorich r. 488 do Itálie, kde urobil koniec vláde i životu Odavakerovmu. Moc Herulov vyvrátili Langobardi, ktorí sedeli zprvu v Rugilande, potom vo »Felde«, asi v nížine medzi Dunajom a Tisou, a na koniec v Panonii, odkiaľ ich r. 568 odviezol Alboin do Itálie. Do horného Potisia zasiahovaly v 5. a 6. stol. azda sídla germánskych Gepidovi, ktorí však r. 567 prehrali boj proti Langobardom a s nimi spojenému kočovnému národu mongolskému, Avarom.

Pamiatok z búrlivej doby sťahovania národov nemáme na Slovensku mnoho. Niektoré z nich lze prisúdiť Hunom, na pr. dva hroby zo Stráží pri Piešťanoch a pamiatky z Levíc, ktoré sú azda tiež z hrobov. Druhé pamiatky z onej doby sú germánske.

Kedy prišli československí kmeňovia do svojej terajšej vlasti, síce presne nevieme, avšak v 6. stol. už žili v zemiach, kde dosiaľ žijú, a už na počiatku 7. stol., vedení franckým kupcom Samom, víťazne bojovali proti mocnému svojmu susedovi na západe, ríši franckej, i proti mocnému svojmu susedovi na juhu, Avarom, ktorí po odchode Langobardov do Itálie zaujali r. 568 Panoniu.

Slovanských pamiatok z doby pohanskej neznáme dosiaľ zo slovenského územia mnoho, avšak

sú to pamiatky veľmi cenné. Poučujú nás, že Slovania k nám prišli s kultúrou veľmi prostou. Tak sa slovanský pravek líši od praveku národov, ktoré sa včiasšie dostaly do styku s kultúrnymi zemami okolo mora Stredozemského a v Prednej Azii. Najmä sú cenné pamiatky v oblasti rieky Moravy, ktorá tak ako už v staršej dobe kamennej bola i v pohanskej dobe slovanskej významnou kupeckou a kultúrnou tepnou. Dejepisci právom pri nej hľadajú stredisko prvého slovanského štátu, ríše Samovej.

Z doby pohanskej je v Devínskej bráne rozsiahly hrobitov pri Devínskej Novej Vsi, na ktorom sú pochovaní Avari i Slovania, títo v hrobch popolnicových a nesporne i v niektorých hrobch kostrových, a to azda i v niektorých takých hrobch, kde spolu s bojovníkom je pochovaný i jeho kôň. Popolnicové hroby slovanské sú i z mohýl (?) v Brodskom a z mohýl vo Gbeloch pri Skalici, sídliská z doby pohanskej sú v Devínskej Novej Vsi a v Gajaroch a cenné hromadné nálezy bronzových a železných pamiatok sú z Gajár a z Moravského Sv. Jána pri Malackách.

Slovania v dobe pohanskej svojich mŕtvých spaľovali, ukladajúc spálené kosti do popolnic. Niekedy ich však vysypali na hromádku, nad ktorou navršili mohyly. Také ploché mohyly, azda ešte z doby pohanskej, sú v Borovciach u Piešťan.

V našich hromadných nálezoch sú súčiastky konského výstroja, zubadlá, strmené a bronzové kovania z remenia, zo zbraní hroty oštepov, z nástrojov na pr. sekera, tešľa, kladivo, kosák, kosa, kľčovnica, kovanie lopaty, nožnice, krojidlo, radlica. Tak nás hromadné nálezy názorne poučujú o slovanskom roľníctve v dobe pohanskej.

Nádoby z uvedených nálezísk v slovenskom Pomoraví majú starobylý tvar i výzdobu, a tiež niektoré železné predmety z pomoravských hrobch, sídlísk a hromadných nálezov majú starobylé tvary galské a rímske. Zdá sa, že stará slovanská kultúra, ak ju poznáme podľa nálezov v slovenskom Pomo-

raví, vznikla pred sťahovaním národov vtedy, keď Slovania v svojej pravlasti stykom s juhorskými Gotmi bližšie poznali kultúru, ktorá od dávnych dôb kvitla v zemiach na evropskom juhu, v Prednej Azii a v severnej Afrike.

Už z doby Samovej máme zprávu o hrade Vogaste, pod ktorým Samo zvíťazil nad franckým kráľom Dagobertom. Kde hrad stál, nevieme, avšak zpráva o ňom svedčí, že československí Slovania mali už na počiatku 7. storočia hrady. Vedeli i hranicu svojich zemí opevňovať a strážili vchody (brány), ktorými k nim viedly cesty z cudziny. Hrady mali veľký význam v obrane slovanských zemí. Sú tedy slovanské hradištia už z tohto dôvodu pamiatkou veľmi cennou. Zdá sa však, že sa slovanské hrady plnily ľuďom a jeho stádmi zprvu len za války a že neboly stále obývanými osadami ako kedysi hrady hallštattske alebo opevnené osady galské, a že maly zprvu len význam válečný a snáď i kultovný.

V 9. storočí vznikla ríša Veľkomoravská, v ktorej boli na čas Česi a Slováci prvý raz sjednotení v jednom štáte. Z onej doby znajú dejepisné zprávy tri hrady na Slovensku, Nitru, Devín a Bratislavu. Na hrade Nitre povstala okolo r. 830 najstaršia svätyňa na území nášho národa, na Devíne čakal r. 864 Rastislav útok Ludvika Nemca, a pri Bratislave zvíťazili dňa 5. júla r. 907 Maďari nad Bavormi. Vtedy však už Veľkej Moravy nebolo.

Slovania, ktorí už pred vznikom štátu veľkomoravského snáď vlivom avarským a nemeckým začali upúšťať od spaľovania svojich mŕtvých, zriekli sa tohto starého zvyku úplne až vlivom novej viery, ktorú v 9. stol. prijali. V dobe veľkomoravskej i potom až do doby okolo r. 1000 nasýpali nad mŕtvým niekedy veľkú mohyly a dávali mu podľa pohanského mravu hlinené nádoby i drevené vedierka so železnými obručami a rukoväťou. Bol v nich asi opojný nápoj, pivo alebo medovina. V hrobe ženskom sa najdu šperky, v hrobe mužskom sú zbrane, sekera podobná valaške, hroty šípov a oštepov. Ostrohy sú

v mužských hrobch časté a svedčia o tom, že v dobe veľkomoravskej bolo u nás mnoho jazdcov. Meč je vzácny, azda len veľmožovia boli ním ozbrojení. Pohrebište z onej doby bolo objavené na pr. v Moravskom Sv. Jáne, v Tardoške pri Nových Zámkoch a v Nitre, a niekoľko cenných hrobových nálezov je z Turca (Priekopa, Žabokreky, Malý Čepčín a t. zv. nález blatnícky, ku ktorému patrí skvostný meč). Mohyly v Skalici, kde ešte v jednej z nich boly spálené kosti ľudske, a mohyly v Krasňanoch pri Žiline, kde boly čiastočne žiarové a čiastočne kostrové hroby, sú z doby, v ktorej sa zvyk spaľovania mrtvých na Slovensku dokončuje.

Na konci 9. stol. prišli do karpatskej kotliny Maďari. Svojich mrtvých nespalovali, ale dávali mužom do hrobu zbrane a osedlaného koňa. Ojedinelé hroby staromaďarské i malé pohrebištia sú u nás na juh od Poloninských Karpat. Podľa svedectva archeologických nálezov malo celé severné Patisie v prvých dobách pobytu Maďarov v karpatskej kotlině veľký význam. Na južnom Slovensku sú hroby staromaďarských jazdcov v okolí Komárna a Starej Ďaly (Zemianska Olča, samota Szilas, Imeľ, Seme-rovo [?]) a ojedinele sa vyskytly v Geni pri Levi-ciach, v Molnoši pri Nitre a v Hlohovci.

Okolo r. 1000 vznikajú veľké radové hrobitovy slovanské, na ktorých je milodarov v hrobch veľmi málo, a sú to zväčša mince, ktoré nám pomáhajú datovať pohrebište. Veľký radový hrobitov slovanský bol objavený na hrade Devine a Nitre, na »Skalke« proti Trenčínu a v Dolnom Jatove pri Tardoške. Na slovenskom východe sa na pohreby z onej doby prišlo v Barce pri Košiciach. V XI. stol. vznikaly podľa vzoru rozsiahlych slovanských hradov, valmi a priekopami opevnených, menšie hrady, sídla veľmožov. Príkladom takého starého hrádka je opevnenie spečeným valom otočené v Dražovciach pri Nitre. Uprostred hradišťa je starobyľý románsky kostolík.

Vojtěch Ondrouch:

Slovensko v době římskogermánské.

I.

Doba římskogermánská na Slovensku. — Hlavní prameny, osvětlující styk Říma s územím dnešního Slovenska za doby římskogermánské.

Svémi hmotnými památkami spadá doba římskogermánská ještě do prehistorie Slovenska,¹⁾ avšak díky zprávám starověkým dostala se již i tato doba do osvětlení historického. První metodická otázka, která by nás měla hned na počátku zaměstnávat, by měla zníti: co rozumíme se zřetelem na dějiny Slovenska dobou římskogermánskou?

V širším slova smyslu rozumíme jí dějinné období, jež bylo vyprovokováno dvěma událostmi světodějného významu, a to posunutím severních hranic říše římské až ke střednímu Dunaji a téměř současným zábořem severního Zadunají kmeny germánskými, v užším slova smyslu chápeme ji jakožto období dějinných styků, které navazoval Řím se zadunajskými Germány od té doby, co zaujali větší díl dnešního Slovenska. Horní hranice doby římskogermánské jest se zřetelem na dějiny Slovenska určena v rámci světových dějin vládou Tiberiovou (14—37) a tudíž počátkem éry křesťanské. Její spodní hranice jest vyznačena odchodem Římanů ze středního Podunají na samém sklonku IV. (nebo až na počátku V.?) století po Kristu.

Jakousi předehtrou této dějinné epochy byl zmíněný zábor gallského Boiohaema Marobudovými Germány někdy ok. r. 9/8 př. Kr.²⁾ Těžiště gallského Boiohaema³⁾ bylo patrně v bassinu jihoděském a dyjskosvrateckém a zde také bylo, jak se zdá, prvotní zadunajské centrum expansivního osídlení germánského. Expanse germánská v severním Zadunaji se rozvíjela hned od počátku dvěma směry, a to jednak ve směru jižním k Dunaji, pro římské překážky méně slibném, jednak ve směru menšího odporu, t. j. východním na území dnešního Slovenska. Tento první germánský »Drang nach Osten« se dál na území slovenské již v I. čtvrti I. století po Kr., vlastně na jejím konci, pod vedením Římu věrného vasala Vannia, krále jmenovitě suebských Kvádů, jemuž byl také samým Římem s důvěrou svěřen dozor nad poraženými vojenskými družinami germánskými, Marobudovou a Kattaldovou,⁴⁾ usazenými z rozhodnutí římského někde v jv. Moravě a sz. Slovensku mezi řekami Marus a Cusus.⁵⁾ Zalesněné karpatské kotliny severozápadního a částečně středního Slovenska^{5a)} osadili Vanniovi Suebové (Kvádové) na úkor dosavadního etapového osídlení dáckého, ustupujícího před jejich náporom stále více k východu, už někdy v dvacátých a třicátých letech I. stol. po Kr. a pokoušeli se potom z důvodů mocenských, politických a ovšem i existenčních stále úsilovněji pronikatí ve směru jižní gravitace do dnešní nížiny jihoslovenské. Za horní hranici naznačené doby římskogermánské může býti tudíž zhruba považováno dobové rozhraní mezi první a druhou čtvrtí I. století po Kr.

Spodní hranici této doby jest, jak řečeno, konec IV. stol. po Kr., kdy se vzdali Římané po marném staletém úsilí, dobyti severního Zadunají, definitivně svého panství na středním Dunaji. Tímto mezníkem se také končí vzhledem na Slovensko a vůbec na celé střední Podunají antický starovek v běžném toho slova významu. Germáni zůstali ovšem i nadále pány severního Zadunají až asi do počátku VI. století po Kr. Toto období není však možno vzhledem na dějiny

Slovenska už charakterisovati jako dobu římskogermánskou, nýbrž jakožto dobu po výtce germánskou, nebo se zřetelem na současné převratné události světové, na nichž měli vedle imperia Germáni ovšem podíl největší, dobou t. zv. stěhování národů.

Protohistorie Slovenska za doby římskogermánské jest pozoruhodně osvětlena celou řadou starověkých spisovatelů, řeckých i římských, v jejichž počtu a významu se také přílehavě obráží mocenský, hospodářský a kulturní zájem současného antického světa o nejsevernější okraj římské říše. Jest ovšem pravda, že ani zdaleka není tato doba zachována ve starověkých pramenech tak, jak by to mělo odpovídati jejímu významu a jak by bylo žádoucí. Zdaru vědeckého badání o protohistorii Slovenska vadí nejvíce, že právě díla nejvýmluvnějších a nejspolehlivějších svědků (Tacita, Cassia Diona a Ammiana Marcellina) o naznačené době se nám zachovala ve stavu velmi tristním. Poměrně nejúplněji jsou nám v současných literárních památkách zachovány zprávy, týkající se prvních dvou století éry křesťanské. Jsou zachyceny, abych se dotkl jmen nejpřednějších, v narážkách Strabonových,⁶⁾ Pliniových,⁷⁾ v římských historiích Velleia Patercula,⁸⁾ v kusých zprávách Tacitových,⁹⁾ v historické pozůstalosti Cassia Diona,¹⁰⁾ někdejšího pannonského legáta, a v geografickém vypsání učeneho alexandrijského zeměpisce, Klaudia Ptolemaia.¹¹⁾ Od konce II. stol. po Kr. až na sklonek doby římské na středním Dunaji, kdy vlivem vnitropolitických poměrů a poklesem vojenské zdatnosti římské zřejmě ochaboval zájem imperia o proměnu severního Zadunají v území provinciální a omezoval se více nebo méně jen na udržení dosavadních mocenských posic na středním Dunaji, ubývá s touto politickou a vojenskou ochabostí imperia úměrně i starověkých zpráv historických, jež by byly s to, aby nám vykreslily podrobnější obraz o dějinách dnešního Slovenska, pokud se týká o vývoji styků římské říše se severním Zadunajím. Pro toto období,

vlastně už jen pro jeho sklonek, jest nejspolehlivějším pramenem *Amianus Marcellinus*,¹²⁾ Řek z Antiochie, římsky orientovaný, formálně sice trochu neohrabaný, ale za to objektivní a spolehlivý.

Četné narážky na vývoj událostí v severním Zadunají za doby římskogermánské obsahují mimo jiné i sborník »*Historia Augusta*« (citovaný někdy též pod názvem »*Scriptores historiae Augustae*«,^{12a)}, *breuiarium Eutropiovo*,¹³⁾ zprávy nápisné¹⁴⁾ a římské mince, vyskytující se zvláště také v hojném počtu na území Slovenska.¹⁵⁾ Přes to však, že z velikého literárního odkazu nejslavnějších historiků římských se nám zachovalo macešsky málo zpráv pro posouzení styků imperia se severním Zadunajím za doby římskogermánské, není situace zcela bezútěšná, neboť rekonstrukcí dochovaných zpráv literárních a jejich konfrontací s výsledky archeologického badání a jiných pomocných věd historických (zvl. zmíněné epigrafiky s numismatikou) lze si vytvořit alespoň přibližně věrný obraz o historickém vývoji Slovenska v naznačeném období, který jest současně vzhledem na nejstarší dějiny Slovenska nejpodrobnějším a nejvěrnějším (zvl. pro I. a II. století) z celého počátečního vývoje této země od počátku éry křesťanské až do počátku dějin slovanských.

Bylo už řečeno, že nejstarší historické zprávy, jež vzpomínají území dnešního Slovenska za doby římskogermánské, jsou *Tacitova* (*Ann.* II. 63) o usazení bojovných družin germánských., *Marobudovy* a *Katualdovy*, do územní prostory mezi řeky *Marus* a *Cusus* někdy okolo r. 20/21 po Kr. a *Pliniova*¹⁶⁾ o geografických a etnografických poměrech Slovenska v první čtvrti I. stol. po Kr., tedy na samém prahu doby římskogermánské na Slovensku. Touto připomínkou o nejstarších osudech Slovenska v naznačené době se ocitáme na samém okraji důležitých otázek etnografických, které, má-li jím a celému dějinnému vývoji Slovenska za doby římskogermánské býti náležitě porozuměno, nutně vyžadují předběžný výklad o horopisných a vodopis-

ných poměrech tehdejšího Slovenska, dále výklad o vzniku, vývoji a zániku římského limitu na středním Dunaji, o dunajských přechodech, průchodních branách, hlavních cestách a p.

II.

Horopis a vodopis Slovenska za doby římskogermánské. — Komunikační brány starověké: moravsko-oderská a sarmatskopoviselská (potiskopoviselská). — Východní hranice svobodné Germanie. — Danuvius (Dunaj), classis Pannonica, via iuxta amnem Danuvium. — Limes Romanus na středním Dunaji: římské stanice na pravém břehu dunajském, přechody na středním Dunaji, římské stavby na levém břehu Dunaje, zvláště na Slovensku. — Římské vojsko v epigrafických památkách slovenských.

Starověké zprávy o horopisu severního Zadunají jsou až do počátku 2. polovice II. století po Kr. velmi chudé. Celá ta spleť hvozdů a hor, hustě protupující tehdejší severní Zadunají, byla dlouho ve spisech starověkých spisovatelů (*Caesara*, *Strabona*, *Velleia Patercula*, *Plinia* a ještě i *Tacita*) označována povšechným názvem Hercynského lesa *Ἐρξύνιος ὄρηος*, *Ἐρξύνια ὄρη*, *Hercynius saltus*, *Hercynia silva*.¹⁷⁾ *E. Šimek* se domnívá, že do tohoto pojmu byly původně zahrnovány jmenovitě Alpy,¹⁸⁾ avšak *J. Partsch*¹⁹⁾ dospívá po bystrém rozboru *Aristotelovy* zprávy o Hercynském lese²⁰⁾ k výsledku, že již v tomto nejstarším literárním dokladu se nám představuje Hercynský les jakožto horský předěl na severu od Dunaje a tudíž na severu od Alp. Jest také hodné pozoru, že v *Apolloniových Argonautikách*²¹⁾ se uvádí okraj *Schwarzwaldu* pod názvem *Herkynské skály*. Jisté jest ovšem, že orografický význam Hercynského lesa není v nejstarších známých zprávách starověkých jednotný a že ani názor o jeho rozsahu není v nich ustálen a přesně vymezen. Jest také jisté, že s rostoucími vědomostmi o oblastech zaalpských

byly jím označovány hory a zalesněné komplexy na severu a sv. Alp (E. Šimek) a tudíž také pohoří a hvozdy, protkávající dnešní československé území, až konečně ulpěl tento název na vrchovinatých, zalesněných prostorách jv. Moravy a západního a středního Slovenska. V této nové, úzce vymezené podobě nám představuje Hercynský les (ve tvaru Ὁρεινὸς δρυμὸς) až teprve vynikající alexandrijský zeměpisec Ptolemaios ve svém proslulém díle Γεωγραφικὴ ὑφήγησις, dopsaném v 2. polovici II. stol. po Kr. Od něho také pocházejí první přesnější a podrobnější zprávy o horopisném stavu našich zemí, jmenovitě ovšem také Slovenska. Pro oblast Slovenska přicházejí v úvahu tato Ptolemaiova pohoří a lesy: pohoří Askiburgijské, hory Sarmatské, les Orkynský a les Luna.

a) Pohoří Askiburgijské (Ἀσκιβούργιον ὄρος). Podrobným rozбором orografických zpráv Ptolemaiových lze se přesvědčiti, že do pojmu jeho Askiburgia musíme počítati jmenovitě Beskydy a z dnešních Sudet buď nic nebo nanejvýše jen jejich nejvýchodnější část (Jeseníky). Že tomu tak opravdu jest, vyplývá jednak z posíčních čísel, stanovených Ptolemaiem (II. 11, 5) pro rozsah Askiburgia (mezi 39° d. až 44° d.),²²⁾ jednak také z Ptolemaiovy etnograf. zprávy (II. 11, 8—10) o sídlech Burgundů a Lugů Omanských a Duských, lokalizovaných Ptolemaiem mezi řeky Suebos (Odrú) a Vistulu (Vislu) a současně nad pohoří Askiburgijské,²³⁾ t. j. přibližně mezi horní tok řeky Odry a Ptolemaiovo východní prameniště řeky Visly (Poprad—Dunajec či Wisłoku). Za toto řešení se také přimlouvá Ptolemaiova zpráva (II. 11, 2) o dvou zdrojnicích řeky Vistuly²⁴⁾ (44° d.—52° 30' s. š. a 40° 10' d.—52° 40' s. š.) a lokalizace jeho Korkontů a Lugů-Burů pod pohořím Askiburgijským, zde pak až k východnímu prameništi (44° d.) řeky Visly (II. 11, 10).²⁵⁾ Rovněž srovnání posíčních čísel pro ústí Moravy (39° 20' d.)²⁶⁾ a západní prameniště řeky Vistuly, »směřující k Labi« (40° 10' d.), s posíčním číslem pro západní okraj

Askiburgia odkazuje nás více nebo méně do moravskooderské brány. A podobný výpočet shledáváme i pro bránu sarmatskopoviselskou (či potiskopoviselskou), procházející velmi pozoruhodným snížením dnešního karpatského hřebene (na rozhraní vých. Beskyd a Poloninských Karpat). Při tom je zajímavé, že mezi východním okrajem pohoří Méliboického (II. 11, 5) a západním okrajem Askiburgia zaznamenává Ptolemaios dvoustupňovou mezeru (37°—39° d.), blíže geograficky neoznačenou,²⁷⁾ právě tak, jako mezi východním okrajem Askiburgia a západním okrajem Ptolemaiova pohoří karpatského (44°—46° d.).²⁸⁾ Jak vysvětliti tyto obě dvoustupňové mezery, blíže geograficky neoznačené? Myslím, že nechybíme, řekneme-li, že těmi mezerami jsou míněny obě známé, široce rozvětvené komunikační brány starověké: moravskooderská a sarmatskopoviselská (potiskopoviselská). Jimi tak často přecházely k odlehlému Baltu za jantarem karavany římských kupců, aby pak po návratu domů sdílely své bohaté zeměpisné zkušenosti s alexandrijským učencem. Tito kupci, původu ponejvíce syrského, kteří tudy procházivali, odhadovali ovšem jednotlivé vzdálenosti tak, jak se jevíly jejich zraku. Výšku a rozsah horské panorámy, jež se jim tak často v naznačených místech stavěla před oči, mohli ovšem určovati jen přibližně. Rovněž šířku obou bran mohli stanoviti jen přibližně. O nějakém měření těchto okrajových hor, podobném tomu, jaké prováděli Římané v oblasti limitní na Dunaji, nemůže býti ani řeči. Jednotlivé vzdálenosti okrajních pohoří a průchodních bran, mezi ně jako by vklíněných, mohl si určití tudíž Ptolemaios jedině přibližným odhadem podle informací kupeckých a podle zeměpisné polohy pevných, přesně vyměřených bodů na Dunaji (na př. podle ústí Innu, Moravy a podle polohy ohbí u Karpidy).²⁹⁾ Z té příčiny nám také dnes poněkud selhává při aplikaci na dnešní orografické poměry výpočet rozsahu severních našich okrajových hor podle posíčních čísel Ptolemaiových. To nás však nesmí

mýliti a, tuším, ani nezmáte, jestliže si uvědomíme, že orografickou dělbou okrajních hor československých si určoval Ptolemaios podle přibližných kupperových informací pod přímým vlivem obou velikých průchodních bran, moravskooderské a sarmatskopoviselské (potiskopoviselské), jichž šířku stanovil podle odhadu svých zpravodajů v obojím případě po dvou stupních. (Viz mapku.)

Všechny dosavadní okolnosti mluví tudíž pro ztotožnění Askiburgia jmenovitě s dnešními Beskydami (morav.-slez., záp. a vých.), při čemž je pravděpodobné, že do pojmu Ptolemaiova Askiburgia můžeme počítati ještě také Vysoké Tatry.³⁰⁾

Po tomto rozboru předlohy Ptolemaiovy jest možno si konečně také položit otázku, tentokráte však již čistě filologickou, zdali snad není nějaká jazyková souvislost či příbuznost mezi pojmenováním Beskyd a názvem Askiburgia, který znamenal v pojetí Ptolemaiově jmenovitě Beskydy? Řešení této otázky spadá však do kompetence filologů.^{30a)}

b) *Hory Sarmatské* (Σαρματικά ὄρη) jsou druhým velikým, politicky a etnograficky významným horstvem, jež uvádí Ptolemaios ve své Geografii pro území Slovenska. Sám o nich praví, že jsou nejznamenitější z těch hor, jež dělí Germanii³¹⁾ (od Evropské Sarmatie). Tento Ptolemaiův údaj jest také v dokonalé shodě se starší zprávou Tacitovou o horském rázu jv. hranice svobodné Germanie. Pro výměr hor Sarmatských jest důležitá totiž také zpráva Ptolemaiova o východní hranici Velké Germanie, v níž se praví, že východní stranu Velké Germanie ohraničuje prostora mezi ohybem u Karpidy (dnešního Vácova či Verovců) a výše (nad ohyb u Karpidy) položenými Sarmatskými horami, jichž jižní konec zaujímá stupně 42° 30' d.—48° 30' s. š., kdežto severní konec stupně 43° 30' d.—50° 30' s. š., a dále prostora za horami k jmenovanému jižnímu prameništi řeky Vistuly (pravděpodobně k dneš. Popradu-Dunajci či Wisloce) a ještě dále řeka sama (Vistula) až k moři (II. 11, 4).

Z této informace, která jest současně ověřením pro lokalizaci východního prameniště řeky Visly, vychází najevo, kde hledati jádro hor Sarmatských. Je nepochybné, že je musíme hledati na prostore středního Slovenska mezi ohbím dunajským u Vácova (u Ptolemaiovy Karpidy) a mezi východním okrajem Ptolemaiova Askiburgia. Poněvadž pak dobře známe posiční čísla Ptolemaiova jak pro dunajský ohyb u Karpidy (42° 30' d.—48° s. š.),³²⁾ tak také pro východní okraj Askiburgia (39° d.—54° s. š. a 44° d.—52° 30' s. š.),³³⁾ není nesnadno určití poměrně přesně, které z dnešních hor středoslovenských máme počítati k horám Sarmatským, a to tím spíše, známe-li z předlohy Ptolemaiovy ještě posiční čísla pro severní a jižní okraj těchto hor. Západního a východního ohraničení jmenovaných hor Ptolemaios sice neuvádí, obojí však lze poměrně dosti spolehlivě zjištití podle posičních souřadnic pro východní okraj Askiburgia a západní okraj pohoří Karpatského (II. 11, 5 a III. 5, 1), jakož i podle Ptolemaiova popisu o položení samých hor Sarmatských a podle položení jeho Orkynského lesa. Východní okraj dosahoval nepochybně kotliny východoslovenské, vyústuje svými posledními výběžky do hlavního směru cesty sarmatskopoviselské (potiskopoviselské), západní její okraj navazoval pak přímo na východní konec Orkynského lesa, dosahujícího středního Pohroní. Do pojmu hor Sarmatských můžeme tudíž počítati jmenovitě Velkou Fatru, Nízké Tatry a Slovenské Krušnohoří s vrchy Štiavnickými. Vysoké Tatry bude třeba, jak řečeno, počítati spíše k Askiburgiu nežli k horám Sarmatským, a to vzhledem na posiční čísla Ptolemaiova pro severní okraj hor Sarmatských (43° 30' d.—50° 30' s. š.) a východní okraj Askiburgia (44° d.—52° 30' s. š.).

c) *Orkynský les* (Ὀρκύνιος ἄρμυς) lokalizuje Ptolemaios mezi Suděty (Σούδητα ὄρη) a hory Sarmatské.³⁴⁾ Jeho jádra nelze hledati s E. Šimkem v jihomoravských hvozdech, končících na východě jižní částí Bílých Karpat, nýbrž na Slovensku. Na

Moravě patřily k němu nejspíše jen Bílé Karpaty svými západními svahy a vrchy Vizovské, na Slovensku Vetrné hole, vrchy Inovecké, Tribecké, Vtáčnik a snad i jižní část Malé Fatry. Na severu sahal až k hradbě Askiburgia, na západě dosahoval patrně řeky Moravy, na východě v Pohroní navazoval na hory Sarmatské a na jihu vyúsťoval do nížiny jihoslovenské. Že tomu tak skutečně jest, vyplývá jednak z popsaného rozsahu Askiburgia, jednak z posičních čísel pro hory Sarmatské a Sudéty, kteréžto poslední si musíme vzhledem na lokalizaci Ptolemaiových Varistů představovati dokonce poněkud posunuté k západu do Bavor. A vyplývá to také ze zápisu Ptolemaiova a současné zprávy císaře M. Aurelia o sídlech Kvádů. Ptolemaios praví totiž, že Kvádové seděli za jeho doby pod Orkynským lesem. Z téže doby pocházejí pak také zápisky Markovy, v nichž se uvádí, že císař M. Aurelius psal první knihu svých slavených Pamětí *na řece Hronu v zemi Kvádů*. Pro určení rozsahu Ptolemaiova Orkynského lesa to znamená, že Orkynský les dosahoval tehdy na východním svém okraji řeky Hronu a že současně přilehlé zalesněné končiny středního Slovenska byly zde rozhraním mezi lesem Orkynským a horami Sarmatskými.

Přírodní ráz dnešního Slovenska jest ovšem podstatně jiný, nežli byl za doby Ptolemaiovy. Jeho Orkynský les jest třeba si představovati jako souvislý komplex menších vrchovinných pásem směru převážně poledníkového, stmelěných mezi sebou více nebo méně hustými porosty lesními. Nesmíme totiž přehlížeti známý fakt, že ještě ve středověku (až snad do doby německé kolonisace a ještě dlouho potom) byly na př. celé Čechy — a to platí mutatis mutandis i o Slovensku — hustě zalesněny a že centrální hvozdy přímo navazovaly na horstva pomezí. Co říci teprve o přírodních poměrech našich zemí, a tedy i Slovenska za doby římskogermánské?

Jižní odnoží Orkynského lesa Ptolemaiova byl pod jeho západním okrajem

d) *Les Luna* (Λούνα ὄλη). Pro určení lesa Luny, který nemůže býti ztotožněn s vrchy Pavlovskými (v již. Moravě), ani Manhartskými (v severní části Dol. Rakous),³⁵⁾ máme v předloze Ptolemaiové 2 důležité zprávy (II. 11, 3 a 11), z nichž vyplývá, že les Luna jest podoby protáhlé (*παρά!*), že leží v blízkosti Dunaje, že provází paralelně dolní tok řeky Moravy a že, jsa lokalizován pod Orkynským lesem, leží na území Slovenska, pokud se týká na levém břehu dolní Moravy.³⁶⁾ Tento popis svědčí nesporně pro dnešní Malé Karpaty jakožto nejjižnější odnož někdejšího Orkynského lesa.

Tímto výkladem jest vyčerpán výčet slovenských hor a hvozdů, o nichž se děje zmínka v Ptolemaiově geografii. Z naznačeného rozboru jest viděti, že Ptolemaiova představa o horopisu dnešního Slovenska se značně blíží modernímu vědeckému třídění a jest novým dokladem Ptolemaiovy imponující erudice a jeho skvělých vědomostí o geografii severního Zadunají. Vykládati Ptolemaiovy hory a hvozdy slovenské jediné za hory Sarmatské,³⁷⁾ postrádá veškeré opory pramenné.

Vodopis Slovenska za doby římskogermánské jest zachycen ve zprávách starověkých jen těmito několika jmény: Marus, Cusus, Duria, Granuas (v dativní formě) a Danuvius.

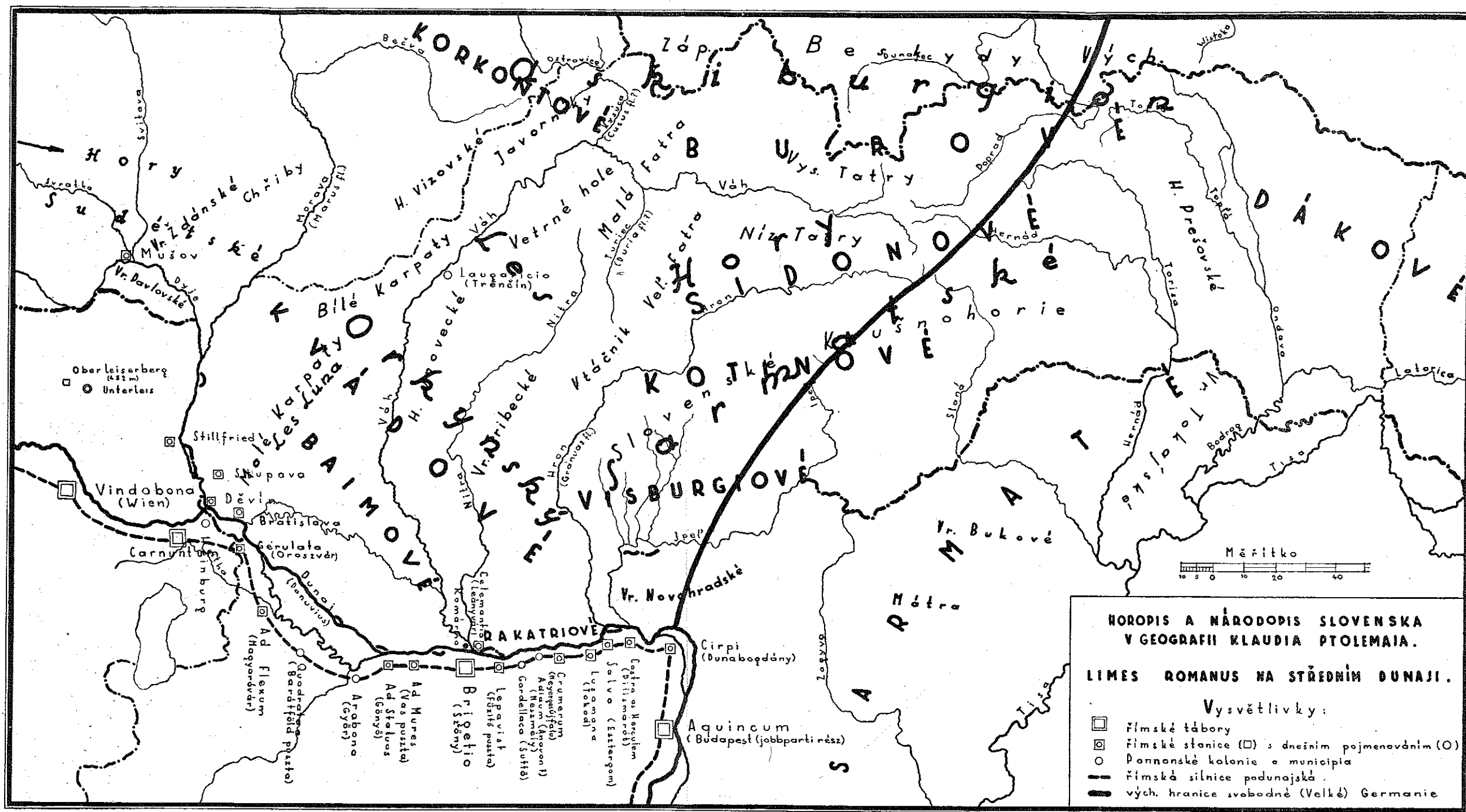
Marus jest podle výkladu pražského germanisty, E. Schwarz, illyrský název pro dnešní Moravu.³⁸⁾ Hydrografický název Cusus, který se vyskytuje jen na jednom místě u Tacita (Ann. II. 63), a to společně s pojmenováním Marus (Marus též u Plinia IV. 80), vykládá E. Schwarz rovněž z illyřtiny.³⁹⁾ Pliniův říční název Duria (l. c.) vysvětluje též badatel z keltštiny.⁴⁰⁾ Význam obou těchto hydrografických jmen jest dosud sporný, v době nejnovější nabyl však, jmenovitě vlivem filologického výkladu Schwarzova, převahy názor, že názvy Cusus a Duria jsou synonyma, označující řeku Váh, kteréžto pojmenování pokládá E. Schwarz za germánské, příp.

kvádské.⁴¹⁾ K tomu však jest třeba poznamenati, že název Váh není doložen v současných zprávách starověkých. Vyskytuje se ve formě Vagh, Vágh po prvé až teprve ve století XI. (r. 1075) v zakládací listině opatství sv. Benedikta,⁴²⁾ a ve formě Wag v M a u r o v ě legendě o sv. Svoradovi a Benediktovi, pocházející podle historické kritiky z téže doby (asi z r. 1064—1075).⁴³⁾ Naproti tomu historický rozbor citované zprávy Pliniovy o etnografických poměrech dnešního Slovenska na konci první čtvrti I. století po Kr. a zprávy Tacitovy o přeložení germánských družin, Marobudovy a Katualdovy, na území krále Vannia »inter flumina Marum et Cusum« se přimlouvá za názor, že hydrografické pojmy Cusus et Duria nám představují jmenovitě horské přítoky Váhu, nikoli Váh sám (dokonce pak ne s jeho dolním tokem), nýbrž spíše snad dnešní Kysúcu, splavnou pro vory, a řeku Turiec.⁴⁴⁾

Název G r a n u a s se vyskytuje v dativní formě *Γρανουα* pro řeku Hron v úvahách Markových⁴⁵⁾ z druhé polovice II. století po Kr. Jest vykládán z illyrštiny (L o e w e n t h a l), ale i z germánštiny a p.⁴⁶⁾

Všechny vyjmenované řeky byly přechodnými či etapovými *hranicemi* jihovýchodní Germanie, a snad zvláště proto a jmenovitě také pro přímé sousedství římského limitu se severním Zadunajím, imperiu poměrně dobře známým, se uchovala zmínka o nich ve zprávách starověkých. Jejich hraniční funkce byla odvislá od úspěchu germánské expanse, postupující stále nezadržitelněji k východní bráně sarmatskopoviselské.

Na samém začátku epochy římskogermánské byla východní hranicí svobodné Germanie v označených místech řeka Marus (Morava) a až teprve po kvádském záboru západního území dáckého (v jv. Moravě a sz. Slovensku) byly jí po mém soudu přechodně horské přítoky Váhu, Cusus (Kysúca?) — Duria (Turiec?), zatím co řeka Marus (Morava) zůstávala i nadále svým dolním tokem nějaký čas ještě

hranicí jv. Germanie, a to až do odchodu sarmatských Jazygů z nížiny jihoslovenské do rovin potiskopodunajských. Teprve po jejich odchodu (pravděpodobně někdy na počátku 2. polovice I. století) stala se, řekl bych, vnitřní a opět jen přechodní či etapovou hranicí východní Germanie řeka Granuas (Hron), která jí zůstala ještě také potom, když už skutečná východní hranice svobodné Germanie podle pojetí Tacitova a Ptolemaiova a tudíž také, jak se zdá, podle obecné představy současného antického světa dosáhla dávno před tím brány sarmatskopoviselské. Řeka Hron byla totiž pouze vnitřním rozhraním mezi územím Kvádů a enklavou Kotinů a Osů, případně suebských Marsignů[?] Suebů Julina Capitolina^{46a}) [?] Visburgiů Ptolemaiových a ovšem také Římanů, kteří až na sklonek válek markomanských (a jistě už také před jejich vypuknutím) ovládali vojensky a mocensky oblast pohronskoipelskou, jak patrně z pobytu M. Aurelia na řece Hronu. Teprve po míru Commodově (r. 180), který předcházelo asi přeložení illyrských Osů a galských Kotinů ze severního Zadunají na území provinciální, slilo se území jv. Germanie v souvislý etnograf. celek germánský až k bráně sarmatskopoviselské, a v něm pak definitivně zanikla také dosavadní funkce Hronu jakožto vnitřního rozhraní. Podle souhlasného pojetí Tacitova (Germ. 1 a 43) a Ptolemaiova a tudíž také současného antického světa byla východní hranicí svobodné Germanie s největší možnou pravděpodobností čára, vycházející od ohbí vácovského na Dunaji a probíhající potom přibližně předělem podél sv. okraje Ptolemaiových Sarmatských hor a pokračující podél Popradu a Dunajce při východním okraji Ptolemaiova Askiburgia až k řece Visle a dále podél Visly samé až k Baltickému moři⁴⁷) (viz mapku). Tímto směrem probíhala také jihovýchodním svým úsekem východní hranice pozdější Velké Moravy.^{47a})

Poslední a nejdůležitější řeka, která přichází v úvahu při zmínce o území dnešního Slovenska za doby římské, jest *Danuvius*⁴⁸) — *Dunaj*. Svým hor-

ním a středním tokem stávala se postupně jižní hranici svobodné Germanie, k níž od I. století po Kr. náleželo i Slovensko, a byla i významným hydrografickým činitelem při navazování obchodních a vojenských styků římského imperia se severním Zadunajím od samého počátku doby římskogermánské až do sklonku doby římské na středním Dunaji, t. j. až do konce IV. století po Kristu, kdy se stalo severní Zadunají Římanům navždy nedobytným.

Ve své expansivní politice sledovali Římané pravidelně zásadu dosáhnouti přirozených hranic, nejlépe říčních. A tak také nejseverněji položenou hranici římského imperia tvořila již někdy od sklonku I. století př. Kr. řeka Dunaj svým horním a středním tokem. Byla to pro Římany nejen přirozená tepna komunikační, umožňující spojení východu imperia s jeho severozápadem a prostředkující bohaté hospodářské styky oblasti černomořské se západními oblastmi keltskými a germánskými,⁴⁹⁾ nýbrž stala se záhy i přirozeným mezníkem (ripa) mezi územím říšským a okolními územími barbarскими,⁵⁰⁾ jmenovitě také germánskými na odlehlém severu. Nazačeným účelům hospodářským a komunikačním sloužilo za doby římskogermánské vedle vojenské silnice, vybudované záhy na pravém břehu dunajském a spojující Černé moře s Gallii, zvláště také dunajské loďstvo, *classis Pannonica*, jež mělo své početné stanice (přístavy), rozložené vesměs na pravém břehu svého splavného toku. Pro úsek středodunajský jsou dosvědčeny stanice ve Vindoboně, v Karnuntě a v Brigetiu.⁵¹⁾ Lodní park dunajské flotily se skládal z několika typů. Byly v něm zastoupeny vedle menších jednotek také *trier*y,⁵²⁾ jež prostředkovaly stále spojení mezi jednotlivými stanicemi a pečovaly nejen o bezpečnost toku, nýbrž i ochranu podunajského obchodu. Trierám byla nepochybně také svěřována doprava stavebního materiálu, určeného k budování fortifikačních opatření limitních. Vedle trier fungovaly na Dunaji i t. zv. *naves lusoriae*,⁵³⁾ válečné lodi o značné rychlosti, stále činné, jež měly

za účel pečovati o bezpečnost vojenských hlídek, rozestavených mezi hlavními tábory.

Účel dunajského loďstva za doby římskogermánské byl tedy hospodářský a vojenskopolitický. Obě účelové složky se vzájemně doplňovaly a podporovaly, neboť všude tam v provinciích a barbarických územích, k Dunaji přilehlých, kam expansivně pronikaly římské legie, razil si cestu i římský obchod, jehož se hojně také pod patronací Říma účastnili Orientálci, zvláště obchodně nadaní a podnikaví Syrové.⁵⁴⁾

Neustálé nebezpečí, které od doby Marobudova záboru galského Boiohaema (r. 9/8 př. Kr.) hrozilo od severu se strany zadunajských Germánů (jmenovitě Markomanů a Kvádů) římskému imperiu, vynutilo si záhy naléhavou potřebu vybudovati co nejučelněji a nejpevněji, ale též s urychleným tempem limes na středním Dunaji, který měl sloužiti jmenovitě ochraně a celistvosti říše na odlehlém jejím severu, ale také zmíněným potřebám vojenským, fiskálním a celním.

*Limes Romanus*⁵⁵⁾ na středním Dunaji nebyl ovšem vybudován najednou. Již Augustus dal patrně k jeho vybudování podnět. Jeho cílevědomá a nákladná výstavba dala se po etapách, jmenovitě v průběhu I. a II. století po Kr. a uskutečňovala se samozřejmě nejdříve tam, kde toho nejvíce vyžadoval politický a vojenský zájem imperia.

Těžiště limitu na středním Dunaji bylo položeno do čtyř mohutně opevněných táborů, zřízených ve V i n d o b o n ě (Vindobona)⁵⁶⁾ na místě dnešní Vídně, v K a r n u n t ě (Carnuntum)⁵⁷⁾ na místě dnešního Hainburku, Deutsch Altenburku a Petronelu, v B r i g e t i u (Brigetio)⁵⁸⁾ naproti dnešnímu Komárnu a v A k v i n k u (Aquincum) na místě dnešní Pešti. A jako všude jinde na římském limitu, tak i zde navazovala na uvedené tábory řada fortifikačních staveb a zajišťovacích opatření (pomocné kastely, příkopy, zdi, věže, silnice a p.). Tyto stavby byly především na pravém břehu Dunaje, ale byly a

budou snad ještě objeveny i na jeho břehu levém v místech, které mohly bez větších obtíží udržovati pohodlné spojení s hlavními tábory dunajskými. Na pravém břehu středního Dunaje na úseku mezi Karnuntem a Brigetiem byly podle mapy G. Finályho⁵⁹) tyto stanice: Gerulata (Oroszvár), Ad Flexum (Magyaróvár), Quadratae (Barátföld puszta), Arrabona (Ráb), Ad Statuas (Gönyő) a Ad Mures (Vas puszta), na úseku mezi Brigetiem a ohbím dunajským u Karpidy (dneš. Vácova) tyto stanice: Lepavist (Füzitő puszta), Adiaum (Neszmély), Gardellaca (Süttő), Crumerum (Nyergesújfalu), Lusomana (Tokod), Salva-Gran (Ostříhom) a Castra ad Herculem (Pilismarót), vesměs v Maďarsku.

Styky římské Pannonie se severním Zadunajím dály se v naznačených místech jmenovitě skrze dva důležité *přechody dunajské*. Prv ý z nich byl v Děvínské bráně⁶⁰) na křižovatce cesty dunajské (via iuxta amnem Danuvium)⁶¹) s cestou tak zvanou »jantarovou«, vedoucí od moře Adriatického k Dunaji a odtud dále podél Moravy a Odry k moři Baltickému. Druh ý hlavní přechod, vedoucí přes Dunaj na území dnešního Slovenska, byl až teprve za Komárnem mezi ústím severního ramene dunajského a ústím Žitavy.⁶²) Prv ý přechod byl ovládán s pravého břehu dunajského římskými posádkami karnuntskými a vindobonskými, druhý táborem brigetijským. Vedle těchto dvou nejvýznamnějších přechodů byl ještě důležitý přechod u Salvy-Granu⁶³) (dneš. Ostříhomu), který vedl k ústí Hronu, posunutému za dob římských, jak se zdá, asi o 2 km na západ od dnešního ústí jmenované řeky.⁶⁴) Skrze tyto důležité přechody přecházely nejčastěji římské legie na dnešní území slovenské.

Opevněné tábory karnuntský⁶⁵) a brigetijský byly též vedle tábora vindobonského nejdůležitějšími centry, které se zúčastnily zřizování římských vojenských stanic na levém břehu dunajském, a to jednak v zadunajské části Dol. Rakous a na jižní Moravě, jednak na území slovenském.

V naznačené části Dol. Rakous byly vybudovány tyto dnes zjištěné římské stanice: Stillfried na pravém břehu dolní Moravy,⁶⁶) Oberleiserberg a Niederleis (obec Klement, okres Mistelbach),⁶⁷) Na Moravě byla zřízena římská stanice nad Mušovem⁶⁸) (okres Mikulov) při vtoku spojené Svitavy a Svratky do Dyje, v blízkosti vrchů Pavlovských, ve vzdálenosti 80 km od Dunaje.⁶⁹) Ze všech známých římských stanic, vybudovaných v severním Zadunají, leží stanice mušovská nejdále na sever od Dunaje a jest podle naznačeného zjištění nejsevernější známou výspou limitní na středním Dunaji.

Podle cihlového materiálu tam nalezeného při vědeckém výzkumu r. 1925 byla vybudována stanice mušovská asi nejspíše legií X. [LEG(io) X. G(emina) P(ia) F(idelis)], která měla svou stálou garnisonu ve Vindoboně už někdy od doby Trajanovy, snad od r. 107 po Kr.⁷⁰) Ve Vindoboně zůstala potom tato legie bez přerušeni po celá staletí následující až do konce doby římské na středním Dunaji. Odtud rozvínovala bohatou činnost stavební (fortifikační), a k jejímu dílu patří asi též, jak řečeno, výstavba stanice mušovské. Mimo jiné válečné podniky účastnila se i tak zvaných válek markomanských, jak je pravděpodobné ze zprávy, obsažené ve zpadělaném listě císaře M. Aurelia, adresovaném senátu. Pojmenování Pia Fidelis (zbožná a věrná) obdržela za věrnost, osvědčenou v době revolty Antonia Saturnina (Antonius Saturninus) r. 89 po Kr. Cihly s nápisem legie X. byly nalezeny též na římském tábořišti v Stupavě⁷¹) (okr. Bratislava).

Děvínskou bránu opanovali a záhy si ji také zajistili Římané vojenskými posádkami v Bratislavě, Děvíně a Stupavě. Výstavby všech těchto stanic se zúčastnila pravděpodobně podle cihel tam nalezených legie XIV. Cihly této legie byly objeveny v Děvíně⁷²) (okres Bratislava) na tamějším východním kopci nad Dunajem v jednom ze tří tam se nacházejících popelišť, v Stupavě⁷³) na místě čtyřhranného, nyní rozrušeného římského kastelu a

v Bratislavě⁷⁴) při přestavbě primaciálního paláce. Plný název této legie, který se vyskytuje v zkrácené formě na některých nalezených cihlách, je LEG(io) XIII G(emina), LEG(io) XIII, LEG(io) XIV nebo LEG(io) XIII G(emina) M(artia) V(ictrix), t. j. Martova Vítězná. Byla zřízena Augustem a po pestrých svých osudech byla povolána podle jedné někdy na konci I. století (nejdříve r. 92 po Kr.), podle druhých u příležitosti válek dáckých do Horní Pannonie, a to do Karmunta, který se stal jejím trvalým garnisonním stanovištěm až do sklonku doby římské na středním Dunaji.⁷⁵ Podobně jako legie X., participovala i ona na krvavých válkách markomanských.

V Bratislavě byly však podle zprávy dějepisce města Bratislavy, Th. Ortwaye,⁷⁶) nalezeny už v 18. stol. při stavbě nájemního domu primaciálního v Laurinské ulici též cihly s razítkem legie XV Apollinaris [LEG(io) XV APOLL(inaris)] a cihly, označené kolkem soukromé firmy Atiliae Firmae. Rovněž ve Stupa v ě byly na prostore, kde stával římský kastel, objeveny cihly s kolkem jmenované legie.⁷⁷) Tato legie byla patrně z prvních, které byly odeslány do středního Podunají za účelem výstavby a vojenské obrany římského limitu. Víme o ní také, že byla v Podunají dvakrát a že byla odtud odvolána do východních končin imperia za tím účelem, aby se v době nástupu Flaviovců na císařský trůn účastnila války židovské a dobývání Jerusalema r. 70 po Kr. Po úspěšném ukončení války vrátila se opět na střední Dunaj do karnuntské garnisony, avšak ani tento druhý její pobyt na dunajském limitu nebyl trvalý, neboť byla už na samém počátku II. stol., nejpozději r. 114 po Kr., odvolána odtud do Kappadokie v M. Asii. Potom se už na Dunaj nevrátila. Cihly, objevené s jejím nápisem v Podunaji, spadají svým původem do druhé etapy jejího pobytu na středním Dunaji, jak můžeme souditi z toho faktu, že v době jejího prvního pobytu na Dunaji nebyl ještě ustálen zvyk kolkovati cihly nápisem legie.⁷⁸)

Na Leányváru (u Iže) byly nalezeny a dosud se nacházejí cihly, označené kolkem legie I. pomocné (legio I. adiutrix) a cihly, opatřené nápisem kohorty VII. Breuků (cohors VII. Breucorum), národa původu pannonského. Byla zde nalezena i cihla s nápisem legio I. adiutrix Antoniniana a 2 úlomky z cihel, označených kolkem nejspíše legie XIV., jak patrně z náznamu jejich porušených kolků, jakož i cihly s nápisem *Lupicini tribuni* z pozdní doby císařské.

Legio I. adiutrix [LEG(io) I ADIV(trix)] byla zřízena pravděpodobně císařem Neronem r. 68, krátce před jeho smrtí. Po pestré anabasi v Hispanii, Horní Germanii, Dalmacii a Horní Moesii dostala se někdy okolo r. 118/119 do Brigetia, aby zde vystřídala legionem XXX. Ulpian. Od těch dob až do konce doby římské na středním Dunaji zůstalo Brigetio její stálou garnisonní stanicí.⁷⁹) Zde žila s počátku v poměrném klidu po době bojů, které se tu odehrávaly patrně se značně rušným spádem v předcházejících desetiletích. Větší její oddíl byl odtud odkomandován v době vlády Hadrianovy (117—138) do Pontu pod velením primipila legie, Marcia Plaetoria Celera (Marcus Plaetorius Celer). Za Hadrianových bojů na sz. pobřeží afrického postavila pannonskogermánskou vexillaci, která tam utrpěla značné ztráty. Účastnila se pravděpodobně i války parthské pod L. Verem (L. Verus) v letech 162—166. V průběhu válek markomanských, jichž dějiště bylo jmenovitě v severním Zadunaji, byla vystavena nejprudším bojům. Její těžkou posíci určovalo tehdy položení Brigetia. Vedená znamenitým vůdcem Helviem Pertinaxem (pozdějším císařem), osvobodila r. 171 provincie Raetii a Norikum od nepřátel. Zmínka o ní se děje též ve zpadělaném listě M. Aurelia. Účastnila se také, a to společně s mužstvem kohorty VII. Breuků (cohors VII. Breucorum) fortifikačních prací na levém břehu dunajském. Jejím dílem je asi též kastel leányváarský, nejzachovalejší z římských kastelů v Československu, který tvořil při tamějších přecho-

děch dunajských důležité strategické předmostí tábora brigetijského. Byl vystavěn v samém sousedství neopevněné barbarské osady Kelemantie, nacházející se podle hojných archeologických památek na pozemcích dnešního Velkého Harčáše a v okolí Iže u Páthu. Kelemantia byla společně s Brigetiem východiskem důležité cesty, vedoucí podél Váhu k severu a navazující též skrze dnešní Vlárský průsmyk na cestu moravskooderskou.⁸⁰⁾

Cohors VII. Breucorum⁸¹⁾ je doložena pro Pannonii vojenskými diplomy z let 85 a 167, dále nápisem z r. 201 a konečně nápisným materiálem cihlovým až do doby císaře Gordiana (238—244). Cihly, signované jejím kolmekem, se vyskytují v Pannonii v značném množství, mimo jiné též v Brigetiu a ovšem i na Leányváru, který budovala tato kohorta, jak řečeno, patrně společně s legií I. pomocnou (legio I. adiutrix). Z Dolní Pannonie byla pravděpodobně vyslána na východ za účelem pokoření velkého povstání židovského v Palestině, zosnovaného na samém sklonku vlády Hadrianovy. Je také pravděpodobné, že snad už před tím se zúčastnila s nějakou nám neznámou legií pannonskou války parthské. Opevnění Leányváru, které snad bylo i příčinou smrti císaře Valentiniana I. (364—375), prováděl asi z císařova podnětu i jeho tribun Lupicinus,⁸²⁾ jak je možno snad souditi podle svědectví nápisů Lupicini tribuni, vytištěných na cihlách na Leányváru nalezených.

Vznik jednotlivých římských stanic, objevených na československém území, bývá odborně datován takto: vznik kastelu nad Mušovem klade V. L. Groh⁸³⁾ do sklonku epochy Trajanovy, J. Dobiáš⁸⁴⁾ s A. Gnirsem⁸⁵⁾ do období válek markomanských. Není však vyloučena možnost, že byl vybudován už před válkami markomanskými, snad v době vlády Hadriana nebo Antonina Pia.⁸⁶⁾ — Založení kastelu stupavského klade A. Gnirs⁸⁷⁾ mezi r. 110—130 po Kr., J. Dobiáš⁸⁸⁾ do r. 92—c. 100

po Kr., což jest pravděpodobnější. V tomto čase někdy mohly býti také vybudovány římské stanice na Děvině a v Bratislavě. Se zřetelem na datování vzniku Leányváru nevyklučuje J. Dobiáš možnost, že tento kastel byl založen současně s táborem brigetijským okolo r. 100 po Kr., a soudí, že jeho počátky nemožou býti mladší tak řečených válek markomanských.⁸⁹⁾

V průběhu těchto válek vstoupila na půdu dnešního Slovenska také legio II. adiutrix, která měla svou stálou garnisonu v Akvinku.⁹⁰⁾ Její zásah do jmenovaných válek jest dosvědčen nápisem, vtesaným do trencínské skály předci 855 vojinů uvedené legie, kteří podle souhlasného datování Ed. Nowotnyho⁹¹⁾ a J. Dobiáše⁹²⁾ dobyli zde slavného vítězství r. 179, na samém sklonku těchto válek. Nápis zní: Victoriae Augustoru(m) exercitus, qui Laugaricione sedit, mil(it)es I(egionis) II. DCCCLV [Cons]tans, leg(at)us leg(ionis) II. ad(iutricis) cur(avit) f(aciendum?). Nápis oslavuje vítězství císařů M. Aurelia a jeho syna Commoda. Místopisný název Laugaricio, uvedený v nápisu, ztotožňuje J. Dobiáš s Ptolemaiovým oppidem Leukaristos.⁹³⁾

Podle tohoto přehledu můžeme tedy zcela názorně sledovati aktivní účast římských vojsk na československém území v období I.—IV. stol. po Kr. Vojenských operací, fortifikačních a válečných, zúčastnily se tedy v severním Zadunají, soudíc podle uvedených epigrafických památek, jmenovitě cihlových, tyto římské legie: legio I. adiutrix, legio II. adiutrix, legio X. gemina pia fidelis, legio XIII. gemina, jinak označená legio XIII. gemina Martia Victrix, legio XV. Apollinaris a cohors VII. Breucorum. Vyjmenovaná vojenská tělesa měla tedy nepochybnou a snad největší účast na dějinném vývoji severního Zadunají za doby římské. Rozšířiti tento výčet o jména jiných římských formací vojenských nám dosavadní epigrafický materiál zatím nedovoluje, i když je současně velmi pravděpodobné, ne-li

jisté, že mimo vyjmenované a nápisně doložené formace se zúčastnila vojenských operací v severním Zadunají ještě jiná vojenská tělesa římská.

III.

Národopisný vývoj Slovenska za doby římsko-germánské.

Národopisný vývoj Slovenska za doby římsko-germánské jest velmi pestrý, zvláště v první polovici tohoto období (před koncem válek t. zv. markomanských).⁹⁴⁾ Výsledek válek markomanských, Germánům teritoriálně nikoliv nevýhodný, poněvadž, nezvětšoval-li přímo oblast jejich dosavadního zadunajského území, neporušoval jisté jeho integrity, znamenal po stránce etnografické proti dřívějšímu pozoruhodnou změnu v tom, že sféra germánského osídlení stala se na Slovensku kompaktní a jednotnou, dosáhnuvši na jihu Dunaje (ovšem až na evakuovaný územní pruh, vymezený mírem Commodovým r. 180) a na východě brány sarmatskopovisecké, kterýžto stav potrvál až do konce doby římské na středním Dunaji. Tehdy byly, jak se zdá, poslední zbytky negermánského osídlení, pokud se samy nerozhodly pro dobrovolný odchod, přeloženy z podnětu římského a následkem nezadržitelného tlaku germánského ze Zadunají na území provinciální — do Pannonie a snad i římské, na rudy bohaté Dacie (*Κοινησιοι?*).⁹⁵⁾

Avšak všechny tyto změny a konečný výsledek germánského osídlení Slovenska, jak se projevil na sklonku válek markomanských a jak ve své konstantní formě jednotného germánského osídlení potrvál až do sklonku doby římské na středním Dunaji, předcházel rušný vývoj národopisný již od samého počátku doby římsko-germánské, vlastně už před tím. Důležité přesuny národopisné byly totiž připraveny již před příchodem Germánů na území dnešního Slovenska v I. století před Kristem. V té době (asi do polovice I. stol. před Kr.) bylo ještě

jádem osídlení slovenského obyvatelstvo gallské, pokud se týká, bojské. Vedle Gallů bylo zde však zastoupeno patrně i osídlení illyrskopannonské, k němuž patřili jednak Osové (Osi), vzpomínání Tacitem v hornaté části středního Slovenska,⁹⁶⁾ jednak pravděpodobně i Korkontové (*Κορκοντοί*),⁹⁷⁾ jichž sídla byla ještě v 2. polovici II. století po Kr. pod západním okrajem Ptolemaiova Askiburgia, t. j. podle svrchu uvedené lokalizace těchto hor někde v jv. Moravě a na sz. Slovensku. Na pohyb Illyrů v jv. Moravě a sz. Slovensku připomínají snad říční názvy Marus a Cusus, vykládané nejčastěji z illyrštiny. Pány nejúrodnějších oblastí slovenských (nížiny jihoslovenské) byli tehdy ovšem Gallové, usazení současně také v přilehlé severní Pannonii u Dunaje. Tamější Gallové, uvyklí na poměrně klidný způsob usedlého života, byli kulturně značně vyspělí, jak vychází na jevo z pozůstatků jejich hmotných památek, ale zato vojensky už značně ochablí. Proto také neodolali nečekanému prudkému nárazu bojovných Dáků, kteří jim a s nimi společným alpským Tauriskům (gallským) připravili nad středním Dunajem zdrcující porážku pod vedením svého bojovného krále Byrebisty (Boirebisty) někdy okolo polovice I. stol. př. Kr. Jak katastrofální musila býti tato porážka gallská, jest patrné z toho, že na př. v díle Strabonově a Pliniově jest označeno území nad středním Dunajem, kdysi bojské, názvem »bojské pouště«. ⁹⁸⁾ Nezdá se však možné, že by byli Bojové a jejich spojenci Tauriskové zdeptáni plnem Byrebistovým až do úplného vyhlazení. B. Hórak pokládá dokonce za pravděpodobné, že část Bojů, zdecimovaných dáckou invasí, se snad odstěhovala na území gallského Boiohaema a svým přílivem že posílila jeho dosavadní (bojské) osídlení.⁹⁹⁾ Za těchto okolností bylo by ovšem možné, že také část Taurisků se rozhodla pro migraci do Boiohaema. Za zbytek prvotního osídlení gallského na Slovensku mohou býti považováni i historičtí K o t i-

nové (Cotini), dobývající podle Tacita železo v rudných horách středního Slovenska.¹⁰⁰⁾

Avšak ani Dákové nezůstali natrvalo pány jižního rovinatého Slovenska, neboť již někdy okolo r. 19/20 po Kr. byli odtud podle Plinia¹⁰¹⁾ vypuzeni sarmatskými Jazygy do karpatských podhůří jv. Moravy a sz. Slovenska, zatím co nížinu jihoslovenskou zabrali současně sarmatští Jazygové (Jazyges Sarmatae), na západě až ke Karnuntu a k zimním táborům pannonským, t. j. až k dolní Moravě. Nová sídla dácká dosahovala tehdy na západě střední Moravy (řeky), kde se dotýkala přímo sídel germánských (suebských), koncentrovaných, jak řečeno, také v bassinu dyjskosvrateckém. Jádrem těchto jihomoravských Suebů byli patrně Kvádové, jimž byl z ustanovení Drusova určen za krále Vannius. Římané šířili již tehdy své panství od Dunaje do severní zadunajské části Dol. Rakous. Hranicí sféry římské a germánské byla v naznačených končinách, jak se zdá, již velmi záhy řeka Dyje. Přirozená gravitace zadunajských Germánů spěla ovšem k Dunaji, avšak zde narážela na tvrdé římské překážky. Současný vasalský poměr Vanniův vůči Římu jest nejlepším ukazovatelem římské převahy v severním Zadunají, stejně jako o něco pozdější římské rozhodnutí o osudu válečných družin, Marobudovy a Katualdovy, a jejich někdejších náčelníků. Germánské expanzi se proto jevilo výhodnější postupovatí ve směru menšího odporu, nežli byl římský na středním Dunaji, a tak jejich výhodnějším expanzivním směrem se stal směr východní, který také definitivně rozhodl o germánské okupaci Slovenska již na samém okraji éry křesťanské.

Pod vedením Vanniovým zabírali jeho Suebové (Kvádové) krok za krokem sídla dácká v jv. Moravě a sz. Slovensku. První etapovou východní hranicí království Vanniova, které bylo takto dosaženo výbojem Vanniovým na úkor osídlení dáckého někdy na konci první čtvrti I. století po Kr., byly horské přítoky Váhu Cusus-Duria, které lze ztotož-

ňovati nikoliv neprávem s dnešní Kysúcou (pro vory splavnou) a Turcem. V obsazeném vrchovinatém území budoval Vannius pevné bašty, jmenovitě v Pováží, v nichž se také, jak vypravuje Tacitus, statečně bránil proti četným svým nepřátelům na sklonku své vlády okolo r. 51 po Kr. Dlužno podotknouti, že do tohoto víru prvotní germánské expanse na Slovensku spadá také zmíněné přeložení vojenských družin, Marobudovy a Katualdovy, mezi střední tok řeky Moravy (Marus) a řeku Cusus někdy ok. r. 20/21 po Kr.

Před Vanniovými bojovníky ustupovali Dákové stále více k východu na území východního Slovenska a Podkarpatské Rusi, a Vannius stal se tak pod patronací Říma, jehož byl oddaným vasalem, velmi záhy pánem celého hornatého západního a částečně středního Slovenska. Na jihu hraničilo jeho území s panstvím sarmatských Jazygů, stepního národa původu asijského (= kmen iránský, příbuzný starověkým Skythům), který se však, patrně pod tlakem germánským od severu a římským od jihu, odstěhoval z nížiny jihoslovenské pravděpodobně někdy na počátku druhé polovice I. století do rovin mezi Dunaj a Tisu, kde potom po marných podmaňovacích pokusech římských setrval po celá staletí následující (až do V. stol.) jakožto hrozivý živý klín, vražený nepohodlně do centra provincialisačních snah římských v kotlině podunajské.¹⁰²⁾

Po odchodu Sarmatů z nížiny jihoslovenské tlačili se Kvádové stále více k Dunaji, do konce válek markomanských nedosáhli však jeho levého břehu zúplna. Překážkou, která se stavěla tomuto jejich úsilí na odpor, byli jednak Římané sami, kteří se od dob Augustových a ještě po střídavých vítězstvích, získaných za válek markomanských, zabývali plánem zříditi ze Zadunají římskou provincií (Markomanií), jednak *negermánské zbytky dřívějšího osídlení*, pravděpodobně galského (bojského?) a dáckého (?), posíleného asi také přílivem Bojů po Marobudově záboru galského Boiohaema.

Tyto zbytky negermánského osídlení se udržely na levém břehu střed. Dunaje, jak se zdá, až do sklonku válek markomanských, ovšem ve stavu značně zromanisovaném. Podle předlohy Ptolemaiovy¹⁰³) lze k nim počítati na území severních Rakous Sudény (Σουδηνοί, Σουδεινοί, Σουδιανοί), Adrabaikampy (Ἀδραβαίκαμποι, Ἀδραβωκάμποι) a Rakaty (Ρακάται) na Slovensku jihovýchodně od lesa Luny »veliký národ či kmen Baimů« (= Bojů) — μέγα ἔθνος οἱ Βαίμοι a Rakatrie (Ρακατρίαί), Rakaté a Rakatriové byly snad zromanisované zbytky osídlení dáckého, které byly přiřazeny těsně k levému břehu dunajskému po vklínění sarmatském do nížiny jihoslovenské (c. 19/20 po Kr.) v téže době, co hlavním proud napadených Dáků unikal k severu do karpatských podhůří. Ostatní kmenové zbytky, soudíc podle gallských názvů, byli snad Gallové, mocným kulturním vlivem římského sousedství na Dunaji stále více asimilovaní. Všechny tyto zbytky negermánského osídlení měly pro Římany ten veliký význam, že jim svými romanisačními sklony a sympatiemi, vyrůstajícími z odporu ke germánské expansivnosti v Zadunají, umožňovaly všechny vojenské akce v Zadunají podnikané a přispívaly tak značně, i když nenápadně, k uskutečňování provincionalizačního plánu imperia.

Přes to však po odchodu Dáků a Sarmatů zůstávali jádrem slovenského osídlení až do sklonku doby římské na středním Dunaji suebští Kvádové, kteří jednak pod tlakem severnějších kmenů germánských, jednak z příčin expansivních a hospodářských (existenčních) se snažili stále neodbytněji dosáhnouti levého břehu dunajského. Naznačené protichůdné snahy římské a germánské expansivnosti musily vyvrcholiti v boj na život a na smrt a staly se tak patrně i hlavním důvodem pro výbuch válek markomanských. Byly také nepřetržitým zdrojem staletého zápasu o kotlinu podunajskou mezi Římem a Germány až do té doby, dokud se Římané nadobro nevzdali svého limitu na středním Dunaji.

Vedle Kvádů připomíná na území Slovenska na konci I. století po Kr. Tacitus¹⁰⁴) ještě suebské Bury a Marsigny, dále jmenované již gallské Kotiny a konečně illyrské O sy. O všech těchto drobných národech (řada: Marsigni—Cotini—Osí—Buri), z nichž největší byli patrně Burové, praví, že jejich sídla jsou většinou ve vysokých horách a jen částečně v nížinách a že u z a v í r a j í záda Markomanů a Kvádů, rozumí se, na východě. Tacitova personifikace eaque Germania e velut frons est... retro... terga... claudunt, má-li býti do důsledků domyšlena, nezbytně vyžaduje lokalizaci všech těchto čtyř národů k jv. hranici svobodné Germanie čili do hor středního Slovenska mezi ohbí dunajské u Vácova a karpatský hřeben středního Slovenska, t. j. do meziříčí pohronskoipelského, jmenovitě pak do Velké Fatry, Slovenského Krušnohoří a Nízkých Tater.

Do těchže míst klade i svou, s Tacitovou podstatně, jak se zdá, shodnou národopisnou řadu (Οὐισβοόγγιοι-Κῶγγοι-Σίδωνες-Βούροι) Ptolemaios.¹⁰⁵) Na rozdíl od Tacita uvádí však Ptolemaios, jehož zpráva jest asi o 70 let mladší zápisu Tacitova, místo Osů Sidony a místo suebských Marsignů Visburgie. Tuto snad domnělou neshodu lze vyložití pochopitelně jednak předpokládaným přeložením Osů do Pannonie za válek markomanských a následným zaujetím jich někdejších sídel germánskými Sidony (patrně bastarnskými), jednak také předpokladem, že Tacitovi Marsignové jsou totožní s Ptolemaiovými Visburgii a že tudíž název Ptolemaiových Visburgiů jest snad řecké pojmenování pro Tacitovy Marsigny. Jest totiž příznačné, že oba názvy se vyskytují v pramenech jen ojedinele (u Tacita a Ptolemaia), jsou tudíž ἀπαξ λεγόμενα. Výklad, že etnografický název Ptolem. Visburgiů jest složenina z Osové + Burové nebo Visla + Burové, lze pokládati za nesprávný z důvodů filologických i historických.¹⁰⁶) Pokud se týká zbývajících dvou členů řady Tacitovy a Ptole-

maiovy (Kotini—*Kώγνοι*, Buri—*Βούροι*), uznává se obecně úplná shoda.

Po válkách markomanských zanikly pravděpodobně poslední zbytky negermánského osídlení v slovenském Podunají v záplavě germanisace (Baimové a Rakatriové), pokud nepřešly dobrovolně samy nebo nebyly přímo přeloženy z římského podnětu (Osové, Kotinové!) na území provinciální. Celé Slovensko od řeky Moravy a Bílých Karpat až po bránu sarmatsko-poviselskou a od severních hřebenů karpatských (Askiburgia) až po Dunaj bylo nyní germánské a zůstalo jím až do příchodu Slovanů. Mezi Germány měli zde převládající postavení Kvádové. Jim také připadl vůdčí dějinný úkol, aby spolu se západnějšími Markomany obhájili Slovensko a celé severní Zadunají vůbec před provincialisačním náporům římským.

Od sklonku doby římské na středním Dunaji jsou však osudy Kvádů temné. Shledáváme se s nimi sice ještě r. 406, ale potom zanikají už beze stop. Jest podobné pravdě, že jejich zbytek byl za bouřlivého pohybu v době stěhování národů podroben částečně Huny, částečně Heruly a Langobardy, s nimiž asi nakonec zcela splynul kulturně i pokrevně.¹⁰⁷⁾

IV.

Styky Říma s územím dnešního Slovenska v době římskogermánské.

Převratem 28. října 1918 zvýšil se u nás měrou před tím nebývalou zájem vědeckého badání o dějiny styků římského imperia se severním Zadunajím, jmenovitě s územím dnešního Slovenska, ležícího na samém okraji někdejšího dunajského limitu severopannonského. První politické a vojenské styky Říma s územím dnešního Slovenska nemohly býti podle J. Dobiáše starší nežli doba mezi roky 12—9 př. Kr.¹⁰⁸⁾ Někdy do této doby nebo snad o několik let později spadá také podle t. zv. tuskulského e logia¹⁰⁹⁾ styk Říma s národy, kteří tehdy obývali střední a

východní Slovensko. Vstoupilo-li tenkrát římské vojsko na území slovenské, z nápisu tuskulského se vyčísti nedá. Za prvý jistější, ano snad zcela jistý rok vstupu římských vojsk na půdu dnešního Slovenska lze považovati až teprve r. 6 po Kr.¹¹⁰⁾ Je to rok soustředěného útoku římského, namířeného proti říši Marobudově. Podle zprávy Velleia Patricula¹¹¹⁾ stál tehdy Tiberius, adoptivní syn císaře Augusta a od r. 14 jeho nástupce na císařském trůně, v Karnuntě za tím účelem, aby napadl Marobuda v centru jeho říše za Dunajem, kde se měl setkat s jiným římským vojskem, které mělo proniknouti na území Marobudovo s opačné strany, od břehů Rýna, pod vedením L. Sentia Saturnina. Avšak tento kombinovaný plán římské výpravy se nezdařil následkem vzbouření kmenů pannonských.¹¹²⁾ Tiberiovi nezbývalo za těchto okolností, než přerušiti výpravu proti Marobudovi a vrhnouti svoje branné síly k utlumení pannonského povstání.

Je velmi pravděpodobné, že vojsko Tiberiovo přešlo tehdy z Karnunta na slovenský břeh skrze známý přechod u dnešního Děvína, aby pak pochodovalo slovenským Pomoravím po staré cestě jantarové snad až k ústí Dyje do Moravy a potom snad podél Dyje ke konečnému cíli své cesty, jehož ovšem nedosáhlo.¹¹³⁾

S Marobudem byl potom uzavřen mír. Ne nadarmo kladou si historikové opět a opět otázku, proč nevyužil tehdy Marobud tísně imperia, vyvolané pannonským povstáním. Nikoliv bez důvodu připisuje se to někdy na vrub dvojaké politiky Marobudovy, která musila vésti nakonec k pádu jejího osnovatele.¹¹⁴⁾ Marobud byl králem Markomanů a jiných Germánů až asi do r. 18/19 po Kr., kdy se jeho sídla, Marobudum zvaného, zmocnil germánský náčelník Katualda. Avšak ani Katualda se dlouho neudržel ve svém vůdčím postavení nad Germány, neboť byl už asi r. 20/21 přemožen Vibiliem, náčelníkem Hermundurů, pravděpodobně polabských. Svůj vliv na poměry zadunajské si zajistili potom Římané přelože-

ním vojenských družin, Marobudovy a Katualdovy, na území mezi řeky Marus a Cusus. Dozorem nad nimi byl pověřen Vannius, který už před tím byl z ustanovení Drusova králem zadunajských Suebů,¹¹⁵⁾ jmenovitě Kvádů, koncentrovaných tehdy v bassinu dyjskosvrateckém. Vannius také vystupuje po celou dobu své dlouholeté vlády až do svého pádu (r. 51 po Kr.) jako král po výtce Kvádů. Přeložení jmenovaných družin do naznačené územní prostoty a tudíž již také na půdu slovenskou, doprovází Tacitus přílehlavou poznámkou, že se tak stalo proto, aby tyto družiny nepobuřovaly římských provincií, kdyby byly do nich přeloženy (Ann. II. 63).

Na úkor dosavadního osídlení dáckého zaujal potom Vannius karpatské kotliny severozáp. a částečně středního Slovenska, na východě až asi k střednímu Hronu, na jihu až k severnímu okraji nížiny jihoslovenské, kde jeho sousedy byli sarmatští Jazygové. Byl věrným vasalem římským, bohatým a mocným. Na slovenském území, patrně v Pováží, si vybudoval četné obranné kastely. Na počátku své vlády byl zahrnut přízní svého lidu i sousedů, později však se sám připravil o tuto popularitu svou hrabivostí a pýchou. Jeho konec byl neslavný, neboť se vzbouřili proti němu jeho vlastní synovci, Vangio a Sido, a Vibilius, král pravděpodobně polabských Hermundurů. Mezi jeho nepřáteli, kteří uspíšili jeho pád, jmenuje Tacitus také kmeny lugijské. V jeho tísní mu nepomohl ani císař Claudius (41—54), ačkoliv byl Vanniem o to několikrát požádán. Je možné, že také Řím přestával mu už tehdy důvěřovati. A tak nezbyvalo nakonec Vanniovi, než aby se po marné obraně, pro jejíž zdar využil svých opevněných bašt a jízdy sarmatské, uchýlil na loďstvo dunajské, které jej i s jeho družinou dopravilo na pannonský břeh. A jako kdysi Marobud a Katualda, tak skončil i Vannius svou slavnou životní dráhu neslavně na půdě imperia jako jeho královský vasal-zajatec.¹¹⁶⁾

O jeho říši se potom rozdělili jeho synovci, Vangio a Sido. Zprávy o někdejším království Vanniově pak

mizejí z pramenů. Poslední zprávou, která se po dlouhé době opět dotýkala osudu království kdysi Vanniova, jest záznam Tacitův o účasti jeho králů, Sida a Italika, na boji u Cremony ve prospěch císaře Vespasiana r. 69.¹¹⁷⁾ To je také časově poslední zápis, obsažený v dochované části Tacitových Historií o severním Zadunají. Zbývající větší část jeho Historií, která by nás byla jistě znamenitě informovala o poměrech v severním Zadunají a o stycích Říma s tímto územím za doby *Titovy* (79—81) a zvláště o suebských a sarmatských válkách *Domitianových* (vládl 81—96), jest pro nás navždy ztracena, a proto nám nezbyvá, než kombinovati další vývoj podle pramenné tříště, která se nám dochovala jmenovitě ve skoupych památkách epigrafických, numismatických a básnických.¹¹⁸⁾ A tento stav současného zpravodajství není ani o mnoho lepší pro dobu 96—166, t. j. od smrti Domitianovy až po počátek t. zv. válek markomanských, a konečně ani pro dobu bezprostředně následující.

O Domitianovi víme určitě, že bojoval se Sueby a Sarmaty a že za úspěchy, získané v těchto válkách, mu byla připravena i t. zv. ovace a zbudován triumfální oblouk. Úspěšnější, ale asi také rozměrnější, nežli Domitianovy, byly však, jak se zdá, boje jeho nástupce, *Nervy* (96—98), se zadunajskými Germány, neboť mu vynesly po druhé titul imperatorský a čestný název *Germanicus*, který byl propůjčen také mladému Trajanovi, tehdy právě adoptovanému. Úspěch zbraní Nervových zračil se patrně v utužení vasalského poměru nad Zadunajskými Germány.¹¹⁹⁾

Za jeho nástupce *Trajana* (98—117) byl na středním Dunaji asi klid. Zde také, vraceje se z rýnského limitu, se zastavil »optimus princeps« a ztrávil zde zimu 98/9.¹²⁰⁾ Účel jeho tamějšího pobytu byl spíše inspekční a vzhledem na Germány výstražný.¹²¹⁾ Je také možné, že učinil tehdy proposice pro další výstavbu limitních opevnění na středním Dunaji. A to jest také v jádru vše, co můžeme z dochovaných

zpráv vyexcerpovati o poměru Trajanově k zadunajským Germánům, a bohatší v podstatě není ani současné zpravodajství pro dobu *Hadrianovu* (117—138).

Ze životopisce tohoto císaře se sice dovídáme, že ustanovil Germánům krále,¹²²⁾ ale jest nejisté, kterých Germánů se týkalo toto jeho opatření, zda porýnských, či zadunajských. Zadunajští Germáni nepřestávali však býti elementem nepokojným, neboť již na samém sklonku vlády Hadrianovy se pokusili opět, jak se dá tušiti z dochovaných zpráv, o vpád do Pannonie. To bylo asi také příčinou, proč byl do Pannonie vyslán *L. Aelius Caesar* (zemř. 1/1 138), adoptivní syn Hadrianův, v hodnosti prokonsula čili velitele s mimořádnou mocí vojenskou. Podle zpráv životopisce Aeliova¹²³⁾ a Hadriana,¹²⁴⁾ jakož i z Aeliovy mince, spadajících do doby jeho druhého konsulátu,¹²⁵⁾ a z nápisu, nalezeného v Arraboně (Ráb na Dunaji),¹²⁶⁾ určil J. Dobiasz dobu Aeliova pobytu v Pannonii na rok 137.¹²⁷⁾ Zdá se opravdu, že posláním Aeliovy v Pannonii bylo, aby paralysovalo vpády zadunajských Germánů, podnikané na území provinciální. Tento názor byl nedávno také posílen ve své pravděpodobnosti nejnovějšími výkopy v dolnorakouském Niederleisu (okr. Mistelbach), kde vedle cihel, opatřených kolkem legie X. (LEG. X. G. P. F.) byly nalezeny i cihly se signaturou (CO)H. I. AE (SAG.), t. j. cohors I. Aelia sagittariorum militaria equitata.¹²⁸⁾ Poněvadž tato kohorta byla zřízena za Hadriana¹²⁹⁾ a poněvadž i o legii X. víme, že se do tábora vindobonského dostala někdy po r. 107, bylo by lze odtud souditi, že stavba stanice v Niederleisu spadá někdy do doby Hadrianovy a že její vznik souvisí snad s pobytom Aeliovy v Pannonii. Jmenovaná kohorta jest dosvědčena v Hor. Pannonii po prvé vojenskými diplomy z let 133, 148 a 149¹³⁰⁾ a nápisy, týkajícími se jejich příslušníků, jakož i cihlami z Vindobony, Karnunta a Brigetia,¹³¹⁾ tedy vesměs ze severopannonského pohraničí. Tyto doklady posilují také názor, že zásah Aeliův z r. 137 se týkal spíše zadunajských

Germánů nežli Sarmatů. Předpokládaný Aeliův boj se zadunajským nepřítelem doprovodil jeho životopisec významnou doložkou, že Aelius za svého panonského zápolení nedosáhl sice výkonů prvotřídních, ale přece jen průměrných — etiamsi non summi, medii tamen optinuit ducis famam.¹³²⁾ Dá se však předpokládati, že konečným výsledkem jeho zásahu bylo zabezpečení klidu a utvrzení vasalského poměru nad Germány.

A vasalský poměr zadunajských Germánů zůstal nezměněn i za vlády *Antonina Pia* (138—161), jak jest patrné z mincí, ražených v letech 140—144 s nápisem na reversu REX QVADIS DATVS a s reliefem, představujícím Antonina, oblečeného v togu a podávajícího nově ustanovenému králi Kvádů ruku nebo vínek.¹³³⁾ Císař vedl sice také vítězné války s Germány skrze své legáty, nevíme však bezpečně, zdali se jeho boje týkaly Germánů zadunajských.

V celku však jest možno podle dochovaných zpráv říci, že za vlády císařů Trajana, Hadriana a Antonina Pia neměl Řím mnoho starostí se zadunajskými Germány a že klid v Zadunaji nebyl až na menší epizody válečné v naznačeném období povážlivěji porušen. Spíše se naopak zdá, že za vlády těchto císařů bylo zintenzivněno úsilí o vybudování limitu na středním Dunaji a že bylo pilně stavěno i v Zadunaji — v severní části Dol. Rakous a ovšem také na Slovensku. Domnívám se, že i stanice mušovská, jejíž vznik bývá někdy kladen do rušného období válek markomanských, byla zbudována za dob pokojnějších, snad v období vlády některého z jmenovaných 3 císařů, nejspíše Hadriana nebo Antonina Pia. Je také podobné pravdě, že mimo důvody, které se obyčejně uvádějí za příčinu válek markomanských, byla to především také stavba fortifikační sítě zadunajské, která, ohrožujíc Germány v jejich dosavadní územní samostatnosti, uspišila výbuch těchto krvavých válek. Jejich hlavní dějiště bylo od r. 172 na půdě dnešního Slovenska a jejich hrozivou předzvěstí byl vpád Langobardů a Obiů do Pannonie na samém

počátku vlády Markovy, který však skončil smírným dojednáním s místodržícím Juliem Bassem.¹³⁴⁾

O průběhu válek markomanských¹³⁵⁾ jsme (až ovšem na podrobnosti) poměrně dobře informováni. Hlavním a nejnebezpečnějším jejich podněcovatelem byli Markomani, proto asi jsou tyto války označovány v současných pramenech jejich jménem. Začaly¹³⁶⁾ tím způsobem, že Germáni a jejich četní spojenci prorazili římská opevnění na středním Dunaji právě ve chvíli, kdy tato opevnění byla oslabena odchodem římských vojsk do války parthské, a pronikli potom do Raetie, Norika, obou Pannonií a na jihu až k Akvileji. Jejich řádění učinil však rázně konec sám císař M. Aurelius, který je osobně zatlačil opět do Zadunají a r. 172 překročil dokonce vítězně Dunaj. Slavné toto jeho vítězství bylo zvěčněna na mincích, ražených již r. 172 s nápisem GERMANIA SVBACTA a oslaveno novým titulem císařovým *Germanicus*.¹³⁷⁾ Vítězství nemělo však býti trvalé, neboť pravděpodobně již následujícího roku ocitli se Římané v Zadunaji (snad v Pohroní v zemi Kotinů) v situaci velmi svízelné, bez vody, a jen zázračný déšť, vymodlený prý křesťanskými vojáky XII. legie z města Militény v Kappadokii (v M. Asii) — podle jiné tradice připisuje se záchrana pohanskému Merkuriovi — zachránil prý římská vojska od jisté záhuby.¹³⁸⁾ V zápětí však následovala nová skvělá vítězství císařských vojsk, jak jest dostatečně dokumentováno imperatorskými aklamacemi z let 174 a 175. Jak dokonalé musilo býti tehdejší vítězství římské, lze usouditi z toho, že císař se vážně zabýval plánem, zříditi v Zadunaji dvě provincie — M a r k o m a n i i a S a r m a t i i. K uskutečnění plánu však nedošlo pro vzpouru Avidia Cassia v Syrii, která odvolala císaře na čas ze severního bojiště¹³⁹⁾ a tím umožnila restaurovati síly zadunajských Germánů k novému zápasu, který se uvádí v pramenech pod názvem *expeditio Germanica secunda*.¹⁴⁰⁾

Nové toto nebezpečí přivolalo císaře opět na střední Dunaj. S ním přišel na severní bojiště i 17letý

jeho syn a spolucísař *Commodus*. Oba augustové pronikli tehdy hluboko do zadunajského území barbarského a dobyli nad Germány skvělého vítězství r. 179. Nápis, vtesaný do trenčanské skály, hlásá do dnes jeho slávu. Také tentokráte prý se zabýval císař uskutečněním svého plánu o zřízení provincií, Markomanie a Sarmatie,¹⁴¹⁾ avšak uprostřed příprav zemřel náhle ve Vindoboně 17. března 180. Ve válce s Germány bylo však pokračováno i po smrti Markově a ještě r. 180 byl získán nový válečný úspěch, který se zračí patrně v Commodově nové aklamaci imperatorské, avšak téhož roku byl už také uzavřen s Germány mír, patrně pro nechuť mladého císaře k dalšímu boji a pravděpodobně také pro oboustrannou vyčerpanost. Jest důležitý jmenovitě proto, že znamená definitivní konec provincialisačního úsilí imperia v Zadunaji. Je sice pravda, že podmínky tohoto míru, kladené Římany, byly se zřetelem na Germány kruté, ale také je pravda, že stejně kruté, ne-li krutěji postihovala i Římany podmínka, týkající se vyklizení záborových oblastí zadunajských na míru stanovenou, t. j. na úzký územní pruh, lemující levý břeh Dunaje v šíři 38 stadií (asi 7 km), který měl zůstatí trvale evakuován. Krutá byla ta podmínka zvláště proto, že ve svých důsledcích znamenala zmar dosavadního římského provincialisačního úsilí v Zadunaji, a v tom právě se ukázala konečná převaha sil germánských nad římskými. Určité zisky římské, i když značné, vyplývající z těchto mírových podmínek (vydání římských zběhů, zajatců a zbraní, stavění kontingentů mužstva a kontrola kmenových shromáždění), nezměnily podstatně ničeho na konečném úspěchu germánském a byly po mém soudu spíše jen novým formálním dotvrzením o dalším trvání poměru vasalského, nežli dokladem o skutečné prohře Germánů. Mír Commodův jest tudíž spíše porážkou římské expansivně-provincialisační politiky v germánském Zadunaji nežli jejím vítězstvím, porážkou, z níž se Římané v podstatě už nevzpamatovali přes střídavé úspěchy válečné, které nad zadu-

najskými Germány získávali v době pozdější.¹⁴²⁾ Vyplývá to také z událostí, jež následovaly hned brzy po míru Commodově. Jestliže totiž sám Commodus, dojednávající mír r. 180, i jeho nástupce *Septimius Severus* (193—211) si vykupovali klid germánských zbraní penězi, nesvědčí to o zlomení sil germánských, nýbrž o ochablosti sil římských a ústupu římské expansivnosti v Zadunaji.¹⁴³⁾

Po válkách markomanských snažili se tedy Římané udržovati přátelský poměr se zadunajskými Germány i za cenu ponižujícího výkupného. To však také znamená, že mír Commodův nezaručoval definitivní klid zbraní na středním Dunaji, nýbrž byl jen jakýmsi příměřím, za něhož obě strany, vyčerpané dlouholetými válkami, sbíraly nové síly k dalším zápasům. Z té příčiny se snažil získati Římu přátelství zadunajských Germánů také císař *Caracalla* (198 až 217), který osobním stykem a obratnou politikou, která se nevyhýbala ani intrikám, obnovil dřívější vasalský poměr zadunajských Germánů, jak vyplývá ze zprávy Cassia Diona o popravě kvádského krále *G a i o b o m a r a* (*Gabiomara*), kterou dal vykonati sám *Caracalla* na obžaloby kvádské, tedy s vědomím Kvádů, ne-li na jejich výslovné přání.

Přes to však útočných pokusů o vpád zadunajských Germánů do římských provincií neubývalo a zadunajští Germáni nepřestávali býti pro Římany obávaným nepřitelem po celé III. století po Kristu. Současné zprávy nás sice poučují o tom, že zvrhlý císař *Elagabal* (218—222) se chystal podniknouti útok na Zadunají, ale k jeho útoku nedošlo.¹⁴⁴⁾ Zato však zadunajští Germáni podnikali se střídavým štěstím válečné vpády do Raetie, Norika a Pannonie.

Lze říci, že od doby Markovy příp. *Caracalloy* až do doby *Diokletianovy* neměla říše panovníka, který by se dovedl na delší dobu vyrovnati se zadunajskými barbary a zavésti na severopannonské hranici pořádek a pokoj. Tento úkol čekal až teprve na *Diokletiana* a jeho spoluvládc *Galeria* (293—311). Již hned na sklonku III. století se totiž dovidáme

z historických pramenů o úplné porážce Markomanů, kterou jim připravil *Galerius* po těžkých bojích, vedených proti nim v letech 293—296. Porážka musila býti dokonalá, poněvadž potom nastal na podunajském limitu poměrný klid, trvající bez povážlivějšího porušení asi půl století.¹⁴⁵⁾ Avšak to byl v těchto končinách pro Řím klid už poslední!

Již hned r. 357 byla zahájena rozsáhlá ofensiva Germánů na dlouhém úseku horního a středního Dunaje od Raetie přes Norikum a Pannonii až do Moesie. Útok Germánů byl promyšlený a vedený podle jednotného plánu velmi intenzivně a obratně. Vedle Markomanů a Kvádů, kteří vtrhli do Raetie a Valérie, účastnili se ofensivy i Sarmaté, kteří současně pustošili Pannonii (*Pannonia secunda*) a Moesii. Všechny jmenované provincie byly postiženy barbarským plenem do té míry, že sám císař *Constantius II.* (323—361) uznal za potřebné vypravit se ještě téhož roku do Podunají, aby zastavil hrozivou katastrofu a obnovil pokoj. Barbary zapudil tehdy na levý břeh dunajský. Ale již z jara následujícího roku (358) volaly jej nové útoky barbarské opět do těchto končin. Jeho vojenský zákrok byl také tentokrát plně úspěšný. Císař připravil těžkou porážku Sarmátům v nížinách mezi Dunajem a Tisou a pronikl odtud potom do východního Slovenska, kde porazil silný oddíl kvádský, vedený jejich náčelníkem *Araharim*, jemuž byl povolen mír na záruku. Císař hned potom odtáhl do *Brigetia*, pravděpodobně za tím účelem, aby odtud přešel na levý břeh Dunaje a ztrestal na území kvádským původce odboje, když tu najednou se dostavili do jeho ležení, patrně pod dojmem porážky *Arahariho*, náčelníci odboje, *Vitrodurus*, syn krále *Viduariho*, *Agilimund* (*subregulus*) a jiní se žádostí o mír, který jim byl také povolen, když složili přísahu, že budou zachovávat klid, a po tom, když postavili své vlastní syny jako rukojmí.¹⁴⁶⁾

Avšak ani tento mír nebyl trvalý. Za 7 let po jeho stvrzení (r. 365) odvážili se Kvádové a Sarmaté opět vpádu na území římské. Tentokrát byla cílem

jejich vpádu a pustošení výhradně Pannonie, byli však odrazeni a zatlačeni za Dunaj. Avšak jejich útoky se opakovaly, a proto se odhodlal císař *Valentinian I.* (364—375) jednak ze zájmu celostátního, jednak snad z lásky k Pannonii, své rodné zemi, restaurovat limes na středním Dunaji. Jeho fortifikační program na tomto úseku byl opravdu velkorysý a důkladně promyšlený. Přistoupil k němu po opravě a zřízení nových opevnění na Rýně, při čemž obnovoval a také od základů budoval nová opevnění na levém břehu dunajském. Avšak právě tento plánovitý podnik fortifikační, jemuž věnoval *Valentinian* tolik úsilí a jež s podivuhodnou vytrvalostí prováděl až do své smrti (375), podnítil již r. 374 veliké rozhořčení Kvádů a vpád na území římské.

Nebyl to však důvod jediný, který vyvolal tento vpád. Mimo uvedený důvod fortifikační vyvolalo její lstivé zavraždění kvádského krále *Gabinia*. Kvádové vyslali totiž poselstvo k Římanům se žádostí, aby byly zastaveny opevňovací práce na levém břehu dunajském. Poněvadž císař dlel tehdy na bojišti alamanském, přijal kvádské poselství římský prefekt, pověřený řízením vojenských operací na naznačeném úseku dunajském. Současné zprávy nás poučují o tom, že *Gabinus* a jeho průvod byli tehdy přijati se všemi počtami, avšak za hostiny, uspořádané na jejich počest, byl král z rozkazu prefektova zákeřně zavražděn (373). Tento čin, o jehož podrobnostech zvěděl císař až teprve na podzim r. 374, způsobil pochopitelné rozhořčení mezi Kvádů a stal se vedle důvodu svrchu uvedeného hlavním popudem k pustošivému vpádu na území provinciální. Kvádové, *Sarmaté* a ještě jiní spojenci se vyhrnuli, lačni po pomstě, zlobným proudem přes Dunaj, aby dali příšerný výraz své nespokojenosti s římskou politikou. Vpadli do Pannonie a skoro současně do Moesie, vraždili, loupili, pálili, zajímali, a nenarážejíce zde na tužší odpor pro současnou zaměstnanost pannonských legií na bojišti africkém, pronikli až k *Sirmiu*. Zde se jejich

drtivý příval sice zastavil, ale zároveň si vyžádal ještě zničení dvou legií, jež sem byly narychlo vyslány na pomoc.

Na zprávu o těchto událostech pospíchal sám císař na střední Dunaj. Přicházející z Gallie, dorazil do *Karnunta* až teprve z jara r. 375. Zde ztrávil celé 3 měsíce a ještě 12. srpna t. r. zde meškal, aby činil přípravy k odvetné válce. Zde si prohlédl také všechna opevnění na čáře mezi *Akvinkem* a *Brigetiem* a opatřil je náležitými posilami. Ofensivu proti *Kvádům* a jejich spojencům zahájil již na podzim tohoto roku, a to dvěma proudy, z *Karnunta* a *Akvinka*. Sám napadl *Kvádů* z *Akvinka*. Jeho drtivý vpád byl posledním projevem římské výbojnosti v severním *Zadunají*, ale zároveň také posledním mohutným projevem římské svrchovanosti na středním Dunaji. *Barbarské* území bylo tehdy zpustošeno, *Kvádové* pak kapitulovali a prosili o mír. Avšak tento mír se stal také *Valentinianovi* a snad i imperiu osudným. Když totiž přišlo do císařova ležení v *Brigeti* kvádské poselství požádati o mír a když v řadě výmluv a omluv, jimiž chtělo zmírniti dojem z nedávného vpádu do římských provincií, uvádělo mimo jiné také fortifikační podniky římské v *Zadunají*, císař se tak rozhněval, že v záchvatu rozčilení byl raněn mrtvicí a brzy na to zemřel 17. listopadu 375.¹⁴⁷⁾ V opevňovacích pracích na středním Dunaji se však pokračovalo ještě nějaký čas po smrti *Valentinianově*.¹⁴⁸⁾ Je podobné pravdě, jak už bylo také svrchu naznačeno, že výtky kvádského poselství, která zavinila *Valentinianovo* rozčilení a smrt, se týkala mimo jiné i výstavby kastelu *leányvárského*.

Nelze předvídati a není také úkolem historikovým pátratí po tom, jakou cestou by se bral vývoj událostí na severopannonském limitu, kdyby nebyla překazila plány *Valentinianovy* náhlá smrt. Z katastrofálních událostí, jež následovaly po jeho smrti rychlým tempem za sebou a osudově otrásaly římskými posicemi na středním Dunaji, jest možno však tušiti, že ani potom by nebyli Římané uskutečnili

svého provincialisačního programu v severním Zadunají, jestliže ho nedovedli uskutečnit už dříve za okolností mnohem příznivějších. Současná bouřlivá doba stěhování národů nebyla ostatně pro podobné podniky zesláblého a při tom těžce zmlátaného imperia už dosti vhodná. Můžeme právem říci, že smrtí Valentinianovou se uzavírají římské výboje a provincialisační snahy v germánském Zadunají a tedy i na Slovensku nadobro, ale také zcela bezvýsledně.

Z potomních dějinných převratů, které se dostavily po odchodu Římanů ze středního Podunají (konec IV. století), vyrostla v pánvi podunajské a tím také na území dnešního Slovenska zcela nová politická a etnografická konstelace, která připravila také vhodně půdu pro pozdější osídlení slovanské. Někdejší limes Romanus na středním Dunaji (na severní hranici pannonské) plnil však i nadále významně svůj úkol hraniční, třebaže už ne ve službách římských. Stal se později přirozeným mezníkem Velké Moravy čili prvního státu Československého a po odčinění dějinné křivdy, které se projevilo v památné restauraci prvního státu Československého dne 28. (30.) října 1918, stal se opět mezníkem druhého státu Československého, tentokrát, jak pevně věříme, trvalým. Historický limes Romanus na středním Dunaji má tedy své aktuální poslání i v době přítomné, neboť pozoruhodně zdůvodňuje oprávněnost dunajské hranice Československého státu a jest proto také živým symbolem našich snah protirevisionistických.

Poznámky.

¹⁾ O prehistorii Slovenska za doby římskogermánské a o hmotných památkách této doby na Slovensku srv. *J. Eisner*, Slovensko v pravěku. Práce Učené společnosti Šafaříkovy, sv. 13, Bratislava 1933, str. 196 nn., tamtéž všechna starší literatura. Seznam nálezů řím. památek na Slovensku podává *V. Ondrouch*, Der römische Denarfund von Vyškovce aus der Frühkaiserzeit. Práce Učené společ. Šafaříkovy,

sv. 15, Bratislava 1934, str. 141 nn.; tamtéž v pozn. starší literatura.

²⁾ K datování srv. *E. Šimek*, Čechy a Morava za doby římské. Facultas philosophica universitatis Carolinae Pragensis. Práce z vědeckých ústavů I. Praha 1923, str. 35 a 36, p. 3 (zde starší literatura); *týž* nejnověji, Keltové a Germáni v našich zemích. Kritická studie. Spisy filosof. fakulty Masarykovy university v Brně. Opera facultatis philosophicae universitatis Masarykianae Brunensis, č. 38, Brno 1934, str. 88 nn.

³⁾ O rozsahu galského Boiohaema srv. *E. Šimek*, Čechy a Morava 45 nn. a *týž*, Keltové a Germáni 6 nn.; *B. Horák*, Gallové v čes. zemích. Kritic. rozbor histor. zpráv. Spisy filosof. fak. Masarykovy university v Brně, č. 6, Brno 1923, str. 6 nn.

⁴⁾ O vývoji království Vanniova srv. *V. Ondrouch*, Der römische Denarfund von Vyškovce aus der Frühkaiserzeit, str. 51, p. 99a; *týž*, Království Vanniovo. Kritický rozbor historických zpráv, „Bratislava“ VIII (1934), str. 281 nn., kde jest uvedena též starší literatura.

⁵⁾ Tacitus, Ann. II. 63: Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias inmixti turbarent, Danuvium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum (ed. C. Halm-G. Andresen); k výkladu srv. *V. Ondrouch*, Království Vanniovo, l. c., str. 285 nn.

^{5a)} O západokarpatských kotlinách, vhodných k osídlení, srv. *J. Hromádka*, Zemepis Oravy. Knižnica „Našej školy“, sv. XVIII., Bratislava 1934, str. 14 nn.

⁶⁾ Ve spise *Γεωγραφικά* o 17 knihách (ed. A. Meineke 1913—1921).

⁷⁾ V encyklopedii *Naturalis historia* v 37 knihách (ed. Mayhoff).

⁸⁾ *Historiae Romanae ad M. Vinicium consulem* II. II. (až do r. 30 po Kr.).

⁹⁾ Tacitovy zprávy jsou zachovány ve spisku *Germania* (nebo *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*), sepsaném podle literární kritiky r. 98, dále ve spise *Historiae*, vypravujícím události let 69—96; ze 14 knih jeho *Historií* se zachovaly jen první 4 knihy a půl páté (léta 69—70); konečné četné zprávy obsahují jeho dějiny let 14—68, pojmenované *Ab excessu divi Augusti libri XVI* nebo *Annales*. Zachovaly se nám také jen zlomkovitě, ale v lepším stavu nežli *Historiae*, a to první čtyři knihy celé, z páté začátek, šestá jest zachována bez začátku (léta 14—37), z dalších knih jsou zachovány kniha XI—XVI (léta 47—66). *Historiae* i *Annales* byly sepsány v době Trajanově (ed. C. Halm-G. Andresen).

¹⁰⁾ Římské dějiny (*Ῥωμαϊκὴ ιστορία*) *Diona Cassia* obsahovaly v 80 knihách vypravování od příchodu Aeneova do r. 229 po Kr. Zachovalo se jen 25 knih (kn. 36—60) o událostech z let 68 př. Kr. až do 47 po Kr. Z ostatních knih (léta 47—229 po Kr.) zachovaly se nám jen zlomky, obsažené v dílech by-

zant. kronikářů, *Joanna Xifilina* (XI. stol.), *Zónara* (XII. stol.) a v t. zv. excerptech císaře Konstantina VII. Porfyrogennéty (X. stol.). Všechny tyto zlomky jsou sebrány v kritickém vydání Boissevainově (U. Ph. Boissevain, Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt, Berolini 1901).

¹¹⁾ *Γεωγραφική ὑφήγησις*, kterou napsal Ptolemaios v letech 161—178 po Kr. Srv. V. Novotný, Ke kritice zpráv Kl. Ptolemaia o zemích českých. Rozpravy České akademie pro vědy, slovesnost a umění, tř. I, č. 40, Praha 1910, str. 3 nn., zde uvedena starší literatura ptolemaiovská; *týž*, České dějiny I, 1, str. 96 nn. O ceně, pramenech a vlivu díla Ptolemaiova na vývoj pozdější geografie srv. E. Šimek, Velká Germanie Klaudia Ptolemaia (*ΚΛΑΥΔΙΟΥ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΜΕΓΑΛΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ*) I. Facultas philosophica universitatis Carolinae Pragensis. Sbirka pojednání a rozprav, sv. XVI, Praha 1930, str. 1 nn. Kritické vydání celé Hyfégése, bohatě glosované, opatřil C. Müller, vedle něho O. Cuntz (Galliae, Germania, Raetia, Noricum, Pannoniae, Illyricum, Italia) Berlin 1923, u nás E. Šimek (Germania) v cit. díle.

¹²⁾ Ammianus Marcellinus jest poslední veliký historio-
graf římský. V jeho díle jakoby naposledy ožila skvělá historio-
grafická tradice řecká. Svě dějiny (Rerum gestarum II. 31) navázal nikoliv bezvýznamně na Historie Tacitovy a stal se tak jeho důstojným pokračovatelem. Z celkového počtu 31 knih jeho dějin se nám zachovalo jen 18 knih, vypisujících příběhy let 353—378 po Kr. Leč i to a snad právě to, co se z jeho díla dochovalo na naše dny, má veliký význam pro posouzení událostí, jež se odehrávaly na severní hranici podunajské na samém sklonku doby císařské a současně v období, jež Marcellinus sám prožil, jsa svědkem posledního marného pokusu imperia o záchranu limitu na střed. Dunaji. (Srv. Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt, ed. U. Clark, Berolini 1910.)

^{12a)} Ed. E. Hohl, 1927.

¹³⁾ Srv. Vl. Groh, Starý Řím, Praha 1931, str. 460 nn., kde jsou podány stručné, ale velmi výstižné charakteristiky římského dějepiscevtví doby císařské (passim).

¹⁴⁾ Srv. A. Stein, Römische Inschriften im Gebiete der Slowakei, Karpathen-Land IV (1931), str. 99—106; A. Dobó, Inscriptiones ad res Pannonicas pertinentes extra provinciae fines repertae a Pannoniis vonatčasú külföldi feliratok), Budapest 1932 (Dissertationes Pannonicae); o publikaci referuje V. Ondrouch, „Bratislava“ VII (1933), str. 317 n., srv. též J. Dobiáš, Archaeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Slovenska, Obzor praehistorický I (1922), str. 65—90; o cihlových nápisech viz níže.

¹⁵⁾ O nálezech a soupisech říms. mincí na Slovensku srv. V. Ondrouch, Der röm. Denarfund 34, p. 7, k tomu J. Eisner, Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podk. Rusi

roku 1932 a 1933. Zvl. ot. ze Sborníku muzeál. sloven. spoločnosti, roč. XXVII—XXVIII (1933—1934), str. 20.

¹⁶⁾ Nat. hist. IV, 25, 80—81: Superiora autem inter Danuvium et Hercynium saltum usque ad Pamonica hiberna Carnunti Germanorumque ibi confinium campos et plana Jazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab iis (Detlefsen: his) Daci ad Pathissum amnem a Maro, sive Duria est, a Suebis regnoque Vanniano dirimens eos. Aversa Basternae tenent alique inde Germani (ed. Mayhoff). K výkladu V. Ondrouch, Království Vanniovo, l. c. 281 nn., zde na str. 288, ř. 8—9 jest třeba opravit tiskářské nedopatření a čísti: v část první od superiora až po Jazyges Sarmatae (nikoliv: Sarmatas), v část druhou po dirimens eos a v část třetí až do konce.

¹⁷⁾ Přehled starověkých představ o Hercynském lese podává E. Šimek, Čechy a Morava, str. 43 n.; zde též prameny a literatura; srv. též A. Holder, Alt-celt. Sprachschatz, Leipzig (od r. 1891, Ercun-ion, str. 1458 a d.) a V. Novotný, Ke kritice zpráv Kl. Ptolemaia, str. 8 n., pozn. 4.

¹⁸⁾ E. Šimek tamtéž str. 43, p. 4.

¹⁹⁾ J. Partsch, Die Stromgabelung der Argonautensage. Bericht über die Verhandlungen d. sächs. Akad. d. Wissensch. zu Leipzig, Philol.-histor. Kl., 71. Bd., Heft 2, 1919, str. 13, 15; srv. B. Horák, Gallové 4 nn., p. 8—13.

²⁰⁾ Meteor. I., kap. 13, § 20.

²¹⁾ IV, 638.

²²⁾ και τὸ Ἀσπιβουγγιον, ὃ τὰ πέρατα ἐπέχει μοίρας
λδ' ἠδ' και μδ' ἠβ' L"

²³⁾ ... και τὸ τῶν Βουγγόντων τὰ ἐφεξῆς και μέχρι τοῦ Ὀδιστοῦλα ποταμοῦ κατεγόντων (II, 11, 8). ... ὑπὸ δὲ τοῦ Βουγγόντας Λοῦροι οἱ Ὀμανοί, ἕφ' ὧς Λοῦροι οἱ Λοῦροι μέχρι τοῦ Ἀσπιβουγγιον ὄρους (II, 11, 10).

²⁴⁾ ἡ κεφαλὴ τοῦ ποταμοῦ μδ' ἠβ' L"
ἡ ἀπὸ δυοῶν αὐτῆς και ἐπὶ τὸν Ἀλβιν φέρουσα μ'ς ἠβ' γο"

²⁵⁾ ὑπὸ τῷ Ἀσπιβουγγίῳ ὄρει Κόρκοντοι και Λοῦροι οἱ Βοῦροι μέχρι τῆς κεφαλῆς τοῦ Ὀδιστοῦλα ποταμοῦ.

²⁶⁾ II. 11, 3; k výkladu jména Askiburgion a rozlohy tohoto horstva Ptolemaiova srv. E. Šimek, Čechy a Morava 95 nn.; *týž*, Poloha sídel Kvádů a Baimů podle údajů Kl. Ptolemaia. Sborník čl. společnosti zeměpisné XXXVII (1931), str. 17, tamtéž literatura; srv. také Keltové a Germáni 52. Starší výklady srv. V. Novotný, Ke kritice zpráv Kl. Ptolemaia, str. 9 nn.

²⁷⁾ II. 11, 5.

²⁸⁾ III. 5, 1.

²⁹⁾ II. 11, 3.

³⁰⁾ Srv. V. Ondrouch, O Tacitovu a Ptolemaiovu východní hranici Velké Germanie, „Bratislava“ VIII (1934), str. 32.

30a) Podrobný výklad o rozloze Ptolemaiova Askiburgia bude podán autorem této extense v samostatné studii.

³¹⁾ Τῶν δὲ διεξαζόντων τὴν Γερμανίαν ὄρεων ὀνομαστότατά ἐστι τὰ τε εἰρημένα καὶ ἰδιῶς καλοῦμενα Σαρματικά (II, 11, 5). K výkladu o rozsahu hor Sarmatských srv. *E. Šimek*, Čechy a Morava 92 nn. a 103 nn.; *týž*, Poloha sídel Kvádů a Baimů 16, p. 2. Starší výklady srv. *V. Novotný*, Ke kritice zpráv Kl. Ptolemaia, str. 7, p. 3.

³²⁾ II, 11, 3.

³³⁾ II, 11, 5.

³⁴⁾ ὧν μεταξύ (mezi Sudétami) καὶ τῶν Σαρματικῶν ὄρεων ἔστιν ὁ Ὄρξίνιος ὄρυγος (II, 11, 5); o Ork. lese srv. *E. Šimek*, Čechy a Morava 93; *týž*, Poloha sídel Kvádů a Baimů 19; *týž*, Kelťové a Germáni 54.

³⁵⁾ Srv. *E. Šimek*, Čechy a Morava 93, p. 4; *týž*, Poloha sídel Kvádů a Baimů 21, p. 1.

³⁶⁾ τὸ κατὰ τὴν ἐξῆς ἐκτροπὴν τοῦ παρὰ τὴν Λοῦναν ὄλην πρὸς ἄρκτους ὄρειος ποταμοῦ (II, 11, 3) a ὅπο δὲ τῶν Ὄρξίνιον ὄρυγῶν Κουάδοι, ὅφ' ὅς τὰ σιδηρορυχία καὶ ἡ Λοῦνα ὄλη ... (II, 11, 11).

³⁷⁾ Tak vykládá *E. Šimek*, Poloha sídel Kvádů a Baimů 16; *týž*, Velká Germanie Kl. Ptolemaia 142, k tomu srv. *V. Ondrouch*, O Tacitovu a Ptolemaiovu vých. hranici Vel. Germanie 16 n. a 31 n.

³⁸⁾ Plinius, Hist. nat. IV, 25, 80—81 (ve tvaru: Maro) a Tacitus, Ann. II, 63 (Marum); srv. *E. Schwarz*, Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. Forschungen zum Deutschtum der Ostmarken, 2. Folge: Quellenforschung, 2. Bd., str. 9 n.; *Vl. Šmilauer*, Vodopis starého Slovenska. Práce Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, sv. 9, Bratislava 1932, str. 289, zde etymologie a literatura.

³⁹⁾ *E. Schwarz*, Die Ortsnamen 14; *Vl. Šmilauer*, Vodopis 328.

⁴⁰⁾ *E. Schwarz* I. c. 21; *Vl. Šmilauer*, Vodopis 320, tamtéž etymologie a literatura.

⁴¹⁾ *E. Schwarz*, Über das Reich des Vannius, Sudeta. Zeitschr. f. Vor- und Frühgesch., Jahrgang VII (1931), 150; srv. *V. Ondrouch*, Království Vanniovo 293, p. 23.

⁴²⁾ *Vl. Šmilauer*, Vodopis 130 a 306.

⁴³⁾ *R. Holínka*, Sv. Svorad a Benedikt, světci Slovenska. Rozbor a tekst legendy z konce XI. století. „Bratislava“ VIII (1934), 304 nn.

⁴⁴⁾ Srv. *V. Ondrouch*, Der röm. Denarfund 51, p. 99a; *týž*, Národopisný vývoj Slovenska v I. a II. století po Kristu. Sborník II. sjezdu čl. geografů v Bratislavě 1933, Bratislava 1933, str. 81 n., p. 9—II; *týž*, Království Vanniovo 284 nn., zde přehled sporných názorů a starší literatury.

⁴⁵⁾ *Marcus Antoninus*, *Εἰς ἑαυτὸν* I. 17.: Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῇ Γρανόα.

⁴⁶⁾ K výkladu (etymologii) názvu srv. *E. Schwarz*, Die Ortsnamen 13 n.; *Vl. Šmilauer*, Vodopis 348 nn.

^{46a)} Julius Capitolinus zapsal důležitou zprávu o účasti celé řady zadunaj. kmenů na válkách t. zv. markomanských. Jeho zpráva zní: gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverunt, ut Marcomanni, Varistae, Hermunduri et Quadi, Suevi, Sarmat(aje), Laeringes et Burei, hi aliiq̄ cum Victualis ... (M. Ant. Phil. 22, ed. E. Hohl, 1927, str. 66). Citovaný zápis Julia Capitolina jest důležitý tím, že vhodně doplňuje starší zpravodajství Tacitova a současně zpravodajství Ptolemaiovo o etnograf. dislokaci na území dnešního Slovenska od konce I. stol. do poč. 2. polovice II. stol. po Kr. Pro posouzení osídlení nad ohbím dunajským u Vácova za naznačené doby jest pro nás nejdůležitější ten pasus jeho zprávy, v němž zaznamenává mezi Kvády a Sarmaty osídlení suebské. Můžeme-li věřit, že ve svém výčtu Quadi až Sarmat(aje) se přidržoval etnické popisné linie od západu na východ (tak jako zase před tím v řadě Marcomanni až Hermunduri se zřejmě držel opačné linie od východu na západ, srv. Tac., Germ. 42/), znamenalo by to, že na území mezi Kvády a Sarmaty lokalisoval Sueby. Do těch míst kladl však už také suebské Marsigny Tacitus a Ptolemaios své Visburgie, o nichž by bylo možno za naznačených okolností souditi, že jsou totožni se suebskými Marsigny Tacitovými a se Sueby Julia Capitolina tak, jak jest naznačeno otazníkovým rovníčkem v textové části této extense.

⁴⁷⁾ O vývoji vých. hranice svobodné Germanie srv. *V. Ondrouch*, O Tacitovu a Ptolemaiovu vých. hranici Vel. Germanie, I. c. 32 nn. a *týž*, Království Vanniovo, I. c. 296.

^{47a)} Srv. *V. Chaloupecký*, Staré Slovensko, str. 20.

⁴⁸⁾ Srv. *Brandis*, Danuvius v RE, IV, 2, col. 2103—2133.

⁴⁹⁾ Aur. Vict. Caes. XIII, 3: iter, quo facile ab usque Pontico mari in Galliam permeatur.

⁵⁰⁾ V době císařské se užívalo pro pojem hranice určené tokem říčním výhradně označení ripa, tedy ripa Danuvii a p. a činil se zřejmě rozdíl mezi limes a ripa, na př. Tacitus, Agr. 41, 2 (r. 93): nec iam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum; srv. též CIL III, 3385 (nápis z doby Commodova z r. 185). Ovšem v těch místech, kde se limes přiblížil svými opevněními až k toku říčnímu (ripa), tam bylo užíváno obou výrazů (limes-ripa) stejnoznačně pro pojem říšské hranice, v němž byl zastoupen prvek pozemní i říční v nerozlučné jednotě. Ripa stala se nerozdrovnou oporou limitu, ano limitem samým. Označení „limes Danubinus“ je výtvor doby pozdější. (Srv. *Fabricius*, Limes v RE, XIII, 1, col. 572 nn. a 634.)

⁵¹⁾ První zmínku o dunajském lodstvu na střed. Dunaji zapsal Tacitus, Ann. XII, 30 (k r. 50-51 po Kr.), lodní stanice připomíná na Dunaji Not. dign. occ. 34, 28; srv. *Marquardt*, Röm. Staatsverwaltung II, 506 a RE III, 2, 2646.

- ⁵²⁾ *Brandis*, Danuvius v RE. IV. 2, col. 2130 n.
- ⁵³⁾ *Veget.* epit. r. m. IV, 46; srv. *Brandis* l. c.
- ⁵⁴⁾ Srv. *J. Dobiáš*, Orientální vlivy v římském Podunají. Sborník věnovaný Jar. Bidlovi k 60. narozeninám, Praha 1928, zvl. ot. 15—46.
- ⁵⁵⁾ O říms. limitu vůbec srv. *Fabricius*, Limes v RE. III. 1, col. 572 nn.
- ⁵⁶⁾ *Fabricius*, Limes v RE. XIII. 1, col. 635.
- ⁵⁷⁾ *Fabricius* tamže a *Kubitschek*, Carnuntum v RE. III. 2, col. 1601 nn.
- ⁵⁸⁾ *Patsch*, Brigetio v RE. III. 1, col. 847 a d.
- ⁵⁹⁾ *G. Finály de Kend*, Forma partium imperii Romani intra fines regni Hungariae, Budapest 1911.
- ⁶⁰⁾ Srv. *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 199; *týž*, Bratislava v době pravěké a raně dějinné. Zvl. ot. z Ročenky vědeckých ústavů města Bratislavy 1934, Bratislava 1934, str. 9.
- ⁶¹⁾ CIL III. 11846; srv. *Fabricius*, Limes v RE. XIII. 1, col. 634.
- ⁶²⁾ Srv. *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 205.
- ⁶³⁾ Srv. *J. Eisner* tamže 207.
- ⁶⁴⁾ Srv. *K. Schönemann*, Ungarische Jahrb. VII. 179 a VI. *Smalauer*, Vodopis 350.
- ⁶⁵⁾ V Karnuntě byl také dne 13. VIII. r. 193 vyhlášen za císaře Septimius Severus a r. 308 měl zde schůzku císař Diokletian s císaři Galeriem a Maximianem. Tehdy také vyhlásil zde Galerius Licinia za Augusta. (Srv. *W. Kubitschek u. S. Frankfurter*, Führer durch Carnuntum, 6. Aufl., Wien 1923, str. 21 a 24; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 201).
- ⁶⁶⁾ Srv. *E. Nowotny*, Römerspuren nördlich der Donau. Sitzungsber. d. Akad. d. Wissensch. Wien, Bd. CLXXXVII (1918); *O. Menghin*, Grabungen in Stillfried an der March. Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien, Bd. XIX—XX (1919), Beiblatt, str. 67 nn.; *L. Franz*, Stillfried an der March. Heimatkundliche Wanderungen. Eine vorgeschichtliche Fundstätte, 6. Heft, str. 1—10.
- ⁶⁷⁾ Srv. *H. v. Mitscha-Märheim u. E. Nischer-Falkenhof*, Der Oberleiserberg, ein Zentrum vor- und frühgeschichtlicher Besiedlung, Mitteilungen der prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften in Wien (MPKAW), II. Bd., Nr. 2, Wien 1929; *týž*, Die römische Station bei Niederleis u. abschließende Untersuchungen auf dem Oberleiserberg, MPKAW, II. Bd., Nr. 6, Wien 1931.
- ⁶⁸⁾ Seznam starší a novější literatury o Mušově uvádí *A. Gnirs*, Římská stanice na Mušově. Zprávy čsl. archaeologického ústavu II. a III. (1929—1930), Praha 1931, str. 9 a *týž*, Ein Limes u. Kastelle der Römer vor der norisch-

pannonischen Donaugrenze, Sonderabdruck aus der Sudeta IV (Zeitschr. für Vor- und Frühgesch.), str. 132 nn.

- ⁶⁹⁾ Srv. *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě. Sborník přednášek pronesených na prvním sjezdu čsl. profesorů filologie, filologie a historie v dubnu 1929, Praha 1929, str. 353. Pro informaci ciziny vydal tuto přednášku *J. Dobiáš* s některými doplňky a nejnovějšími odkazy literárními také ve znění francouzském a italském, při čemž zvláště italské vydání opatřil zdařilými ilustracemi. Publikace mají název: Les Romains dans le Territoire de la Tchécoslovaquie actuelle d'après les fouilles récentes. Extrait du cinquième congrès international d'archéologie (Alger 14—16 Avril 1930), Alger 1933. — I Romani nel territorio della Cecoslovacchia odierna. Estratto da „Gli studi Romani nel mondo“, vol. II., Bologna 1935 — XIII., p. 61—91.
- ⁷⁰⁾ Srv. *E. Ritterling*, De legione Romanorum X Gemina. Dissert. Lipsiae 1885 a *týž*, Legio v RE. XII. 2 (1925), col. 1678 nn.; srv. též *R. Cagnat*, Legio v Dictionnaire des antiquités grecques et romaines réd. par Ch. Daremberg, Edm. Saglio et Edm. Pottier III. 2, Paris 1918, str. 1085; *J. Dobiáš*, Nález římských cihel u Mušova. Niederlův sborník 1925, str. 29; *A. Gnirs*, Římská stanice na Mušově, l. c. 20.
- ⁷¹⁾ Srv. *A. Gnirs*, Výkopy na římském táboru ve Stupavě. Zprávy čsl. archaeologic. ústavu II. a III. (1929 až 1930), Praha 1931, str. 35; srv. *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě, l. c. 348; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 204.
- ⁷²⁾ Srv. *J. L. Červinka*, Slované na Moravě a říše Velkomoravská, Brno 1928, str. 106; *E. Šimek*, Děvín, Památky archeol. XXXII (1920—1921), str. 32, obr. 13; *J. Eisner*, Výzkum na Děvíně. Obzor praehistorický I (1922), str. 57 nn.; *J. Dobiáš*, Archaeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešního Slovenska. Obzor praehist. I., str. 81 nn.; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 202 n.
- ⁷³⁾ Srv. *A. Gnirs*, Výkopy na římském táboru ve Stupavě, na uved. místě 35 nn.; starší literaturu uvádí *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 348, pozn. 22; srv. *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 203 n. (se starší literaturou).
- ⁷⁴⁾ Srv. *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 202; *týž*, Bratislava v době pravěké a raně dějinné, l. c. 11.
- ⁷⁵⁾ Srv. *Ritterling*, Legio v RE. XIII. 2, col. 1727 nn.; *R. Cagnat*, Legio v Dictionnaire des antiquités grecques et romaines réd. par Ch. Daremberg, Edm. Saglio et Edm. Pottier III. 2, Paris 1918, str. 1087.
- ⁷⁶⁾ *Th. Ortway*, Gesch. der Stadt Preßburg I., Preßburg 1892, str. 41 a 42; srv. *J. Dobiáš*, Archaeologické nálezy..., l. c. 82—83; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 202; *týž*, Bratislava v době pravěké a raně dějinné 10.

⁷⁷⁾ Srv. *A. Gnirs*, Výkopy na říms. táboru ve Stupavě, l. c. 37; *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 348; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 204.

⁷⁸⁾ *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 348—349; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 202; k dějinám legie XV. srv. *Ritterling*, Legio v RE. XII. 2, col. 1747 nn.; *R. Cagnat*, Legio v Dictionnaire des antiquités grecques et romaines réd. par Ch. Daremberg, Edm. Saglio et Edm. Pottier III. 2, Paris 1918, str. 1087.

⁷⁹⁾ K dějinám legie I. pomocné srv. Legio v RE. XII, col. a *R. Cagnat*, Legio v Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, str. 1087; srv. též *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 356; *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 206.

⁸⁰⁾ *J. Eisner*, l. c. 205.

⁸¹⁾ Srv. *Cichorius*, Cohors v RE. IV. 1, col. 259—260; *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 356; *J. Eisner*, l. c. 206.

⁸²⁾ *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 357; *J. Eisner*, l. c. 206.

⁸³⁾ *VI. Groh*, Una interessante scoperta di castello romano in Cecoslovacchia. Historia I. Nr. 4 (1927), str. 101.

⁸⁴⁾ *J. Dobiáš*, Nález řím. cihel u Mušova, l. c. 31 nn., určitěji *týž*, Římané na naší půdě 354.

⁸⁵⁾ *A. Gnirs*, Římská stanice na Mušově, l. c. 29.

⁸⁶⁾ *V. Ondrouch*, Der röm. Denarfund von Vyškovce aus d. Frühkaiserzeit, l. c. str. 23.

⁸⁷⁾ *A. Gnirs*, Výkopy na řím. táboru ve Stupavě, l. c. 37.

⁸⁸⁾ *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 349.

⁸⁹⁾ *J. Dobiáš*, l. c. 357.

⁹⁰⁾ Srv. *Ritterling*, Legio v RE. 2, XII. col. 1438; *R. Cagnat*, Legio v Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, str. 1077; o cihlách legie II. pomocné, nalezených v Pannonii a zvláště v Akvinku srv. *J. Szilágyi*, Inscriptiones regularum Pannonicarum (A Pannoniai bélyeges téglák), Dissertationes Pannonicae ex instituto numismatico et archaeologico universitatis de Petro Pázmány nominatae Budapestinensis provenientes, ser. 2, Nr. 1, Budapest 1933, str. 24 nn.

⁹¹⁾ *Ed. Nowotny*, Römerspuren nördlich der Donau, l. c. 6.

⁹²⁾ *J. Dobiáš*, Dva příspěvky k topografii válek markomanských a kvádských, Český časopis historický XXVII (1921), str. 143 nn.

⁹³⁾ *J. Dobiáš*, Příspěvek k výkladu Ptolemaiovy mapy Velké Germanie. Sborník československé společnosti zeměpisné XXVII (1921), str. 75—82.

⁹⁴⁾ K národopisnému vývoji srv. *J. Dobiáš*, Epigrafické studie k dějinám a národopisu československého území v době římské. Časopis Musea království českého XCVI (1922), str. 81—98, 213—227 a XCVII (1923), str. 220 až 239 (Časopis Národního musea); *E. Šimek*, Čechy a Morava

za doby římské, Praha 1923 (passim); *týž*, Národopis Čech a Moravy v geografii Kl. Ptolemaia. Sborník I. sjezdu slovanských geografů a ethnografů v Praze 1924, Praha 1926, str. 1 n. (zvl. ot.); *týž*, Poloha sídel Kvádů a Baimů podle údajů Kl. Ptolemaia, l. c., str. 14—22; *týž*, Keltové a Germáni v našich zemích, Brno 1934; *B. Horák*, Gallové v českých zemích. Brno 1923; *V. Ondrouch*, Národopisný vývoj Slovenska v I. a II. století po Kristu. Sborník II. sjezdu čl. geografů v Bratislavě 1933, Bratislava 1933, str. 80—85; *týž*, Der röm. Denarfund von Vyškovce aus der Frühkaiserzeit. Bratislava 1934, str. 18 nn.; *týž*, O Tacitovu a Ptolemaiovu východní hranici Velké Germanie, l. c., str. 17 nn., vesměs s hojnými odkazy literárními. Srv. též „Bratislava“ IX (1935), 145—153.

⁹⁵⁾ Srv. *J. Dobiáš*, Epigrafické studie . . . , l. c. XCVII (1923), str. 220 n.; k tomu *V. Ondrouch*, Národopisný vývoj Slovenska, l. c., 84 n.; *týž*, Der röm. Denarfund . . . , l. c. 24 n.; *týž*, O Tacitovu a Ptolemaiovu vých. hranici Vel. Germanie, l. c. 34.

⁹⁶⁾ Tacitus, Germ. 28 a 34; literaturu o Osech uvádí *J. Dobiáš*, Epigr. studie, l. c., XCVI (1922), str. 224, pozn. 101.

⁹⁷⁾ Ptol. II. 11. 10.

⁹⁸⁾ Srv. *V. Ondrouch*, Národopisný vývoj Slovenska, l. c. 81, pozn. 5—6.

⁹⁹⁾ *B. Horák*, Gallové, str. 16 n.

¹⁰⁰⁾ Tacitus, Germ. 43: Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.

¹⁰¹⁾ Plinius, Nat. hist. IV. 25, 80—81, srv. zde pozn. 16.

¹⁰²⁾ O lokalisaci a vývoji království Vanniova (t. zv. regnum Vannianum) srv. *V. Ondrouch*, Království Vanniovo. Kritický rozbor historických zpráv, „Bratislava“ VIII (1934), str. 281—303 s odkazy literárními v poznámkách. — O pívodu a kultuře sarmat. Jazygů srv. *J. Eisner*, Slovensko v pravěku 198 a 214 n.

¹⁰³⁾ Ptolemaios, II. 11, II; k tomu srv. *V. Ondrouch*, Národopisný vývoj Slovenska, l. c., str. 82 n., pozn. 13—17; *týž*, Der röm. Denarfund von Vyškovce, l. c., str. 20 nn.

¹⁰⁴⁾ Tacitus, Germ. 42—43: Eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danuvii praecingitur . . . (42). Retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suebos referunt. Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarbit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. Partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt; Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium [iugumque] insederunt (ed. C. Halm-G. Andresen).

¹⁰⁵⁾ Ptolemaios II. 11, 10: ἐπὶ τῷ Ἀσπιβουρίῳ ὄρει Κόρκοντοι καὶ Λούγοι οἱ Βοδοῖοι μέχρι τῆς κεφαλῆς τοῦ Ὀδιστοῦλια

ποταμοῦ. ὑπὸ δὲ τούτους πρώτοι Σιδωνες, εἶτα Κόρωνοι, εἶτα Ὀδισσοῦργοι ὑπὲρ τὸν Ὀρξόμιον ὄρμιον (citováno podle vydání Müllerova).

¹⁰⁶) K výkladu srv. V. Ondrouch, Národopisný vývoj Slovenska, I. c. 83 nn.; *týž*, Der röm. Denarfund von Vyškovce, I. c., str. 24 nn. a *týž*, O Tacitovu a Ptolemaiovu vých. hranici Vel. Germanie, I. c., str. 17 nn.

¹⁰⁷) V. Novotný, České dějiny, I. I, Praha 1912, str. 151, 157—158, 169. E. Beninger se domnívá, že vnitřní síla Kvádů byla zlomena užším stykem s římskou civilizací. Osud Kvádů měl prý svůj předobraz v Marobudovi, neboť stejně jako Marobudovi, tak i Kvádům prý chyběla hybná síla přivésti Germanstvo k vedoucímu postavení. (E. Beninger-H. Freising, Die germanischen Bodenfunde in Mähren. Anstalt f. Sudetendeutsche Heimatforschung, Vorgesichtliche Abteilung, Heft 4, Reichenberg 1933, str. 120.)

¹⁰⁸) J. Dobiáš, Římané na naší půdě, str. 340 n.

¹⁰⁹) O tuskulském elogiu a jeho výkladu srv. A. v. Premerstein, Ein Elogium des M. Vinicius Cos. 19 v. Chr. Jahreshefte des österr. Archäolog. Institutes in Wien, VII (1904), str. 215—239; J. Dobiáš, Epigraf. studie na uved. místě (srv. zde pozn. 94); R. Syme, M. Vinicius (Cos. 19 B. C.) v The Classical Quarterly XXVIII (1933), str. 144 nn.; C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V. v Sitzungsber. d. Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. CXXIV. I (1932), 104 nn.; A. Premerstein, Der Dakar- und Germanensieger M. Vinicius (Cos. 19 v. Chr.) und sein Enkel (Cos. 30 und 45 n. Chr.), Jahreshefte des österr. Archäolog. Institutes XXVIII (1933), str. 140—163.

¹¹⁰) E. Šimek, Čechy a Morava 8; J. Dobiáš, Římané na naší půdě 342 a 344; J. Eisner, Slovensko v pravěku 199.

¹¹¹) Velleius Paterculus II. 109: Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos excisis continentibus Hercyniae silvis legiones Boiohaemum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est), ipse a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomanos orsus est.

¹¹²) Velleius Paterculus II. 110: praeparaverat iam hiberna Caesar ad Danubium admotoque exercitu non plus quam quinque dierum iter a primis hostium aberat, legionesque, quas Saturninus admovere placuerat, paene aequali divisa intervallo ab hoste intra paucos dies in praedicto loco cum Caesare se iuncturae erant, cum universa Pannonia... arma corripuit... K tomu srv. Tacitus, Ann. II. 46.

¹¹³) J. Dobiáš, I. c. 344 n.; J. Eisner, I. c. 199.

¹¹⁴) Tak soudí na př. E. Beninger-H. Freising, Die germ. Bodenfunde in Mähren 109.

¹¹⁵) Tacitus, Ann. XII. 29: Vannius Suebis a Druso Caesare inpositus...

¹¹⁶) O pádu Vanniově (r. 51 po Kr.) a jeho přepravě na pannonskou půdu nás informuje podrobně Tacitus, Ann. XII. 29—30. K výkladu srv. V. Ondrouch, Království Vanniovo, I. c. 291 p. 18.

¹¹⁷) Tacitus, Historiae III. 5, 19—20.

¹¹⁸) Srv. Weymand v RE., VI. 2 (1909), col. 2570 nn.; E. Köstlin, Die Donaukriege Domitians. Dissert. Tübingen 1910; R. Syme, Rhine and Danube legions under Domitian. The Journal of Roman Studies XVIII (1928), 41—55; srv. J. Dobiáš, Ke stykům zadunajských Germánů s říší římskou. Zvi. ot. z Pekařova sborníku I., Praha 1930, str. 6 nn.

¹¹⁹) J. Dobiáš, I. c. str. 7 nn.

¹²⁰) Plinius, Paneg. Traiani 12, 3.

¹²¹) Plinius, Paneg. Traiani 12, 4; 16, 2 n.; 56, 7 n.; ke kritice srv. J. Dobiáš, I. c., str. 10, pozn. 16.

¹²²) Vita Hadriani 12, 7: Germanis regem constituit.

¹²³) Vita Aelii 3, 1 n.

¹²⁴) Vita Hadriani 23, 13.

¹²⁵) Cohen II², Aelius, č. 24—33; TR POT COS II PANNONIA S. C.

¹²⁶) CIL III. 4366 = Dessau, č. 319.

¹²⁷) J. Dobiáš, I. c. II, pozn. 25.

¹²⁸) Srv. E. Nischer-Falkenhof u. H. v. Mitscha-Märheim,

Die röm. Station bei Niederleis u. abschließende Untersuchungen auf dem Oberleiserberge, I. c. 449 nn.

¹²⁹) Tamtéž str. 454.

¹³⁰) Cichorius, Cohors v RE. IV. 1, col. 329.

¹³¹) CIL III. 4664, 5646, 5654, 11371, 11373.

¹³²) Vita Aelii 3, 5.

¹³³) Cohen II² 687—689 = Mattingly-Sydenham III 620; J. Dobiáš, I. c. 12 n.

¹³⁴) J. Dobiáš, Epigrafické studie..., I. c. XCVII (1923), str. 51 nn. (Langobardi a Dulgubniové).

¹³⁵) O válkách t. zv. markomanských existuje bohatá literatura, z domácích badatelů se jimi obíral v rámei svých Českých dějin V. Novotný (České dějiny I. I, str. 107 nn.), jmenovitě však J. Dobiáš v četných svých publikacích, jichž seznam uvádí J. Eisner, Slovensko v pravěku, str. 196, pozn. 1 a V. Ondrouch, Der röm. Denarfund von Vyškovce, I. c., str. XII—XIII; starší literaturu o válkách markomanských uvádí V. Novotný, ČD. I. I, str. 106, pozn. 1.

¹³⁶) K chronologii válek markomanských srv. C. H. Dodd, Chronology of the Danubian wars of the emperor Marcus Antoninus. The Numismatic Chronicle. IV. Ser. XIII (1913), str. 162—199 a 276—321; J. Dobiáš, K chronologii t. řeč. válek markomanských. Časopis společ. přátel starožitností československých v Praze XXXVIII (1930), str. 21—38; *týž*, Expeditio Germanica secunda et tertia. Ot. ze sborníku Českou minulostí. Práce věnované prof. Kar-

lovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narodeninám. Praha 1929, str. 13—36.

¹³⁷⁾ Srv. *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě, l. c. 350.

¹³⁸⁾ Srv. *J. Dobiáš*, K chronologii t. řeč. válek markomanských, str. 21—38, tab. I—IV.

¹³⁹⁾ Julius Capitolinus, *M. Ant. Phil.* 24, 5 n.: Voluit Marcomanniam provinciam, voluit etiam Sarmatiam facere et fecisset, nisi Avidius Cassius rebelasset sub eodem in Oriente atque imperatorem se appellavit, ut quidam dicunt, Faustina volente, quae de mariti valetudine desperaret. (Ed. E. Hohl); srv. též tamže 27, 10—11; srv. *V. Novotný* ČD. I. 1, str. 127.

¹⁴⁰⁾ Srv. *J. Dobiáš*, *Expeditio Germanica secunda et tertia*, l. c. 13 nn.

¹⁴¹⁾ Srv. *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě 351 a *týž*, *Expeditio Germanica*, l. c. 23, pozn. 46.

¹⁴²⁾ Srv. *V. Ondrouch*, *Der röm. Denarfund von Vyškovce*, str. 54, pozn. 112.

¹⁴³⁾ Srv. *J. Dobiáš*, Ke stykům zadunaj. Germánů s říší římskou, l. c. 14.

¹⁴⁴⁾ Srv. *J. Dobiáš* tamže, str. 15 nn. (Caracalla a Elagabal).

¹⁴⁵⁾ Srv. *V. Novotný*, ČD. I. 1, 136 n.

¹⁴⁶⁾ Ammianus Marcell. XVI. 10, 20; XVII. 12; Zosimos III. 1—2; srv. *V. Novotný*, l. c. 138 nn.

¹⁴⁷⁾ O bojích se zadunajskými Germány v době vlády Valentinianovy nás obsírně informuje Ammianus Marcellinus v kap. XXVI—XXX a částečně Zosimos IV. 16—17; srv. *V. Novotný*, l. c. 143 nn.; *J. Dobiáš*, Římané na naší půdě, l. c., str. 356 n.

¹⁴⁸⁾ O sklonku doby římské na středním Dunaji srv. znamenitou studii Alföldiho: *A. Alföldi*, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*. *Ungarische Jahrbücher* IV (1924), str. 163 nn.

L. Knappek:

Cirkevná organizácia na Slovensku v stredoveku.

(Prednesené dňa 26. II. 1935 v cyklu prednášok „Historia Slovenska“).

Pojem cirkevnej organizácie — tak ako pojem organizácie vôbec — možno chápať rôznym spôsobom. Ja predom vylučujem ponímanie široké, do ktorého by zapadali všetky otázky, dotýkajúce sa akýmkoľvek spôsobom úpravy cirkevného života a jeho organizácie. Obmedzím sa dľa možnosti na prehľadné načrtnutie obrazu organizácie vonkajšej: jej vzniku, zmien ako aj rozvoja. A len tam, kde to nutne vyžaduje plasticnosť obrazu, poukážem na vývoj pomerov politických alebo dovoľám sa organizácie celocirkevnej.

Pri sledovaní vývoja cirkevnej organizácie na Slovensku musíme odlišiť prvú — sľubne započatú, samostatnú i ucelenú, ale pádom ríše Veľkomoravskej prerušenú a násilne ukončenú — vývojovú etapu od veľkorysého, výdatnou podporou kráľovskou umožneného rozvoja po pripojení územia slovenského k uhorskému štátu.

Sú to dva vývojové celky od seba oddelené, takmer bez akejkoľvek vzájomnej kontinuity. Úpadok ríše Veľkomoravskej, dovŕšený stratou jej politickej samostatnosti a potom úplným rozvratom, zapríčineným nájazdami výbojných Maďarov, privodil aj zánik tak pekne rozvetvenej už organizácie cirkevnej.

To, pravda, neznamená, že by táto prvá epizóda nemala s hľadiska dejín významu. Naopak. Po stránke kultúrno-historickej sa jej môžeme s pýchou

dovolať: jednak preto, že dokumentuje našu kultúrnu vyspelosť už v IX. storočí, jednak pre jej zvláštne, slovanské i cirkevne-politické poslanie. Preto jej chcem aj v rámci svojej dnešnej prednášky venovať zvýšenú pozornosť.

Hustá clona, ktorá zahŕňa počiatkové dejiny našich slovanských predkov, zakrýva aj prvé počiatky kresťanstva medzi nimi. Okrem kusých správ, ktoré o tom máme, sme odkázaní často iba na dohady. Nevieme, ako sa odohrával sjednocovací proces pôvodne početných, viacmenej samostatných kmeňov. Vieme len, že na Morave bol tento vývoj v podstate ukončený už za Mojmíra, okolo r. 830.

Zdá sa, že kresťanstvo v týchto krajoch sa ponaáhle šírilo už pred ukončením tohoto sjednocovacieho procesu, hoci väčších úspechov nebolo možno docieľiť pred pokrstením vojvodov. Ľud, sídliači predvažne na hradištiach a prísne podrobený vojvodovi, nemohol prijať kresťanstvo, dokiaľ sa náčelník nestal kresťanom. Pôsobením misionárov vlašských, gréckych a nemeckých sa síce miestami iste ujalo kresťanstvo, veľkého rozšírenia však bez priamej podpory kniežata nemohlo dôjsť. Je tiež pravdepodobné, že na rôznych miestach Moravy i dnešného Slovenska sídlili kresťanskí cudzinci, ktorí sa u primitívnych kmeňov domácich usadzovali ako obchodníci, obstarávajúci dovoz a vývoz, ďalej ako rôzni odborníci, slúžiaci radou i pomocou na dvore kniežacom a sprostredkujúci styk so susednými národami.

Bol tu teda celý rad možností pre ponaáhle prenikanie kresťanstva už za pohanských kniežat. Misionársku činnosť riadili hlavne arcibiskupi soľnohradskí a ich sufragáni, biskupi pasovskí a rezenski.

Hlavným prameňom pre poznanie počiatkov kresťanstva na Morave a na Slovensku je spis anonymného autora, nazvaný: »De conversione Bagoariorum et Carantanorum libelus«, napísaný okolo r. 870. Odtiaľ sa dozvedáme, že už Karol Veľký po porážke Avarov r. 796 sveril biskupovi soľnohradskému duchovnú správu nad Hunmi a Slovanmi. Dva

roky na to bolo biskupstvo soľnohradské povýšené na arcibiskupstvo a jeho hranice boli rozšírené o severnú časť Dolnej Panonie, ležiacej medzi Dunajom, Drávou a Sávou. Územie Veľkej Moravy, rozprestierajúce sa na ľavom brehu Dunaja, bolo sverené do pôsobnosti sufragánneho biskupstva pasovského. Toto ohraňenie schválil s malými zmenami aj kráľ Ľudvik r. 829.

Prevážne nemeckí knazi boli prvými hlasateľmi kresťanstva medzi našimi predkami, sídliačimi na území moravsko-slovenskom. Ich úspechy ale neboly valné. Jediný kresťanský kostol, vystavený na hrade nitrianskeho kniežata Pribinu a vysvätený okolo r. 830, bol príliš slabou oporou pre šírenie a upevňovanie kresťanstva. To pochopíme obzvlášť, keď si uvedomíme, že naši slovanskí predkovia nielen že dobre nerozumeli cudzích misionárov, ale im ani nedôverovali, lebo títo hlasatelia kresťanstva boli často zjavnými exponentami svetskej moci nemeckej.

Súčasnne s vysvätením nitrianskeho chrámu dokončuje sa — ako už bolo spomenuté — sjednocovací proces predtým roztrieštených kmeňov moravských. Dovršením tejto centralizácie bolo vyhnanie Pribinu moravským kniežatom Mojmirom a pripojenie jeho územia k ríši moravskej.

Zdá sa, že Mojmír ani potom nevenoval náboženským otázkam zvláštnej pozornosti. Zato tým viac sa zaslúžil o rozšírenie kresťanstva v svojom novom pôsobišti Pribina. V pomere k tejto činnosti javí sa jeho privolenie k vysväteniu kostola nitrianskeho iba nepatrnou udalosťou, o ktorej sa súdobý popisovateľ zmieňuje len tak mimochodom v stručnej vedľajšej vete. V srovnaní s líčením ostatných udalostí a menovite osudov Pribinových po jeho vyhnaní z Nitry, je stručnosť tohoto záznamu ozaj veľmi príznačná a nesvedčí práve o príliš veľkom význame pribinovského kostola v Nitre pre vtedajšiu organizáciu cirkevnú.

Je to tým nápadnejšie, že pôsobenie Pribinovo pri Blatenskom jazere je tu zaznamenané celkom po-

drobne a nemožno predpokladať, že by pisateľovi práve o nitrianskom kostole nebolo nič bližšieho známe. Z toho môžeme vyvodzovať, že pre nás — s hľadiska kultúrno-historického — tak významná udalosť založenia prvého kresťanského chrámu na pôde Slovenska a vôbec na území československom nejavila sa súčasnému autorovi diela o šírení kresťanstva hodnou podrobnejšieho záznamu, pretože asi nezanechala hlbších a trvalých stôp ani na samom nitriansku.

Tomuto výkladu nasvedčuje predovšetkým i tá okolnosť, že v dobe založenia a vysvätenia nitrianskeho kostola bol Pribina sám ešte pohanom, že skoro na to bol Mojmirom z Nitry vyhnaný a až potom, keď bol pokrstený a keď upevnil svoju moc v Panonii, začal cieľavedome šíriť kresťanstvo a zverľaďovať cirkevnú organizáciu. Založil, potažne dal založiť 32 kostolov a vytvoril tak pevnú organizačnú sieť, v ktorej mal mocnú oporu i pre svoju vlastnú moc vládnu. Však vieme, že hlavne priazni a prímluvám duchovenstva ďakoval, že mu nemecký kráľ udelil územie, ktoré pred tým spravoval iba ako léno, do vlastníctva.

Ťažisko Pribinovej činnosti bolo nesporne medzi panonskými Slovincami. Tam vykonal ozaj veľké kultúrne dielo, ktorým sa na trvalo zapísal do dejín. Založenie kresťanského kostola v Nitre bolo iba prvým krôčikom, za ktorým mali nasledovať ďalšie, ale na Slovensku už nenásledovali, lebo mladý náčelník nitrianský bol tam zbavený svojej moci a vyhnaný mocnejším svojim susedom moravským.

V ríši Veľkomoravskej sa kresťanstvo do príchodu slovanských vierozvestov Konstantina a Metoda šírilo a vžívalo veľmi pomaly. Ešte 20 rokov po vysvätení nitrianskeho chrámu, r. 852, sa zisťuje na cirkevnej synode v Mohuči, že kresťanstvo na Morave, v čom treba rozumeť aj Slovensko, bolo ešte len v počiatkoch. Spomína sa tam výslovne »rudeis adhuc Christianitas gentis Moraensium«. O nejakej cirkevnej organizácii v tejto dobe ešte nemôže byť reči.

Nástupca Mojmirov, Rastislav, dostal sa do válečného konfliktu s nemeckým kráľom Ludvikom a so zďarom obhájl svoju neodvislosť politickú. Pochopiteľne sa snažil vylúčiť aj cirkevnú nadvládu nemeckú, lebo za vojny sa presvedčil o tom, že nemeckí biskupi boli prednými pomocníkmi Ludvikovými. Preto obmedzil príchod ďalších nemeckých kňazov a v dohode s údelným kniežatom nitrianskym, Svätoplukom, obrátil sa r. 862 — po bezvýslednej žiadosti u pápeže — na cisára Michala do Carihradu, s prosbou, aby mu poslal vierozvestov, znalých reči ľudu.

Pôsobenie solunských bratov, sv. Cyrila a Metoda, je dostatočne známe, preto sa obmedzím na vyzdvihnutie tých momentov, ktoré osvetľujú vytvorenie samostatnej cirkevnej organizácie moravskej.

Úspech, ktorého v tomto ohľade dosiahol obzvlášť Metod, je tak prekvapujúci, že by bez znalosti cirkevne-politických zámerov kúrie rímskej nebol vysvetliteľný, ba snáď ani uveriteľný. Veď ten istý pápež Mikuláš I., ktorý ešte r. 862 chladne odmietol prosby Rastislavove o vyslanie slovanských vierozvestov, r. 867 srdečne zve oboch bratov do Ríma, kde ich potom jeho nástupca, pápež Hadrián II. veľmi okázale uvítal. Všetko očakávanie však presahuje ten fakt nedozierneho významu historického, že pápež nielen vysvätil učeníkov našich apoštolov za kňazov, ale dokonca schválil dosiaľ neslýchanú novotu: liturgiu v jazyku národnom. K vôli zabezpečeniu úplne neodvislej, menovite nemeckými hierarchami nerušenej činnosti Metodovej sriadil, resp. obnovil pápež arcibiskupstvo sriemské, tak zv. Sirmium.

Čo pohlo kúriu k tomuto kroku, ktorým riskovala konflikt so svojim dosavadným mocným spojencom nemeckým?

Domnievam sa, že prof. Dvorník v svojich dôkladných štúdiách o dobe Cyrilo-Methodejskej veľmi správne poukazuje na to, že tu treba vidieť ťah veľkorysej cirkevnej politiky, započatej pápežom Mikulášom I. a rozvádzanej jeho nástupcami, Hadriánom

II. a Jánom VIII. Neišlo o nič menej ako o znovudosiahnutie priamej právomoci nad bývalým Illyrikom.

Výúdnosť, akú prejavil voči moravským misionárom Hadrián II., je presvedčivo vysvetliteľná iba poukazom na zámery kúrie voči Byzancii. Obavy predtým, aby solunskí bratia sa nestali exponentami cisárstva a patriarchátu východného, iste nemálo prispely k prajnému rozhodnutiu pápeža v otázke slovanskej liturgie.

Význam povolenia slovanského bohoslužobného jazyka sa ešte zväčšil tým, že nástupca Pribinov, Kocel, ktorý z počiatku veľmi výdatne podporoval pôsobenie soľnohradských arcibiskupov a uznával nemeckú nadvládu, uchádzal sa u pápeža o to, aby jeho územie tiež bolo pripojené k biskupstvu, ktoré malo byť sriadené pre Metoda. Tak ďalekosiahly krok bolo treba dobre uvážiť. Preto pápež Hadrián II. nerozhodol hneď, lež najprv vyslal Metoda, ešte pred jeho vysvätením za biskupa, do Panonie i do ríše Veľkomoravskej, aby osobne dojednal najvhodnejšie riešenie. O tejto ceste hovorí stručne, ale verohodne životopis sv. Metoda. Dozvedáme sa tam, že po skončení vyjednávania s kniežatmi spomenutých zemí sa Metod vrátil v sprievode 20 šľachticov z Kocelovho okolia a tlmočil prosbu slovanských kniežat o sriadenie samostatnej cirkevnej organizácie.

Práve v tú dobu sa priklonil bulharský panovník Boris k Byzancii. To veľmi ťažko niesol pápež a preto rád vyhovel žiadosti o sriadenie diecézy so slovanskou liturgiou, lebo dúfal, že tak ľahšie dosiahne návratu Bulharska pod svrchovanosť rímsku. Preto dal Hadrián II. Metodovmu biskupstvu tak rozsiahle hranice, aby sa dotýkalo až Bulharska.

Niet sa čomu diviť, že proti tejto novej úprave cirkevnej organizácie panonsko-moravskej sa ozval mocný protest nemeckého kleru, vedeného arcibiskupom soľnohradským. Jeho námietky neboly bezpodstatné. Veď je známe — a bolo to už i dnes spomenuté — že územie Panonie bolo po porážke Avarov

pridelené diecézi soľnohradskej, poťažne pasovskej a že pápežská stolica po dobu 70 rokov prenechala dotyčným biskupom christianizáciu týchto zemí. A tu zrazu sriaduje pápež na tomto území nové arcibiskupstvo.

Nemeckí biskupi proti tomu protestovali zvláštnym pamätným spisom. Arcibiskup soľnohradský, Adalvín, však išiel ešte ďalej a r. 870 svolal do Reznasnem bavorských biskupov. Povolal tam aj Metoda a keď sa tento dostavil, dal ho odsúdiť a uväzniť.

Pápež Ján VIII. sa však ukázal byť veľmi rozhodným a neústupným. Ostrým zákrokom dosiahol toho, že Metod bol po 2½ročnom väzení prepustený a na žiadosť Moravanov ho ustanovil za arcibiskupa moravského.

Všeobecne prevláda názor, že diecéza Metodova nebola pevne ohraničeným útvarom a že Metod po svojom návrate na Moravu mal už uzavretý prístup do kniežatstva Kocelovho. To sa zdá byť aj dosť pravdepodobným. Niektorí historikovia sa domnievajú, že i sám pápež Ján VIII. už upustil od snahy svojich predchodcov po obnovení Illyrika.

Najbližší vývoj však jasne ukazuje, že sa kúria rímska nezriekla svojho plánu, hoci prechodne nebolo vhodné a možné čeliť proti nárokom arcibiskupa soľnohradského na Panoniu. V pápežských listoch, písaných okolo r. 880, je Metod titulovaný striedave i ako arcibiskup panonský i ako metropolita moravský. Zdá sa, že vlastným a širším jeho titulom bolo arcibiskupstvo panonské a že moravským arcibiskupom bol označovaný len v listoch, ktoré upravovaly jeho vzťah k ríši Veľkomoravskej.

V jednom liste z r. 881 je označený ako »archiepiscopus pro fide«, t. j. misionársky arcibiskup, čím chcelo byť pravdepodobne zdôraznené, že obvod jeho pôsobišťa nie je presne vymedzený. To odpovedá aj vtedajším pomerom a zámernom pápežskej politiky. Veď predchodca Jána VIII. dal Metodovi ešte širší titul apoštolského legáta u národov slovanských.

Isté je, že panonská arcidiecéza nebola v skutoč-

nosti nejestvujúcim útvarom, i keď sa Metod po svojom návrate z bavorského zajatia na čas musel obmedziť na činnosť v ríši Veľkomoravskej. Nič na tom nemení ani tá okolnosť, že pre skúposť pramenných záznamov dosiaľ nebolo možné určiť ani len vlastné sídlo Metodovo. Kúria mala v úmysle vybudovať pevnú organizačnú sieť, na ktorej čele mal stáť arcibiskup panonský a v rámci ktorej povolila — vzhľadom na prevážne slovanské obyvateľstvo — slovan-
ský bohoslužobný jazyk.

Pevné základy tohoto zvláštneho organizačného celku boli dané sriadením sufragánneho biskupstva nitrianskeho, vedľa ktorého malo byť sriadené v zá-
pätí ešte jedno biskupstvo, aby tak arcibiskup moravský, za spolupôsobenia dvoch sufragánov mohol podľa cirkevných predpisov a podľa potreby vy-
sviacať ďalších biskupov. Pápež si tedy zrejme prial a predvídal ďalší, mohutný rozmach tejto — aby-
ch tak povedal — slovanskej cirkvi, v ktorej podľa jeho výslovného ustanovenia všetci kňazi — bez ohľadu na to, či boli Slovanmi, alebo príslušníkmi iných ná-
rodností — mali byť poslušní a podriadení arcibisku-
povi Metodovi a jeho nástupcom.

Kto vie, ako by sa boly vyvíjaly aj politické osudy nášho národa, keby sa tento organizačný zá-
klad cirkevne-slovanský nebol po smrti Metodovej náhle zhrútil.

V rámci stručnej prednášky bohužiaľ nemôžem bližšie sa zapodievať príčinami náhleho obrátu, ktorý nastal jak na Morave, tak i v Ríme. Zdá sa, že záro-
dok rozkladu korení v samom Svätoplukovi. Ne-
vedno, čo viedlo Svätopluka k zaujatosti proti Metro-
dovi a jeho slovanskej liturgii. Snáď to boly príčiny osobné, snáď vplyv latinských kňazov, obzvlášť však Nemca Wichinga, ktorý, ako vieme, na zvláštne prianie Svätoplukovo bol pápežom ustanovený za biskupa nitrianskeho. Možno tiež, že Svätopluk v la-
tinskej reči videl dačo vyššieho a že mu viac impo-
novala nádhera latinských bohoslužieb. Dosť je na tom, že mocnou oporou Wichingovou posilnené ne-

mecké kňazstvo hatilo a paralizovalo upevňovanie diela Methodovho, ba aj intrikami u samej kúrie sa snažilo úspechy Metodove a jeho slovanských žiakov zdiskreditovať a očerniť.

Vyvrcholením týchto rozporov metropolitu s vlastným sufragánom a s jeho kniežacím protek-
torom bola kliatba, ktorú Metod, na základe zvláš-
neho pápežského zmocnenia, uvalil na Wichinga.

Na sklonku svojho života Metod ako by bol re-
zignoval na úspešné dokončenie boja s Wichingom. Venoval sa hlavne dokončeniu prekladu písma svä-
tého. Krátko pred svojou smrťou pred shromážde-
ným klerom označil Gorazda za svojho nástupcu. Dosť nejasnú zprávu o tom bolo by ale mylné vy-
kladať v tom smysle, že Metod ustanovil Gorazda arcibiskupom. K tomu by nebol mal podľa kanonic-
kých predpisov práva. Treba v tom vidieť skorej iba dákesi doporučenie s očakávaním toho, že vlastné ustanovenie prevedie — s ohľadom aj na mienku pa-
novníkovu — pápež.

Nápor Wichingov bol však mocnejší ako prianie Metodovo. Nástupca dobre informovaného Jána VIII., pápež Štefan V., zdá sa, celkom podľahol vývodom Wichingovým, ktorý sa osobne vybral do Ríma a do-
siahol nielen toho, že mu bola sverená administrácia celej cirkvi Veľkomoravskej, ale i to, že pápež za-
kázal užívanie liturgickej reči slovanskej.

Radosť z tohto úspechu neblážila však Wichinga dlho. Ani čo by vyššia spravodnosť bola pomstila krivdy, ktoré spôsoboval Metodovi. R. 892 dospely dávne už nesváry Moravanov s Frankmi k vypuk-
nutiu otvoreného boja. A tu Wiching, ktorý spozo-
roval, že Svätopluk mu už nedôveruje, opustil Nitru a vstúpil do služieb Arnulfových. Tento mu síce do-
pomohol k dosiahnutiu biskupstva pasovského, ale nie na dlho, lebo po jednoročnom spravovaní bol i tohto miesta zbavený s tým odôvodnením, že neka-
nonicky opustil diecézu nitranskú.

Vlastná príčina tak prísneho uplatňovania ka-
nonických predpisov väzí však vo vyšších dôvodoch

cirkevne-politických. Zdá sa, že arcibiskup soľnohradský chcel hneď v zárodku znemožniť uskutočnenie Wichingovej snahy po sriadení arcibiskupstva lorch-pasovského, ktorému mala byť podriadená i cirkev veľkomoravská. S tým nemohol súhlasiť arcibiskup soľnohradský, ktorý by tak bol prišiel o veľkú a bohatú časť svojej provincie.

Moravská cirkev zostala na čas osirelá a jej organizácia nedokončená. Nástupca Svätoplukov, Mojmir II., keď porazil svojho nesnášanlivého brata Svätopluka II., obrátil sa asi r. 898 k pápežovi s žiadosťou, aby obnovil samostatnú organizáciu cirkvi moravskej. Pápež Ján IX. skutočne aj vyhovel tejto žiadosti a vyslal k nemu jedného arcibiskupa a dvoch biskupov, aby obnovili organizáciu moravskej provincie.

Protestný list, vydaný r. 900 na provinciálnom sneme arcibiskupstva soľnohradského, svedčí o tom, že táto reorganizácia cirkvi veľkomoravskej bola skutočne prevedená. Pri tom bolo i biskupstvo nitrianske bezpochyby zas obsadené. Bližšie zprávy sa nám však o tom nezachovali.

Vítané nájazdy Maďarov, trebárs nevedly hneď k trvalému obsadeniu Slovenska, iste aspoň znemožnily jeho nehatený cirkevný rozvoj.

V 10. storočí potom bolo Slovensko pripojené k Čechám a prechodne podrobené i poľskému Boleslavovi Chrabrému. Cirkevná správa územia diecézy nitranskej však patrila podľa všetkého tak za poľského panstva, ako aj za prípadnej — zatiaľ len prechodnej — vlády maďarskej biskupovi pražskému. V tomto smysle si treba vysvetliť aj jedinú historickú zmienku z r. 976 o akomsi moravskom biskupovi. Sídlo tohoto biskupstva zostáva dosiaľ neznáme. Domnieka, že by tu mohla byť priama kontinuita s cirkvou veľkomoravskou, je nepravdepodobná. Ale ani názor, že by Ostrihom mohol byť sídlom tohoto moravského biskupa, nezdá sa mi byť dosť presvedčivým.

Skorej by sa dalo predpokladať, že v cirkevnej organizácii behom 10. stor. nastaly z pochopiteľných dôvodov značné trhliny, jestli sa za vtedajších pomerov ešte nejaká organizácia vôbec mohla udržať.

Pripojenie Slovenska k Uhorsku privedilo aj v jeho cirkevnej organizácii zásadný a trvalý obrat. Od počiatku 11. stor. bolo Slovensko nepretržite integrujúcou súčasťou cirkevnej organizácie uhorskej. Preto keď aj naďalej hovoríme o cirkevnej organizácii slovenskej, musíme si byť dobre vedomí toho, že sa tým dopúšťame anachronizmu. K vôli osvetleniu našich dejín môžeme však tak činiť plným právom a bez násilných prekrúcačiek, lebo veď vývoj organizácie arcibiskupstva ostrihomského je vlastne vývojom cirkevnej správy na Slovensku.

Aké sú počiatky tejto organizácie? Maďarská historická literatúra, opierajúc sa o dávnu tradíciu ako aj o zachované doklady listinné a zprávy legendárne, označuje Sv. Štefana za vlastného zakladateľa cirkevnej organizácie uhorskej. S týmto stanoviskom v zásade súhlasíme i my, lebo niet pochybnosti, že pre svoje zásluhy na poli christianizácie Uhorska i pre svoju priamu — a povedzme hneď — i rozhodujúcu účasť na tvorení cirkevnej organizácie si meno zakladateľa plne zaslúži.

Význam správneho osvetlenia počiatkov tejto organizácie — menovite však neprijateľnosť stanoviska maďarskej literatúry v otázke právneho podkladu činnosti Sv. Štefana — ma viedly k tomu, abych, po stopách najnovších historických výskumov, preskúmal zachované hodnoverné doklady z tejto doby a pokúsil sa o ich objektívny výklad z hľadiska právnického, s náležitým zreteľom na súčasné pomery v iných zemiach.

Toľko sa dá z hodnoverných zpráw nesporne zistiť, že Sv. Štefan zakladal, ohraničoval i obsadzoval prvé biskupstvá uhorské. Sporné je už, koľko biskupstiev založil on sám a ktoré založili jeho bezprostrední nástupci. Nezdá sa byť pravdepodobnou zpráva legendy Major, pochádzajúcej niekedy z konca

XI. stor., ktorá pripisuje Sv. Štefanovi založenie 10 biskupstiev. Viac sa podobá pravde názor prof. Chaloupeckého, že Sv. Štefan založil len asi 6—7 biskupstiev, aj to nie naraz, lež postupne.

Pre našu otázku je dôležité, že medzi týmito prvými biskupstvami iste bolo arcibiskupstvo ostrihomské, zaberajúce západné a stredné Slovensko a pravdepodobne i biskupstvo jagerské, objímajúce východné Slovensko.

Zakladačné listiny týchto diecéz sa nám bohužiaľ nezachovali a tak sme pri posudzovaní právnej stránky ich založenia odkázali na iné zprávy, hlavne legendárne a kronikárske a na úsudok per analogiam, podľa fundačných listín iných diecéz, ako aj podľa právomoci a praxí, ktorej sa držali panovníci iných, menovite susedných a blízkych zemí.

Uváženie všetkých uvedených okolností ma vedie k názoru podstatne odchylnému od dosiaľ tradovaného učenia maďarskej literatúry historickej a právne-historickej.

Celá maďarská literatúra odborná, pokiaľ sa touto otázkou zaoberá, shoduje sa v tom, že Sv. Štefanovi a uhorským kráľom vôbec pripisuje celkom mimoriadnu, veľmi rozsiahlu právomoc vo veciach cirkevných. Všetci sa shodujú v názore, že panovníci žiadneho iného štátu toľkú právomoc cirkevnú nedosiahli a bez uzurpácie ani nevykonávali.

Všetci sa pri tom shodne opierajú o doklady a tradičné argumentácie pri najmenšom málo presvedčivé, ak nie celkom falošné alebo aspoň falšované. Príznačný je aj ich — snád' schválne — úzky rozhľad po príslušnej literatúre iných zemí. Proste, nápadné pridržiavanie sa hľadiska, prýštiaceho zo zvučného hesla: »Extra Hungariam non est vita et si est vita non est ita«. V tom sú teda všetci za jedno. Rozchádzajú sa len v hodnotení jednotlivých dokladov a v právnom odôvodnení rozsiahlosti kráľovských práv.

V jednotlivostiach sa viacmenej rozchádzajúce názory maďarských autorov môžeme zadeliť do

dvoch veľkých skupín. Na jednej strane sú to autori, zastávajúci stanovisko cirkevné, na druhej strane obháji stanoviska štátoprávneho, menovite kontinuity výsostných práv kráľovských.

Na tomto mieste nemôžem, bohužiaľ, rozobrať názory ani len hlavných predstaviteľov oboch týchto smerov. Nemôžem však nepoukázať aspoň na veľmi príznačný postup ich argumentácie.

Východiskom učenia o zvláštnom postavení uhorských kráľov je všeobecne zastávaný názor — možno povedať axioma — že Sv. Štefan obdržal od pápeža Sylvestra II. privilegium, podľa ktorého mu patrila veľmi rozsiahla právomoc vo veciach cirkevných.

Len tak mimochodom pripomínam, že cirkevná strana z pápežského pôvodu tohoto údajného privilegia vyvodzuje jeho odvolateľnosť so strany kúrie alebo dokonca čiste osobnú jeho povahu.

Naproti tomu zastáncovia stanoviska štátoprávneho trvajú na dedičnosti Štefanom získaných práv a z toho, že už Sv. Štefan obdržal toto privilegium, vyvodzujú len starobylosť a tisícročnú kontinuitu tak zv. hlavnopatronátneho práva apoštolských kráľov uhorských.

Oba smery svoju argumentáciu opierajú mimo iných o legendu Hartwikovu, ďalej o Werböczyho Tripartitum s jeho tvrdením o konfirmácii apoštolských práv uhorských kráľov koncilom kostnickým a o bulu pápeža Sylvestra II. údajne z r. 1001.

Na dosah jednotlivých bodov tejto argumentácie poukázal už menovite prof. Dr. Chaloupecký vo svojich vedeckých dielach. Tu chcem vyzdvihnúť len ten najpríznačnejší moment, ktorý najlepšie osvetľuje húževnatosť ľpenia na utkvेलom stanovisku i za cenu násilných konštrukcií a fikcií.

Napriek ojedinelým kritickým hlasom už z II. polovice XVIII. stor. bola tak zv. sylvestrovská bula až do konca XIX. stor. považovaná prevážnou časťou maďarskej historiografie za pravú. Preto, to najlepšie pochopíme z jej obsahu. Podľa tejto listiny

udelil pápež Sylvester II. Štefanovi, vtedy ešte vojvodovi uhorskému, kráľovský titul a korunu. Štefan údajne odovzdal Uhorsko pod zvláštnu ochranu cirkvi a prijal ho od pápeža ako léno svätej stolice s podmienkou, že pápeži budú mať navždy právo potvrdzovania uhorských kráľov a kráľovia že budú kúrii zaviazaní poslušnosťou. Súčasne udelil vraj pápež Štefanovi aj jeho nástupcom ďalekosiahle práva vo veciach cirkevných, podľa ktorých mali uhorskí kráľovia právo dať pred sebou nosiť apoštolský kríž, ďalej mali právo sriaďovať biskupstvá a s nimi tiež miesto kúrie disponovať. Ako sa tam výslovne hovorí: »Nostra ac successorum nostrorum vice disponere atque ordinare . . . apostolica autoritate«.

Argumenty, ktoré sa však postupom času a hlavne vďaka veľkému pokroku kritiky listinnej, nashromaždily proti pravosti sylvestrovskej buly, boli tak presvedčivé, že o ich falošnosti už nemohly byť pochyby. Nakoniec uznala aj maďarská historiografia, že je to falzifikát zo XVII. storočia. To by bolo v poriadku. Ostatne vieme, že aj v iných zemiach sa vyskytly falošné listiny a rukopisy a trvalo dosť dlho, kým sa na to prišlo a ešte dlhšie, kým sa to uznalo. Pre uhorskú historiografiu príznačný moment však spočíva v tom, že ani po uznaní falošnosti tejto listiny sa nevzdala obhajoby jej obsahu. Doklady o faktickom vykonávaní rozsiahlej cirkevnej právomoci viedly i samého Karácsonyiho — autora to diela o falošnosti sylvestrovskej buly — ku konštrukcii teorie, že Sv. Štefan privilegium podobného obsahu preca obdržal, hoci sa toto nikde nezachovalo. Karácsonyi ani jeho nasledovníci nevedia si predstaviť, že by uhorskí kráľovia bez takéhoto výslovného privilegia, snáď len s tichým alebo dodatočným súhlasom kúrie, na základe svojej vládnej moci, boli mohli vykonávať tak rozsiahle práva vo veciach cirkevných.

Pohľad do súdobých pomerov v iných zemiach by im musel ukázať, že podobné práva v tej dobe vykonávali aj panovníci iných zemí. Áno, že to bolo

vtedy všeobecným zjavom. Veď počiatky cirkevnej organizácie Uhorska spadajú do doby, kedy politická moc pápežov bola v značnom úpadku. To sa prejavilo i v rozsahu laických zásahov do cirkevnej správy. Pri zakladaní, ohraničovaní a obsadzovaní biskupstiev prevládala, alebo i výlučne rozhodovala moc panovníkov. Početné doklady toho nachádzame vo Francii, Nemecku, Čechách i v Poľsku. Prečo by tomu nemohlo byť tak aj v Uhorsku, ktorého panovník, ako je známe, vo všetkom napodobňoval vzory západné?

Tomu nasvedčujú nielen časté a úzke styky Sv. Štefana s ostatnými kresťanskými zemiami, ale aj priame dôkazy o tom, že Sv. Štefan sledoval vzory západné. Netreba v tom vidieť nič mimoriadneho. Bolo to životnou nutnosťou. I bez zvláštnej prezieravosti sa musel Sv. Štefan dostať do sféry vplyvov susedných, kultúrne ďaleko vyspelejších národov. Vplyvy západnej civilizácie možno pozorovať v organizácii jeho dvora, peniaze z jeho doby majú celkom bavorský ráz, listiny svätoštefanské boli vyhotovené podľa formulárov západných. Doslovné prevzatie niektorých ustanovení synody mohučskej z r. 847 a čiastočné prevzatie legis Baiuvariorum svedčí o ďalekosiahlom vplyve legislatívy západnej na zákony Sv. Štefana. Zo západu pochádzali prví vierozvestovia. Z Čiech prišiel Sv. Vojtech a jeho druh Radla-Anastázius, prvý arcibiskup ostrihomský. Z Bavorska si dovedol Štefan i svoju manželku Gizelu, dcéru kniežata bavorského a sestru cisára Henricha II. Najviac však boli utúžené vzťahy Uhorska k nemeckej ríši lenným pomerom prvých kráľov voči cisárom nemeckým, ktorí mali nemalú účasť aj na christianizácii Uhorska.

Vplývanie na západe rozšíreného germánskeho sriadenia cirkevného — podľa ktorého panovníci a zemepáni nakladali s cirkevnými beneficiami nižšími i vyššími ako so svojím vlastníctvom — je vysvetliteľné jednak samozrejým napodobňovaním národov kultúrne vyspelejších, hlavne však tým, že sa zá-

padné nazieranie na právnu a vládnu moc panovníkov dobre hodilo aj absolutistickému vládcovi uhorskému. Keď si to všetko uvedomíme, nijako nás neprekvapí, naopak javí sa nám to úplne v duchu doby, že Sv. Štefan sám zakladá, ohraničuje i dotuje biskupstvá a že sám ich tiež obsadzuje.

Na akom podklade to všetko činí?

Isté je, že pápež nielen že proti tomu neprotestoval, ale s týmto jednaním aj súhlasil. A predsa nezdá sa byť pravdepodobné, že by jedine uhorskému kráľovi bol udelil výslovné privilegium alebo zvláštne zmocnenie, obzvlášť nie vo forme legátskej, potažne patriarchálnej právomoci.

Udelenie podobného privilegia by bolo bývalo aj proti intenciám pápežskej kúrie, ktorá síce ešte nebola dost silná k otvorenému boju proti kráľovským zásahom, ale sa aspoň úzkostlivo vyhýbala výslovným prejavom, ktoré sa mohly stať prejudiciami v prípade jej chystaného už otvoreného vystúpenia za oslobodenie cirkevnej správy od zásahov laických.

Až po úspešnom skončení boja o investitúru sa stalo nemysliteľným, že by svetskí panovníci z vlastnej moci boli mohli vykonávať tak rozsiahle práva vo veciach cirkevných. Až v tejto dobe a neskorej vznikajú doklady, v ktorých sa pripisuje právomoci Sv. Štefana povaha privilegiálna a ktoré sa potom staly podkladom teorie o apoštolskej legácii Sv. Štefana.

Za nástupcov Štefanových ani cirkev už nebola vedená výlučne momentami vďačnosti. Naopak, viackrát musela sa s trpkosťou presvedčiť, že kráľovia sa už neriadili vždy ohľadmi na záujmy cirkevné. Vnútorne rozbroje medzi pretendentami o trón viedly k tomu, že prívrženci protivníkov boli často sosení alebo dokonca i popravení. Ich miesta potom panovník buďto svojvoľne obsadil, alebo nechal uprázdnenými. Takéto prehmaty posilovaly aj v uhorskom resp. slovenskom duchovenstve volanie po prevedení reformných zásad, menovite po obmedzení kráľovských zásahov do cirkevnej správy. Naraz to

ovšem neišlo. Pokiaľ si zo súdobých zpráv môžeme utvoriť obraz, zdá sa, že kráľovia uhorskí sa veľmi húževnate pridržovali svojej rozsiahlej právomoci vo veciach cirkevnej správy i zákonodárstva.

V dekretoch Sv. Ladislava i kráľa Kolomana je celý rad predpisov, upravujúcich práva a povinnosti veriacich i duchovných, ďalej zaistujúcich cirkevný majetok a utužujúcich cirkevnú disciplínu. Sv. Ladislav i Koloman svoláva cirkevné synody, na ktorých upravuje cirkevné pomery. Oba zakladajú, dotujú i obsadzujú biskupstvá. Za Sv. Ladislava, najneskorej však za Kolomana došlo aj k založeniu biskupstva nitrianskeho, a to podľa všetkého za rozhodujúceho spolupôsobenia kráľovského.

Čo do rozsahu bola nitrianska diecéza v dobe svojho vzniku snáď najmenšou v celom Uhorsku. Kurióznym bolo jej ohraničenie, nakoľko sídlo biskupstva, mesto Nitra, ležalo celkom osihotené na území arcibiskupstva ostrihomského, teda mimo hraníc diecézy. V nedostatku dokladov nemožno dnes už zistiť príčinu tohto zvláštneho ohraničenia biskupstva. Nie je vylúčené, že Nitra sa stala sídlom, napriek svojmu excentrickému položeniu s ohľadom na staré tradície veľkomoravské.

Založením biskupstva nitrianskeho bola na dlhú dobu ustálená organizácia diecézna na Slovensku. Plán založenia biskupstva spišského z r. 1348 nedošiel uskutočnenia. Ničmenej i z jediného zachovaného pápežského listu, ktorý sa s touto otázkou zaoberá, môžeme s určitosťou usúdiť na podstatnú zmenu kompetencie kráľovskej. Je zrejmé, že právo rozhodnutia náleží už samému pápežovi a kráľ spolu s kráľovnou sa len s pokornou prosbou obracajú na kúriu, aby biskupstvo sriadila, vlastne aby povýšila jestvujúci kostol prepoštský na katedrálly kostol biskupský a aby mu z majetku arcibiskupstva ostrihomského príslušnú čiastku pridělila.

Zdá sa, že pápež bol v zásade ochotný kráľovskej prosbe vyhovieť. Nasvedčuje tomu aspoň tá okolnosť, že ustanovil aj zvláštnu komisiu, v ktorej

bol opat benediktinského kláštora vyšehradského a kláštora Sv. Benedikta nad Hronom. Táto komisia mala s ohľadom na miestne pomery vyšetriť, či územie župy spišskej a liptovskej stačí k sriadeniu diecézy a hlavne mala podať návrh na rozdelenie majetku a dôchodkov arcibiskupstva ostrihomského medzi Spiš a Ostrihom.

Ako táto komisia skončila svoje poverenie, nevieme. Isté je, že k sriadeniu biskupstva zatiaľ nedošlo. Ani kardinálom Petrom Pázmányom z dôvodov protireformačných chystané sriadenie biskupstva spišského, gemerského, resp. rožňavského, ďalej turčianskeho a novohradského nebolo uskutočnené. Tento skvelý plán cirkevnej reorganizácie hlavne územia slovenského bol prekazený smrťou Pázmányovou i Ferdinanda III.

Až za Marie Terezie a jej nástupcov dochádza k sriadeniu ďalších biskupstiev. Medzi tým ale už zas nastal ďalekosiahly obrat v prospech cirkevného postavenia uhorských kráľov, ktorí zas samostatne rozhodujú o sriadovaní biskupstiev »Autoritate iuris patronatus regii«, čo kúria len dodatočne kompletuje a autorizuje bulami pápežskými.

Líčenie tejto zmeny však už nepatrí do rámca našej prednášky. Jej spomenutím sme prekročili hranice stredoveku len k vôli uceleniu obrazu vonkajšej organizácie diecezálnej a musíme sa zas vrátiť do doby XI. storočia, aby sme si aspoň v hlavných kontúrach dokreslili obraz vnútorného rozdelenia biskupstiev.

Srovnávanie vývoja cirkevného rozdelenia jednotlivých štátov ukazuje, že cirkevné strediská boli zpravidla umiestované v centrách politickej správy a že hranice cirkevných obvodov sa obyčajne kryli s jestvujúcimi obvodami kmeňovými, hradskými, po prípade komitátnymi. Tak tomu bolo aj v Uhorsku. Ustanovenie Sv. Štefana, aby každých 10 osád tvorilo farnosť a malo svoj farný kostol, zostalo, ako sa zdá, len plánom.

Prvé kostoly vznikali zpravidla na hradoch a územie prislúchajúce k hradu volalo sa hradskou farou: »Parochia castri«. Hradské fary, zaberajúce často veľmi rozsiahle územia, boli spravované archipresbytrom, ktorého dozoru podliehali všetci klerici, spravujúci súkromné kaplnky a kostoly.

Hradskému kňazovi patrila dôležitá právomoc súdna. On viedol súdy božie, tak zv. ordálie, menovite súd ohňom a vodou. On vynášal rozsudky nad kúzeľníkmi, travičmi, čarodejnicami, únoscami, cudzoľožnicami a matkami, ktoré zavraždili svoje novorodeniatka. Svetská moc týchto previnilcov k nemu iba privádzala a ním vynesený rozsudok vykonávala.

Archipresbyter mal aj výhradné právo na desiatky zo svojho okrsku farného, ktorý dakedy obsahoval až do 50 obcí.

Koncom XI. storočia menia sa hradské fary — pravda, zas v duchu celocirkevnej organizácie a podľa vzoru západných zemí — na obvody arcijáhenské. Medzi najstaršie obvody archidiakonátne na Slovensku patrily Ostrihom, Nitra, Bratislava, Hont a Tekov. O týchto máme zprávy už z XII. storočia. Boly to tiež obvody veľmi rozsiahle a preto sa od nich postupom času určité územia odlučovali, podľa toho, ako si to vyžiadali rozvíjajúci sa život cirkevny.

Tak vzniklo arcijáheňstvo komárnanske, šaštínske, zvolenské, gemerské, torňanske, novohradské, šarišské a iné.

Na čele každého tohoto obvodu stál arcijáheň — »archidiaconus« — ktorý bol pomocníkom a vlastne delegovaným zástupcom biskupovým. On bol, ako to kanonisti definovali: »Oculus et manus episcopi«. Jeho právomoc bola veľmi rozsiahla. Arcijáheň mal biskupovi pomáhať v duchovnej správe diecézy, vizitovať vonkovské kostoly, dozerať na cirkevný majetok, ako aj na kňazstvo a obyvateľstvo vo veciach, ktoré podliehaly cirkevnej jurisdikcii.

Niektoré funkcie bývalých archipresbytrov však prešli na orgány štátu, resp. vrchnosti. Arcijáhni sa už nezúčastňovali svetských súdov. Cirkev sa čím

ďalej tým viac osamostatňovala od svetskej správy. Bojovala proti laickým zásahom, ale i sama sa musela zriekať správy vecí svetských. Cirkevným súdom zostaly vyhradené už len veci manželské, veci klerikov a cirkevných poddaných.

A nemožno povedať, že by toto vylučovanie svetských vecí zo správy cirkevnej bolo cirkvi škodilo. Naopak. A preto reformné hnutie cirkevné samo sa toho domáhalo, lebo s tým mohlo spájať požiadavok vylúčenia laických zásahov do cirkevnej správy.

Právomoc arcijáhňov dostúpila vrcholu v XIII. storočí. Vtedy sa už takmer celkom osamostatnili od biskupa. Ich úrad bol často spájaný s kanovníctvom v kapitule a obsadzovaný kapitulou a nie biskupom. To už viedlo k nezdravým pomerom a preto biskupi, aby vyvážili, lepšie rečeno zúžili právomoc arcijáhňov, začali si ustanovovať nových pomocníkov v osobách generálnych vikárov.

Význam generálnych vikárov spočíval hlavne v tom, že silne konkurovali arcijáhňom, lebo k nim išlo odvolanie od súdov arcijáhenských. Postupne aj zákonodárstvo cirkevné obmedzovalo právomoc arcijáhňov do tej miery, až ich úplne pozbavilo moci jurisdikčnej a ponechalo im iba čestný titul — dignitu v kapitulách.

Aby sa neopakovalo pri generálnych vikároch podobné osamostatňovanie, ako tomu bolo u arcijáhňov, bola zvýšená ich odvislosť od biskupa, i keď im bola ponechaná veľmi rozsiahla právomoc. Boli to už úradníci platení a ustanovovaní len na dobu života dotyčného biskupa. Umrtním alebo aj iným uprázdnením biskupského stolca zanikol aj úrad generálneho vikára. Neobmedzenosť biskupskej moci proti gener. vikárom bola zaistená tým, že biskup ich mohol kedykoľvek sosadiť a i po dobu ich účinkovania každú vec sám vybaviť.

Pre vykonávanie biskupského súdnictva bol od konca XII. storočia ustanovovaný zvláštny súdny úradník, zvaný oficiál.

Prostredníkmi medzi biskupom a duchovenstvom farným boli dekaní, ktorí obzvlášť po úpadku moci arcijáhňov získali na význame pri vykonávaní cirkevnej správy.

Bezprostrednými správcami duší boli farári a ich pomocníci. Vedľa nich si veľký vplyv na duchovnú správu zaistili rôzne rády reholné. Jednotlivé kláštory si vedely od počiatku nashromaždiť veľmi rozsiahle majetky. Obzvlášť v prvých dobách im náležaly celé desiatky obcí a dvorcov.

Reholníci vedeli si získať aj farné práva na svojich kostoloch, následkom čoho dochádzalo k dost ostrým sporom medzi klerom svetským a reholným a cirkevná vrchnosť musela vymedzovať vzájomné hranice ich pôsobnosti.

Obraz cirkevnej organizácie nebol by úplný, keby sme si nenačrtli aspoň schematicky vývoj obsadzovania cirkevných úradov so zvláštnym zreteľom na zásahy kráľovské i pápežské.

Hneď na začiatku líčenia počiatkov kresťanstva v Uhorsku sme si povedali, že Sv. Štefan, ako zakladateľ cirkevnej organizácie — celkom v duchu svojej doby — z vlastnej moci vládnej a so súhlasom kúrie rímskej sám obsadzoval biskupstvá a pravdepodobne sám ustanovoval aspoň význačnejších duchovných aj na nižších benefíciách. I to sme už vyzdvihli, že pápež s jednaním tak horlivého podporovateľa cirkvi, akým bol Sv. Štefan, dozaista súhlasil. Akonáhle však za nástupcov Štefanových prestal byť záujem cirkevný výlučným vodítkom zásahov kráľovských do cirkevnej správy, pochopiteľne sa reformné pápežstvo postavilo za vylúčenie cirkvi škodlivých zásahov laických v Uhorsku, práve tak ako aj v iných zemiach. A výsledok bol až prekvapujúci. Kdežto v iných zemiach sa rozpútal tuhý boj o tak zv. investitúru, t. j. o právo kráľovo udeľovať biskupstvá symbolami moci duchovnej: berlou a prsteňom, v Uhorsku sa kráľ Koloman na jednoduchý zákrok pápežského legáta vzdal už r. 1106 — teda 16 rokov pred konkordátom wormským — práva investitúry

a zaviazal sa, že v budúcnosti sa bude vystríhať nekanonických zásahov do biskupských volieb.

Vylúčením práva investitúry prsteňom a berlou nebol ešte boj o slobodnú voľbu biskupov ukončený. Cirkev len ponáhle pristupuje k pozitívnej úprave volebného postupu. Ani panovníci sa nevzdali v praxi razom všetkých zásahov. Aj naďalej nachádzame ešte doklady o svojvoľných depozíciach, transláciach, t. j. preloženiach biskupov z miesta na miesto, ba aj o svojmocných ustanoveniach biskupov.

Avšak kúrii cieľuvedome postupujúcej na ceste oslabovania laických vplyvov sa s využitím rozháraných vnútorných pomerov podarilo dosiahnuť ďalších ústupkov so strany slabých kráľov. Od konca XII. stor. presadzuje kuria požiadavok výlučného volebného práva kapitúl. Paralelne s tým ide vzrast zásahov pápežských do obsadzovania biskupstiev, ale aj nižších benefícií cirkevných.

Kráľovským prosbám, t. zv. suplikáciám, za kandidátov kráľovi milých, pápež podľa možnosti vyhovoval. Nezabudol však nikdy zdôrazniť, že tak činí len z milosti. Naproti tomu kráľovia si po dobu XIII. a XIV. storočia nikdy neosobovali ingerenciu na základe zvláštneho právneho titulu. Im išlo len o presadenie nimi doporučovaných osôb a nezáleželo im ešte na právnej forme, v akej sa to dialo.

Počet pápežských zásahov čím ďalej tým viac vzrástol, až v druhej polovici XIV. stor. celkom vylúčil kapituly z výkonu ich volebného práva, takže fakticky všetky biskupstvá a prevážna časť významnejších benefícií nižších bola obsadzovaná pápežom.

Srovnanie uhorských prípadov pápežských zásahov čo do formy, obsahu i počtu s analogickými zásahami pápežskými v iných zemiach ukazuje úplnú shodu.

Vážnejší odpor proti pápežským zásahom začal klásť až Žigmund, vedený k tomu nespokojnosťou stavov, reptajúcich proti častému ustanovovaniu cudzincov. Žigmund prvý sa začal dovoliavať, pravda, len po dobu svojho rozchodu s pápežom, kráľov-

ského patronátneho práva. Neskôr, v snahe po smiere s kúriou, Žigmund od mnohých postulátov upustil a snažil sa dosiahnuť pápežského privilegia, ktorým by mal zaručenú účasť pri obsadzovaní cirkevných benefícií. Nedosiahol toho. Ale od Žigmunda počnúc kráľovské právo patronátne už neprestáva byť často veľmi radikálne vymáhaným postulátom uhorských kráľov až dotiaľ, kým si od kúrie skutočne nevy-mohli uznanie.

Zostáva ešte povedať záver v troch vetách!

Pán prof. Chaloupecký v svojej prednáške vy-zdvihoval momenty, dokazujúce spolupatričnosť zemí československých v dávnej minulosti. Cirkevná orga-nizácia — okrem počiatočného spoločného pôvodu, vyvrcholeného spoločným arcibiskupstvom veľkomo-ravským — síce neskytá behom svojho ďalšieho vý-voja v stredoveku viac styčných bodov, ale jej ne-stranné, objektívne osvetlenie ukazuje, že jej vývoj šiel celkom paralelne s rozvojom cirkevnej organi-zácie v iných zemiach a že v maďarskej historiografii i kanonistike dosiaľ vládnucci názor o tisíc ročnej zvláštnosti postavenia uhorskej cirkvi nemá žiad-neho opodstatnenia. Korení len v anachronistickom prenášaní pozdného vývoja do doby prvotnej organi-zácie a to i za cenu zkraslovania dosahu hodnover-ných dokumentov, ba dokonca i vysloveného falšo-vania a mystifikovania rôznych zakladačných listín kráľovských a privilegií pápežských.

Poznámka.

- Bližší rozbor tu nadhodených otázok podávajú m. i.:
- Balics Lajos: A római katolikus egyház története Magyarországon. I. 1—2 a II. Budapest, 1885, 1888, 1890.
- Ten istý: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Budapest, 1901.
- Bušek Vratislav: Poměr mezi státem a církví na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. (Československá Vlastivěda, Sv. V., str. 284 sl.)
- Ten istý: Učebnice dejín práva cirkevního. Bratislava, 1929.
- Dvorník Fr.: Les Slaves, Byzance et Rome au IX. siècle. Paris, 1926.
- Ten istý: Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Praha, 1933.
- Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog Szent István-tól Mária Teréziáig. Budapest, 1895.
- Ten istý: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székekkel. Sv. I. a II. Budapest, 1901, 1902.
- Holinka Rudolf: Sv. Svorad a Benedikt, světoči Slovenska. (Časopis „Bratislava“ R. VIII. 1934, str. 304 sl. aj v separáte.)
- Hrubý František: Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu. Praha, 1917.
- Chaloupecký Václav: Staré Slovensko. Bratislava, 1923.
- Ten istý: Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organisátor uherské církve. (Časopis „Bratislava“ R. I. 1927, str. 210 sl.)
- Ten istý: Slovenské diecese a tak řečená apoštolská práva. (Zvl. otisk z čas. „Bratislava“ R. II. 1928.)
- Karácsonyi János: Szent István király oklevelei és a Szilveszter bulla. Budapest, 1891.
- Ten istý: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre. 997—1095. Oradea, 1927.
- Knappek Ludevít: Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia so zvláštnym zreteľom na pápežské zásahy a na postavenie uhorských kráľov. Bratislava, 1934.

- Krofta Kamil: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské. Část I. (Zvl. otisk z Českého časopisu historického R. X. 1904.)
- Stanislav Ján: Ríša Vel'komoravská, sborník vedeckých prác. Praha, 1933.
- Ten istý: Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda zvané Panonsko-moravské legendy. Praha, 1933.
- Stránský Albert: Dejiny biskupstva nitrianskeho od najstarších dob až do konca stredoveku. Trnava, 1933.

SBÍRKA PŘEDNÁŠEK A ROZPRAV

Vydávají

Extense českoslov. vysokých škol v republice Československé

ŘADA I PRAŽSKÁ.

1. ŠIMÁK JOSEF V., profesor university v Praze: O knížeti Václavovi. 1929. 8° 30 str. br. Kč 6,—
2. ERTL VÁCLAV, profesor v Praze: Časové úvahy o naší mateřštině. 1929. 8° 103 str. br. Kč 16,—
3. KAŠPÁREK THEODOR, profesor techniky v Praze: Sibiř. 1930. 8° 108 str. 1 mapa. br. Kč 22,40
4. JIRÁNI OTAKAR, profesor university v Praze: Vergilius. Jeho život a dílo. 1930. 8° 132 str. br. Kč 24,—
5. SALAČ ANTONÍN, profesor university v Praze: Nově objevená díla antického sochařství. 1930. 8° 68 str. 16 listů kříd. obr. br. Kč 19,—
6. VAVŘÍNEK FRANTIŠEK, profesor university v Praze: Parlament a politické strany. 1930. 8° 60 str. br. Kč 12,—
7. HILITZER ALFRED, docent techniky v Praze: Les. Život a význam našich lesů. 1931. 8° 200 s. 1 př. 57 o. br. Kč 39,—
8. HÝSEK MILOSLAV, profesor university v Praze: Komenský v beletrii. 1931. 8° 40 str. br. Kč 8,—
9. PELIKÁN FERDINAND, docent university v Praze: Portréty filosofů XX. věku. 1931. 8° 96 s. 5 o. br. Kč 18,—
10. DRACHOVSKÝ JOSEF, profesor university v Praze: Šest přednášek o hospodářské krizi. 1932. 8° 51 str. br. Kč 10,—
11. MUSIL ALOIS, profesor university v Praze: Dnešní orient v politice světové. 1935. 8° 18 str. br. Kč 3,60
12. KYBAL VLASTIMIL, vyslanec RČS: Velikáni španělských dějin. 1935. 8° 78 str. br. Kč 14,—
13. BENEŠ EDUARD, ministr zahraničních věcí: Jak pracovat pro mír. 1936. 8° 24 str. br. Kč 4,40

ŘADA II BRNĚNSKÁ.

1. NOVÁK VLADIMÍR, profesor techniky v Brně: Pohádka o rozbitém atomu. 1930. 8° 112 str. 45 obr. br. Kč 21,—
2. TRÁVNÍČEK FRANTIŠEK, profesor university v Brně: Jazyk a národ. 1930. 8° 80 str. br. Kč 15,—
3. TEYROVSKÝ VLADIMÍR, docent university v Brně: Zvířena Československa. 1931. 8° 68 str. 1 mapa v textu a 17 obr. v příloze. br. Kč 17,20

ŘADA III BRATISLAVSKÁ.

1. KOLÁŘ ANTONÍN, profesor university v Bratislavě: Vztahy evropské kultury k antice. 1929. 8° 272 str. br. Kč 50,—
2. KOPAL JOSEF, profesor university v Bratislavě: Romain Rolland. 1930. 8° 97 str. br. Kč 18,—
3. KUKLOVÁ-ŠTŮROVÁ BOŽENA, docentka university v Bratislavě: Nakažlivé choroby. 1931. 8° 60 str. br. Kč 12,—
4. EISNER JAN, profesor university v Bratislavě: Děvín u Bratislavy. 1932. 8° 13 str. 2 obr. br. Kč 3,—
5. KOPAL JOSEF, profesor university v Bratislavě: O válečném románě francouzském. 1934. 8° 66 str. br. Kč 12,—
6. KŘIVÝ MIROSLAV, profesor university v Bratislavě: Desát kapitól o chorobách nervových a duševných pro každého. 1934. 8° 96 str. br. Kč 15,—
7. EISNER-ONDROUCH-KNAPPEK: Několik přednášek z dějin Slovenska. I. 1935. 8° 97 str. 1 příl. Kč 18,60
8. KOLÁŘ ANTONÍN, profesor university v Bratislavě: Demokracie antická a moderní. 1936. 8° V tisku.

Další svazky se ve všech třech řadách připravují.

Lez obdržeti u každého knihkupece, jakož i přímo u nakladatele

**KNHTISKÁRNA, KNIHKUPECTVÍ A NAKLADATELSTVÍ
JEDNOTY ČESKOSLOV. MATEMATIKŮ A FYSIKŮ**

Praha II, Žitná 25.

Ve sbírce spisů KRUH

vyšly dosud tyto svazky :

1

František Závíška : Einsteinův princip relativnosti a teorie gravitační. 1925. 8° 166 str. 10 obr. brož. Kč 16,—

2

Bohuslav Hostinský : Geometrické pravděpodobnosti. 1926. 8° 87 str. brož. Kč 11,—

3

Václav Hlavatý : Úvod do neuklidovské geometrie. 1926. 8° 212 str. 52 obr. brož. Kč 30,—

4

Miloš Kössler : Úvod do počtu diferenciálního. 1926. 8° 147 str. 16 obr. brož. Kč 18,70

5

William Bragg : O povaze věcí. Přeložili A. Šimek a H. Šimková-Kadlecová. 1927. 8° 154 str. 57 obr. 32 tab. brož. Kč 22,80

6

Alexander S. Batěk : Chemické rovnice. Jak je psáti, čísti a jim rozuměti. 1927. 8° 159 str. brož. Kč 19,60

7

Karel Rychlík : Úvod do elementární teorie číselné. 1931. 8° 104 str. 1 obr. brož. Kč 22,—

8

Rudolf Schneider : Předpovídání povětrnosti. 1928. 8° 109 str. 26 obr. 1 tab. brož. Kč 18,—

9

František Běhounek a Jaroslav Heyrovský : Úvod do radioaktivity. 1931. 8° 116 str. 59 obr. brož. Kč 24,—

10

Vladimír J. Novák : Kolísání podnebí v dobách historických a geologických. 1935. 8° 191 str. 9 obr. brož. Kč 36,—

11

František Běhounek : Atmosférická elektřina. Připravuje se. Lze dostati u každého knihkupce nebo přímo u nakladatele

Jednota českoslov. matematiků a fysiků,

Praha II, Žitná 25.

SEMINÁRNÍ

Hist.-práv.

KNIHOVNA

oddělení